

**T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

ULUS DEVLET, MODERNİZM VE POSTMODERNİZM

HALİL BAYHAN

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM**

**DİYARBAKIR
2006**

ÖZET

Bu tezde, ulus devlet sisteminin ortaya çıkışını sağlayan gelişmeler, ulus devlet sistemi, ulus devlet ve ulus devlet sonrası siyasal sistemin yansımaları olan modernizm ve postmodernizm kavramlarını irdeleyen tartışmalar ele alınmaktadır. Özellikle, her dönemde teknolojik, ekonomik, bilimsel ve siyasal alanlardaki değişimler sonucu değişen devlet sisteminin aşamaları üzerinde durulmuştur.

Devlet sisteminin ilk tohumlarına Ortaçağ döneminde rastlamaktayız. Ortaçağ Avrupa'sında 12. yüzyıldan itibaren ekonomik sistem, kilise ve kentlerde yaşanan gelişmeler, devlet sisteminin gelişerek ulusa dayalı bir sistem haline gelmesine neden oldu. 16. yüzyıldan itibaren ise Avrupa'yı tümenden etkileyen Reform Hareketleri, Rönesans, Coğrafi Keşifler ve sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımı, ulus devlet sisteminin ortaya çıkmasının temel nedenlerinden oldu. Genel olarak, dünyada ulus devletin bir sistem olarak kabul görülmesi Fransız devrimleri sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımı sonucudur.

19. yüzyıldan itibaren dünyada, ekonomik, sosyal, politik ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu ulus devlet sistemi çözülmeye başladı. Yine II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan toplumsal sorunlar ve ulus devletin yansıması olan modernizmin vaatlerini gerçekleştirememesi nedeniyle farklılığı, çoğulculuğu, yerelliği ön plana çıkaran postmodernizm ortaya çıktı.

ABSTRACT

In this thesis, it is taken in hand that developments which appear of nation-state system and debates which consider nation state, modernism and postmodernism which are reflections of politic systems of nation state and post nation state. Especially, it is emphasized on stages of state systems which are taken on a shape due to changes in technological, economical, sciences and politic areas.

We find the first signs of state in the Middle Age developments which came into existence in economic system, church and cities in the Middle Age of Europe as from 12 century, cause to and change a system shared nation and developing of state system. Furthermore, nationalism which appeared after the Reform Movements, the Renaissance and Geographical Discoveries which is affect all of Europe as from 16 century, is one of the basis reasons to founding of nation state system. Generally, accepting of nation state in the world is result of nationalism which is appear in the France Revolutions

After the founding of nation state, nation state system started to solve as a result of developments in economic, social, politic and information technology as from 19 century. Besides, postmodernism appeared to bring in the foreground differences, pluralism and localism, because social problems which appeared after the Second World War and modernism which is reflection of nation state, couldn't realize their commitments.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

Yukarıdaki imzaların, adı geçen Öğretim Üyelerine ait olduğunu onaylarım
.../.../2006

.....
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Özet	I
Abstract	II
İçindekiler	III
Kısaltmalar	VII
Giriş	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUS DEVLET SİSTEMİ KURULMADAN ÖNCEKİ GELİŞMELER

I. ULUS KAVRAMI VE GELİŞİMİ	2
1. Ulus Kuramları	3
a. Renancı Millet (ulus) Kavramı	4
b. Gobineaucu Millet(ulus) Kavramı	4
c. Marksçı Millet(ulus) Kavramı	4
II DEVLET KAVRAMI VE GELİŞİMİ	5
1. Devlet Kuramları	6
a. İlahi Hukuk Kuramı	6
b. İçgüdüsel Görüş	6
c. Çatışan ve Uzlaşan Menfaatler	7
d. Aileyi Devletin Temeli Sayan Görüş	7
e. Metafizik Temel	7
f. Devleti Hukuksal Açıdan Gören Görüş	7
g. Devleti Kuvvete Dayandıran Görüş	7
h. Organizmacı Görüş	7
1. Toplumsal Sözleşme Kuramı	8
III ULUS DEVLETE DOĞRU	8
1. Feodal Dünya ve Temel Özellikleri	9
2. Ortaçağ'da Sosyal Sınıflar	11
a. Soylular	11
b. Din Adamları	12

c. Köylüler (Serfler)	12
3. Ortaçağ Feodalitesinin Değişmesi ve Feodalizmin Çözülüşü	12
4. Kentlerin ve Ortaçağ Ekonomisinin Gelişimi	12
5. Haçlı Seferlerinin Etkisi	16
6. Kilisenin Etkisinin Azalmaya Başlaması	17
7. Reform Hareketleri	18
8. Rönesans'ın Ortaya Çıkışı ve Etkisi	22
9. Aydınlanma Hareketi	24
10. Teknik Dönüşümler ve Coğrafi Keşifler	26

İKİNCİ BÖLÜM

I ULUS DEVLET OLUŞUMU DÖNEMİNDE YAŞANAN TEMEL GELİŞMELER

1. Mutlak Monarşi ve Monarşilerin Yükselişi	30
2. Burjuvazi	31
3. Merkantilizm	32
4. Sanayi Devrimi	33
5. Fransız Devrimleri	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. ULUS DEVLET

1. Ulus Devletin Kurulma Evreleri	42
a. Birinci Aşama	42
b. İkinci Aşama	42
c. Üçüncü Aşama	42
d. Dördüncü Aşama	42

II ULUS DEVLET SİSTEMİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ ESNASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

1. Ulus Devlet Sisteminde Dönüşümler	43
2. Küreselleşme	45
a. Küreselleşme Nedir ve Gelişimi	45
b. Ulus Devlet Bakımından Küreselleşme Yaklaşımları	50

1. Birinci kategori	50
ii. İkinci kategori	50
iii. Üçüncü kategori	50
c. Küreselleşmenin Ulus Devlete Etkileri	52
3. Göçün Ulus Devlet Sisteminin Çözülüşüne Etkisi	53
4. Sosyal Devlet Politikalarındaki Değişim	53
5. Doğu Bloğunun Çökmesi	55
6. Uluslar arası Kuruluşlar ve Yeni Devlet Anlayışı	55
7. Bilgi Yapılarındaki Değişimler	57
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
I MODERNİTE VE MODERN DEVLET	60
1. Modernite Nedir ve Modernitenin Doğuşu	60
2. Modernitenin Özellikleri	63
3. Modernitenin Çözülmesi	67
4. Modernitenin Eleştirisi	69
5. Modern Dönemde İnsan Hakları	70
II POSTMODERNİTE	72
1. Postmodernitenin Gelişimi	72
2. Postmodernitenin Özellikleri	74
3. Postmodernizmin Etkileri	83
4. Postmodernizmin Eleştirisi	86
5. Postmodern Dönemde İnsan Hakları	89
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	97

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADD	: Atatürkçü Düşünce Derneği
age	: Adı geçen eser
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
CÜ	: Cumhuriyet Üniversitesi
Çev	: Çeviren
Der	: Derleyen
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
Üniv	: Üniversite
Vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Metodoloji olarak ulus devlet olgusunun ortaya çıkışı öncesi koşulların irdelenmesi, siyasal sistemlerin temel kavramı olan devlet kavramının anlaşılması bakımından önemlidir. Devletin bir sistem olarak ortaya çıktığı koşullar Ortaçağ'da meydana gelişmelerde yatmaktadır. Ortaçağ döneminde yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmeler, bir sistem olarak devletin kurulma koşullarını yarattı. Yine devletin temel dayanağı ve birleştirici unsuru olan ulus da bu dönemde devletle beraber olgunlaşmaya başladı.

Ulus devlet, modernizm ve postmodernizm kavramları bir biri ile bağlantılı olan kavramlardır. Biri, ötekinin etkileyeni veya etkilenenidir. Dolayısıyla ulus devletin ortaya çıkmasına neden olan etkenler, bir şekilde modernizmin çıkışının da nedeni sayılmaktadır. Yine aynı şekilde ulus devlet olgusunun çözülmeye başlaması modernizmin yıkılışı ve postmodernizmin ortaya çıkışına da sebep olmaktadır. Yine şunu da belirtebiliriz ki feodal yönetimlerde ulus devlete geçişi, modernizmden postmodernizme geçişi rahatlıkla birbirinden ayıramayız. Geçişlerde olguların birbirlerinden taşıdıkları özellikleri de görebilmekteyiz.

Çalışmanın ilk bölümünde ulus devlet sistemi öncesinde ortaçağ dünyasında yaşanan önemli ekonomik, sosyal ve siyasal olarak yaşana gelişmeler ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise ulus devletin oluşumu sürecinde Avrupa'da özellikle teknolojik, sosyal ve siyasal alanlarda yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Son bölümde ise ulus devlet ve ulus devlet sonrasının yansımaları olan modernizm ve postmodernizm kavramları ele alınmıştır. Bununla beraber bu bölümde ulus devletin çözülmesi sürecinde etkili olan gelişmelere de değinilmiştir.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın değerlendirilmesi sonuç bölümünde ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUS DEVLET SİSTEMİ KURULMADAN ÖNCEKİ GELİŞMELER

I. ULUS KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Ulus-devlet kavramını gelişimini açıklamaya geçmeden önce ulus ve devlet kavramlarını açıklamakta yarar vardır. Ulus ve devlet birbirinden ayrılmaz iki olgudur.

Ulus denildiğinde ilişki kurulan kavramlardan biri ırktır. Kısaca ırkın oluşumunu şu şekilde belirtebiliriz. Irk, esas olarak ortak köken ve dil kıstaslarına göre tanımlanan bir kavramdır. Irkın oluşumu kendiliğinden yani tarihsel bir süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Irkın oluşumu, yüzyıllarca hatta binlerce yıl aynı coğrafi koşullarda, aynı yaşam koşullarında yaşamının sonucu olarak toplulukların dilsel birliklerini dolayısıyla ırksal bir bütünlük oluşturması sonucu ortaya çıkmıştır. “Yine de ırk kavramı, insan davranışlarını tanımlaması açısından önemli olabilir; bu düzeyde, ırk ‘biyolojik’ bir gerçekliği olsa da olmasa da kültürel bir yapı olarak var olur.”¹

Ulus kavramı ise; siyasal bir kavramdır. İlk olarak Batı Avrupa’da kapitalizmin gelişmesi, burjuvazinin güçlenmesi ve feodal derebeylerin iktidarına son verilmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır. Feodal dünyada gelişmelerle bağlantılı olarak ekonomik sistemin değişmeye başlamasıyla beraber, geniş alanlarda beraber ve aynı kurallar içerisinde hareket etme ihtiyacını hissettirmiştir. Daha önce belli yerel olarak bir derebeye bağlı bir araya gelen farklı topluluklar, oldukça geniş yetkilere sahip devlet sisteminin ortaya çıkmasının sonucunda aynı yurdu paylaşan, ortak tarihe sahip, ortak kültüre ve ortak bir geleceğe sahip olan ulus kavramına eriştiler.

Ulus, tarihin belli bir döneminde insanların etkin katılımı ve irade hareketleri ile gerçekleştirdikleri bir oluşumdur. Yine ulus-devlette özellikle 16.yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış toplumsal siyasal bir örgütlenmedir. Uluslaşma, ulus ve ulus-devlet süreci ile birlikte bir bütünleşme sonucu, tebaadan yurttaş dönüştürme yeni bir

¹ ERIKSEN, Thomas Hyland, **Etnisite ve Milliyetçilik Antropolojik bir Bakış**, Çev.Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2004, s.16.

birey yaratmıştır.² Ulus, özgül bir şekilde modern bir kolektif kimlik biçimidir; başlıca tarihsel rolü modern toplumun tikelci ve tümelci yönelimleri arasında dolayım sağlamaktır.³ İlk örneğini Batı Avrupa'da (Fransa, İngiltere) gördüğümüz millet antitesi, burjuvazinin tarih sahnesinde belirmesiyle birlikte gelişen ve bu sınıfın feodaliteyi tasfiye ederek iktidar olmasında belirleyici rol oynayan tarihsel bir kategori⁴ olarak açıklanabilir.

Schanapper ise ulusu şöyle tanımlar: Özgül niteliklerinin kesin tanımlarla çözümlenmesi gereken özel bir siyasal birim şeklidir. Her siyasal birim gibi ulusta içte, içine aldığı halkları kapsamak ve dışta da siyasal ulus birimlerinin varlığı ve aralarındaki ilişkiler üzerine kurulu bir dünya düzeninde kendini tarihsel bir özne olarak kabul ettirebilmek için savunduğu egemenliği ile tanımlanır⁵ Kılıçbay ise şöyle demektedir. Belli bir toprak parçasının üzerinde bölük pörçük duran parçaların, ulusal pazar çerçevesinde birleşmeleri üzerine oluşan ülkeye dayanır ve çok kalın çizgileri itibarı ile bu coğrafya üzerindeki çeşitli ve farklı etniklerin, kandaşlık ve yerelliklerinden koparak bir vatandaşlar şirketi oluşturmaları ve ülkeyi müşterek mülkiyet olarak sahiplenmeleridir.⁶

1. Ulus Kuramları

İrksal ögenin ön planda olduğu ya da ikinci planda kaldığı millet oluşumları yanında, farklı tarihsel dönemlerin ürünü olan uluslar arasında da kimi ayrımlar yapılmıştır. Ulusun oluşmasında ırk ögesine bağlı kalarak üç farklı ulus kuramı geliştirilmiştir. Bu kuramlar ulusu ve uluslaşmayı tanımlayan bilim adamlarının adlarıyla anılmaktadır.

a. Renancı Millet (ulus) Kavramı: Ernest Renan tarafından geliştirilen ve milletin oluşmasında ırk faktörüne yer vermeyen bir kuramdır. Aynı zamanda sübjektivist ya da iradeci millet kuramı olarak da anılmaktadır.

² SAÇ, Vahap, ASLAN, Mehmet, **Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2001 Cilt : 25 No: 2 s. 173.

³ ARNASON, Johann P., **Ulusçuluk, Küreselleşme ve Modernleşme**, çev. Mehmet Küçük, Birikim Dergisi, Sayı 49, (1993 Mayıs). Theory, Culture and Society, C.7, No. 2-3, Haziran 1990, s. 208.

⁴ EKİNCİ, Tarık Z., **Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları**, Cem Yayınevi, İstanbul 2004, s. 21.

⁵ SCHANAPPER, Dominique, **Yurttaşlar Cemaati**, Çeviren: Özlem Okur, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1995 s. 33.

⁶ KILIÇBAY, M.Ali, **Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s. 90.

Renan'a göre Millet, bir ruhtur; bir ruhsal ilkedir ve milleti oluşturan kişilerin ona mensup olma iradesidir. Renan'ın kuramı, anadil gibi farklı kavimsel kültür geleneklerine mensup olan toplulukların da tıpkı tek bir kavme mensup topluluklar gibi, bir millete mensup olma iradesini taşıyabileceklerini belirtmektedir. Buna örnek olarak da Fransa, Amerika, Büyük Britanya ve İtalya uluslarını göstermiştir.

b. Gobineaucu Millet(ulus) Kavramı: Gobineau tarafından geliştirilen ve milletin oluşmasında ırk faktörünün belirleyici olduğunu iddia eden bir kuramdır. Aynı zamanda objektivist milliyetçilik kuramı olarak da anılmaktadır. Gobineau'nun geliştirdiği kuramda ise, bir milletin oluşmasında aynı kavme mensup olmanın zorunlu olduğu öne sürülmektedir.

Gobineaucu görüşe göre bir milletin oluşmasında dört öge gereklidir. Bu dört ögenin; 1-ırk birliği, 2-dil birliği, 3-din birliği ve 4- ortak coğrafya olduğu belirtilmiştir. Gobineau'nun ulus kuramının en etkin uygulaması, Hitler Almanya'sında hayat bulmuştur. Ernest Gellner; ırksal bütünlüğü olan toplumların sanayi öncesi dönemin bir gerçeği olduğunu, buna karşılık ortak bir kültüre ulaşmış, çeşitli kavimlerin iradi bağlılığına dayanan, sanayileşmiş modern ulusların ise, sadakat, dayanışma ve özdeşleşme ile umut, korku, zorlama ve mecburiyet gibi dış etmenlerin belirleyici etkisi altında oluştuklarını ifade ediyor.

c. Marksçı Millet(ulus) Kavramı: Marksist kuram, bir arada bulunan ulus öncesi kavimlerin uluslaşması için ulusal bir pazar etrafında toplanmalarının zorunlu olduğunu öngörmektedir

Marksist kuramcılar, ayrıca, millet olgusunun post feodal bir ürün olduğunu göz önünde tutarak, ancak kulluktan kurtulmuş özgür vatandaşlar topluluğun bir millet(ulus) haline dönüşebileceğini belirtmeye özen göstermektedirler. Bu verilere dayanarak millet kavramına bilimsel bir içerik kazandıran Marksist kuramcılar milleti(ulus) özetle şöyle tanımlamaktadır: Millet, ortak bir coğrafyada yaşayan, ortak

bir dili olan, ortak bir tarih ve kültür mirasına sahip ve ulusal bir pazar etrafında toplanmış, özgür vatandaşlardan oluşan istikrarlı bir insan topluluğudur.⁷

II. DEVLET KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Devlet kavramı üzerinde yazılı tarihin bilinen ilk dönemlerinden beri araştırma yapıldığına tanık olmaktadır. Hatta yazılı öncesi tarihte de, insanların siyasi bir yönetim sistemi üzerinde çalıştıkları kuşkusuzdur. Bilimsel olarak devlet üzerine ilk arayışa geçen kişinin ilk çağda yaşamış Sokrat ve öğrencisi Platon(Eflatun) olduğunu ve Platon'un "Devlet" adındaki kitabında da bir siyasi yönetim biçimi olarak "ideal devlet"i araştırdığını biliyoruz. İlk çağda Aristo; Ortaçağ'da Thomas d'Aquino, İbni Haldun, Ciceren; modern çağda ise Machiavelli, T. Hobbes, Bodin, J. Locke, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, David Hume gibi filozoflar devlet üzerinde sürekli araştırmalar yapmıştır. Yine günümüzde devlet kavramını irdeleyen ve araştıran bir çok kişi bulunmaktadır. Özellikle bilgi teknolojisinin çok gelişmesi nedeniyle devlet kavramının farklı mecralara doğru aktığının doğrudan tanığı olmaktadır.

Devlet kavramının ortaya çıkmasının temel sebebi ekonomik, sosyal ve siyasi düzenin olması sonucu insanlar arası ilişkilerin sağlanması gerektiğindedir. Devlet kavramı, tarihin bütün aşamalarında topluluklar yaşadıkları döneme göre bir yönetim mekanizması ihtiyacı sonucu zamanla ortaya çıkmış ve tarihsel süreç içerisinde anlamını kazanmıştır. Devlet tanımlaması yaşanan çağın özelliklerine, siyasi ve idari yapısına, ideolojik yaklaşımlara göre farklılıklar göstermektedir.

Sözlükte devlet tanımı ise, halk, ülke ve egemen bir siyasi otoritenin bir araya gelmesinden oluşan siyasi örgütlenme şeklinde açıklanmaktadır. Habermas ise devleti tamamen bir aygıt şeklinde görerek şöyle açıklamaktadır. Devlet, insanoğlunun icat ettiği ilginç cihaz. Tarihte, bir kurumdan daha çok bir şahıs olarak tebarüz etti. Elleriyle icat ettiği bu aygıt karşısında, kimi zaman insanın kendisi bir aygıtla dönüştü. İnsan ve devlet arasındaki ilişkiler, dünya sahnesinde oldukça trajik ve bir o kadar da dramatik bir ironi olarak oynandı. Devlet asırlardır tanımlaması ve anlamlandırılması

⁷ EKİNCİ, age, s.23-25.

zor bir fenomen olarak çıktı insanlığın karşısına.⁸ Yine devlet, insanlığın gelişimine baktığımızda örgütlenmelerin, insanın bir araya gelmesini izleyen bir sıra izlediği görülecektir. Dolayısıyla devlet, insanların toplu olarak bir araya gelmesinden sonra oluşturdukları, toplumda en üst, karmaşık, en gelişmiş siyasal bir örgütlenme anlamına gelmektedir.⁹

Bir toplumun uluslaşmasında, özellikle de bağımsız bir ulus olarak tanınmasında devlet olarak örgütlenmiş olmanın önemi büyüktür. Ulus öncesi aşamada devlet kurmuş toplumların uluslaşması, iç dinamiklerin bir ürünü olan ‘biz’ bilincinin gelişmesi ve karşıt konumdaki ‘onların’ın oluşturduğu dış dinamiklerin baskısı altında doğal bir süreç içinde gerçekleşir. Buna karşılık, devlet kuramamış toplumların uluslaşması ise, ya hiç gerçekleşmemekte ya da çok zorlu bir süreçten geçerek gerçekleşmektedir.¹⁰

1. Devlet Kuramları

Tarihin ilk aşamalarından itibaren devletin oluşumu ve işlevi üzerinde çeşitli kuramlar ortaya atılmıştır. Kuramların temel özelliği ise devletin ortaya çıkış nedenleri ve işlevleri üzerinde yapılan değerlendirmelerdir.

a. İlahi Hukuk Kuramı: Bu kuram devletin kaynağını ve niteliğini açıklamak için ileri sürülmüş görüşlerin belki de en eskisidir. Bu kurama göre devlet de Tanrı tarafından yaratılmış ve tanrı insanları yönetme yetkisini belli kişilere yahut gruplara vermiştir. Ortaçağ’da da devletin Tanrı iradesi eseri olduğu ve yeryüzü devletinin Tanrı buyruklarına uygun şekilde yönetilmesi gerektiği kilise hukukçuları tarafından söylenmiştir.

b. İçgüdüsel Görüş: En önemli savunucusu Aristo’dur. Aristo insanın “Zoon Politikon” yani sosyal veya siyasal bir hayvan olduğunu ileri sürerek; insanların topluluk halinde devlet düzeni içinde yaşama hususunda doğal bir eğilimi ve içgüdüsel olduğunu ileri sürmüştür.

⁸ HABERMAS, Jürgen, **Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akabeti**, www.sayhadergi.com

⁹ SAĞ, ASLAN, , age, s.182.

¹⁰ EKİNCİ, age s. 25-26.

c. Çatışan ve Uzlaşan Menfaatler: F. Engels sınıf savaşımını devletin doğuşunda temel faktör olarak göstermektedir. Genel olarak Marksistlere göre devlet bir toplumsal sınıfın diğer sınıflar üzerinde çıkarlarını sağlayabilmesi için ortaya çıkmıştır. Bir devletin doğması için toplumda yoğun bir sosyal ilişkiler örgüsünün bulunması gerekir.

d. Aileyi Devletin Temeli Sayan Görüş: Bu kurama göre devlet ataerkil bir ailenin zamanla büyümesinden oluşmuştur. Doğal olarak ilk kral Adem'dir ve krallar iktidarını ilk aile reisi Adem'den veraset yoluyla almıştır.

e. Metafizik Temel: Devleti hukuk dışı, metafizik bir temele oturtan görüşlerin en önemlisi Alman filozofu Hegel (1770-1831) tarafından ortaya atılmıştır. Hegel'e göre, devlet metafizik bir kavramdır. İdeal ve ebedi bir varlıktır. Devlet en üstün değerdir veya en üstün değerler sistemidir.

f. Devleti Hukuksal Açıdan Gören Görüş: Devleti sadece bir hukuk sistemi, normlar bütünü olarak gören "Normativist" okulun kurucusu Kelsen'e göre devlet bir normlar kaideler sistemidir.

g. Devleti Kuvvete Dayandıran Görüş: Buna göre devlet kuvvetlinin zayıfa üstünlüğü sonucu doğmuştur ve bu da doğal bir durumdur. Bir başka deyişle kuvvetlilerin zayıfları boyundurukları altına almaları genel bir olgudur. Bu anlamda devlet bir zapt ve fetih eseridir. Ve devlet kaynağı itibariyle galiplerin mağluplara zorla, silah gücüyle kabul ettirdikleri bir düzen şeklidir.

h. Organizmacı Görüş: Bu görüş devleti yaşayan bir canlıya, organizmaya benzetmektedir. İnsanlar gibi devletler de doğar büyür ve ölürlür. En ünlü temsilcisi Herbert Spencer(1820-1903)'dir.

ı. Toplumsal Sözleşme Kuramı: Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranların egemenlik anlayışını en fazla etkileyen kuramdır. Günümüzün siyasal sistemlerinin çoğu bu

kuramdan etkilenmiştir. Bu görüş insanların “tabiat hali” ile “toplum hali”ini bir birinden ayırmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre tabiat halinden toplum haline geçiş bir toplumsal sözleşme ile olmuştur:(toplumsal sözleşme). İkinci bir sözleşme ile de insanlar devleti kurmuşlar ve sahip oldukları egemenliklerinin, hak ve hürriyetlerinin bir kısmını veya tamamını devlete terk etmişlerdir: (siyasal sözleşme). Bu kuramın bizim anlayışımızı da etkileyen bir kaç farklı varyasyonu bulunmaktadır:

Birinci grup toplumsal sözleşme kuramlarında devlet toplumun değil; tek tek bireylerin haklarını güvence altına alan bir üstün güç olarak görülmektedir. Burada bireyler, böyle bir güvence için ya tüm haklarını devlete terk etmektedirler (Hobbes); ya da devlete yalnızca bireysel haklarını koruma ve kollama yetkisini vermekte ve diğer temel haklarını devletin faaliyet alanının sınırlarını belirleyecek bir biçimde kendilerinde tutmaktadırlar (J.Locke)

İkinci grup toplumsal sözleşme kuramlarında ise toplumun kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve üstün bir “genel iradesi” nin olduğu, bu iradenin ona ters düşen bireyleri de kapsadığı ve devletin bu genel iradenin somutlaştığı örgütlenme olarak toplumu yönettiği kabul edilmektedir(Rousseau).¹¹

III ULUS DEVLETE DOĞRU

Ulus ve devletin kavramsal açıklamalarını ve ortaya çıkışına yönelik kuramlarına yönelik açıklamalardan sonra, ulus devletin ortaya çıkış dönemine baktığımızda, Avrupa feodal dünyasında yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal değişiklikler temel rol oynamıştır. Bu dönemde özellikle ekonomide yaşanan değişiklikler nedeniyle yansımalarının sosyal yaşamda hayat bulması ve bir sistem şeklinde siyasal alanda yer bulması sonucu bütünsel bir sistem olan ulus devlet sisteminin oluştuğunu görmekteyiz.. Ulus-devlet sisteminin gelişiminin ana kaynağı esasında ekonomik anlayışın gelişmesi ve değişmesi sonucu ortaya çıkan burjuvaziye dayalıdır. Ulus devletin gelişip evrilmesi ise doğrudan burjuvazinin güçlenmesine paraleldir.

¹¹ DEMİR, Fevzi, **Egemenlik Kavramına İlişkin Çeşitli Yaklaşımlar ve Ulusal Egemenlik** ADD Mersin Şubesi'nin Aylık Dergisi, Sayı:11, Kasım 1996 (Mersin), s.9-10.

Ulus devlet oluşumunun temellerinin yattığı ortaçağ dünyasının ve dolayısıyla da feodalizmin temel özelliklerine değinmemizde yarar vardır. Zira ulus devlet ve özelliklerine değinmeden önce devlet ve sonrasında ulus devleti meydana getiren koşullardan bahsetmemiz gerekir.

1. Feodal Dünya ve Temel Özellikleri

Klasik feodalitenin ortaya çıkışı Fransa'da 10. yy. İngiltere'de 11.yy.da başlamıştır. Ortaçağ dönemi boyunca yani yaklaşık 500 yıl Avrupa'nın sosyal, siyasal ve ekonomik ilişkileri toprakla örtüşüren ve ortaçağda Avrupa'da yaşam tarzını belirleyen feodalite olmuştur. Feodalitenin temel özelliklerinin başında sosyal yaşamın her alanında kendini hissettiren kilisenin hakimiyeti, sosyal hayatın parçalanmış yapısı ve ortaçağ feodal dönemin ekonomisinin tamamıyla tarım ekonomisine bağlı olduğu belirtilebilir. Ayrıca toplum sınıflara bölünmüştü ve derebeylik sistemiyle yönetilmekteydi.

Ortaçağ düzeninin sosyal organizasyonu olan feodalite şöyle karakterize edilebilir: Bütün ilişkilerin ve çatışmaların çerçevesini ve her şeyin meşruiyet kaynağını oluşturan, tek, bütün ve bölünmez bir Hıristiyan ülkesinin varlığı; iktidarın, hiyerarşik olarak birçok yönetim birimleri arasında dağılımı ve parsellenmesi; kralın dünyevi sahada “evrensel nüfuz” iddiası; papalığın uhrevi sahada “evrensel nüfuz” iddiası; kral ve kilise arasında Hıristiyan dünyası ve toplumu üzerinde üstünlük mücadelesi. Ortaçağ düzeninde otorite tektir ama bu tek otorite total ve mutlak değildir. Onun altında bir sürü otorite birimleri vardır. Hepsi de kendini Hıristiyan dünyasının parçası görmektedir. Otoritelerin meşruiyeti Hıristiyan toplumunun temeli oluşturan tanrısal buyruklarla ya da kilise doktrini ile açıklanır.¹²

Ortaçağın temel yönetim sistemi, imparatorların içerisinde güçlü olan derebeylik sistemine dayanmaktaydı. Derebeylikte sosyal yaşamda ortak kuralların hakim olmadığı bir sistem yoktu. Tanilli ise şöyle açıklamaktadır. Siyasal, hukuksal, iktisadi ve sosyal bir rejim olan feodal düzende “devlet birliği” yoktu. Birçok beyliklere ayrılmış bulunuyordu ülkeler. Gerçektende feodalitenin siyasal açıdan gösterdiği en

¹² ÇETİN, Halis, **Liberalizmin Tarihsel Kökenleri**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s.80.

büyük özellik, devlet iktidarının parçalanmış olması ve halkın, doğrudan doğruya devletin değil, toprakların sahibi olan senyörlerin (derebeyler) uyuğu durumunda olmalarıdır(...) Yine devamla Tanilli feodalitede dünyayı bir “piramide” benzeterek şunları belirtmektedir. Roma hukukunda olduğu gibi, toprağa serbestçe tasarruf edebilmek söz konusu değildir. Senyörsüz toprak istisnadır. Topraklar, fief sözleşmesi ile “hiyerarşik” bir düzene bağlıdır.¹³ Otorite, “kralı” değildir artık, feodaldır ya da mülkle ilgilidir. Kilise’nin vasali olmayan kral, Krallığın önde gelenlerinin kulluğunu kabul etmektedir; ayrıca öteki senyörler gibi, o da ailesinin mülkünde, miras yoluyla geçen malikanesinde, toprağın sahibi ve köylülerin de doğrudan koruyucusudur.¹⁴

Feodal döneminin toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamında en etkili olan kurum ise Ortaçağ Avrupa’sında dini ve kurumsal faaliyetleriyle Avrupa toplumunu kendine bağımlı hale getiren kilisedir. Ortaçağ’da Kilise, insanların yalnız imanı ile ilgili değildir, aynı zamanda sosyal yaşamın hemen hemen bütün alanlarında, büyük bir rol oynamakta ve sosyal yaşama yön vermektedir. Bu dönemde kilisenin karışmadığı hemen hemen hiçbir alan bulunmamaktadır.

Ortaçağ düzeni, Roma İmparatorluğunun yıkılışıyla oluşan otoritelerin kendi alanlarında hakim olduğu, kilisece tanımlanmış uhrevi ve hemen hemen dünyevi alanlarda, nüfuzunu rakipsizce gerçekleştirdiği ve kilisenin kutsadığı imparatorun diğer otoritelerce tanındığı bir düzendir. Bu düzen, papa, imparator ve lokal güçlerin karşılıklı bağımlılığına dayanır. Kilise, diğerlerinin otorite ve iktidarlarının meşruiyet kaynağı olarak dinsel ilkeler sunan aşkın güçtür. Dinsel meşruiyet bu dönem iktidar söylemlerinin temelidir(...) Kilise, bütün Hıristiyan dünyasına yayılmış bir örgüttü. Herhangi bir otoriteden daha güçlü, daha yaygın, daha eski ve daha sürekli idi. Ortaçağ dinsel değerlere göre şekillenmiş bir çağ idi ve kilisenin muazzam bir maddi ve manevi gücü vardı. Hıristiyanlığın amaçları doğrultusunda toplumun her alanına el atıp eğitimden vergiye her türlü toplumsal ilişkilere müdahale ediyordu. Kilise bu çağlarda dünyevi iktidarın yani kralın papaya bağlı olmasını, onun emir ve direktifleri altında

¹³ TANİLLİ, Server, **Uygurlık Tarihi**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 51-52.

¹⁴ TANİLLİ, Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II**, Adam yayınları, İstanbul, 2001 s.236.

hüküm vermesini savunuyordu. Dünya krallığının tanrı krallığına boyun eğmesi gerektiğini savunuyorlardı.¹⁵

Ortaçağın ilk dönemlerinde başat iktisadi faaliyet ise tarım ekonomisidir ve ekonomik yapı oldukça basittir. Bu dönemde soylunun toprağında üretim yapan ve gereken çok az bir miktarı kendine aldıktan sonra kalanını soyluya veren köylüler, temel üretici güçtür. Ticaret gelişmediği için henüz uzmanlaşmış bir ekonomi ve gelişmiş bir iş bölümü yoktur. Üretim toprakta yapıldığından zenginliğin ölçüsü topraktır, henüz taşınabilir bir servet gelişmemiştir. Pazar ekonomisi kurulmadığından dolayı, “Alışveriş henüz önem kazanmamıştır. Alışveriş ilkel ekonomi biçimciliğinden kurtarılmış olmakla beraber, pek kısıtlıdır henüz, köy ekonomisi kural olarak pazarı olmayan bir ekonomidir.”¹⁶ Feodalizm, doğrudan üreticinin üretim araçlarıyla sahip olmasına dayanıyordu; nitekim köylüler toprak parçasının, zanaatçı da çalışma araçlarının sahibiydi.

2. Ortaçağ'da sosyal sınıflar

Sınıflar arası ilişkiler, feodalitenin temel yansıması olarak toplumsal yaşamda yerini bulmuş ve toplumsal ilişkileri belirleyen en önemli yapıdır. Bu nedenle ortaçağın sınıf yapısı ve özelliklerine değinilmesi gereklidir. Ortaçağın feodalite döneminde sınıflar, üçe ayrılmaktadır: Soylular, din adamları ve köylüler

a. Soylular: Soylular, çoğu halk tarafından şövalyeler diye adlandırılmaktadır. Üretim yapan serflerin çalıştığı toprağın sahibi olan ve serfler üzerinde askeri/yönetici sınıf olarak oturan sınıftır. Üretim yapmaz, serflerin yaptığı üretimden pay alarak geçinirlerdi. Soylular, barış zamanında malikaneleri yönetir. Savaş zamanında ise kendilerini şövalye olarak donatıp, kendilerine bağlı diğer şövalyelerle birlikte kralın ve başka bir soylunun ordusuna katılırlar.

b. Din Adamları: Din adamları, papazlar ve keşişler şeklinde iki gruba bölünmüştür. Din adamları da, önemli bir güce sahipti. Görevleri Tanrı'nın şanını

¹⁵ ÇETİN, age s.80-81.

¹⁶ TANILLİ, Uygarlık Tarihi, age, s. 64-65.

yüceltmek, dua etmektir. Ayrıca XI. yüzyılda gelenekleri, organlarıyla ortaçağ'da temel bir güçtür.

c. Köylüler (Serfler): Feodal piramidin en alt ve en geniş tabakasını serfler oluşturur. Serf, soylunun toprağında üretim yapan ve kendi tükettiği çok az bir miktar haricindeki bütün ürünü soyluya vermektedir. Feodal düzende serfler, siyasal haklara sahip değildir. Sınıflara bölünmüş yapı, Ortaçağ feodal dönemde yüzyıllar boyunca batının temel çatısı olacaktır.

3. Ortaçağ Feodalitesinin Değişmesi ve Feodalizmin Çözülüşü

XII. yüzyıldan itibaren ortaçağ Avrupa'sında bir dönüşüm dönemi başlamıştır. Bu dönemde genel olarak ekonomik yaşamda ticaretin canlanmasını ve sonucunda burjuvazinin ortaya çıktığını, yine ticaretin gelişmesine paralel olarak kent yaşamının giderek önem kazanmasını, siyasal düzeyde ise krallıklara bölünmüş Avrupa'da ulus devletin en belirgin özelliklerinden biri olan ülke kavramının giderek ağırlık kazanmaya başladığını görmekteyiz. XII yy.dan itibaren feodal düzenin öğelerinin her biri çözülmeye başladı. Bütün değerlerde bir alt oluş vardır. Para ve ticaret bugüne değin hemen hemen bütünüyle tarımsal kalmış feodal dünyada her geçen gün daha çok önem kazanmaktadır. Para ve ticaretin gelişmesine dayalı olarak sosyal düzenin temelleri sarsılmaya başlamıştır. Monarşinin ve kentlerin yükselişi, laik düşüncenin doğuşu ve haclı seferleri, feodal düzeni tehlikeye sokmaktadır. Yaşanan bu köklü değişiklikler sonucu iktisadi, sosyal ve siyasal sistemlerde farklılaşmanın sinyallerini görmekteyiz.

4. Kentlerin ve Ortaçağ Ekonomisinin Gelişimi

XI. yüzyılın sonlarından başlayarak Ortaçağ'da feodalitenin değiştiren temel olaylardan biri, kentlerin uyanışı ve bağlantılı olarak ekonomik sistemin değişmesidir. Kentlerin gelişmesi ile beraber iktisadi faaliyet alanı coğrafi bakımından gelişecek ve daha da yoğunlaşır çeşitlenecektir. Kentlerin kurulması doğrudan tarım ekonomisinin değişmesi ile bağlantılıdır. Tarım ekonomisinin ortaçağın ilk dönemlerinden itibaren tıkanması sonucu, köylerde iktisadi yapıları değiştirmeye başlıyor. İktisadi yapıların değişmesi sonucu, pazar ekonomisinin kurulması ile beraber kentlerin oluşmaya

başladığına tanık olmaktadır. Yine, Köy ekonomisinden kent ekonomisine ve hemen hemen bütünüyle tarım ekonomisine dayanan bir ekonomiden küçük el sanatları ekonomisine geçilecektir. Bu ekonomik sistemin değişimi sosyal yapılarının değişmesine ve bu dönemde sonradan devletin oluşmasında kilit rol oynayacak burjuvazi sınıfının doğuşunun koşullarını yaratacaktır.

Köy ekonomisinden kent ekonomisine geçişin sonucu olarak; 12.yy.dan itibaren Avrupa'da bir dönüşüm dönemi başlamıştır. Bu dönüşüm ekonomik düzeyde ticaretin canlanmasına koşul olarak gelişen kent yaşamının giderek önem kazanması, kentlerin siyasal iktidar düzeni içinde yer alması, siyasal düzeyde ise krallıklara bölünmüş Avrupa'da modern devletin en belirgin unsurlarından biri olan "ülke"nin ağırlık kazanmaya başladığı bir devlet düzeninin ve buna bağlı olarak kralın kişisel iradesinden bağımsızlaşarak gelişen yeni bir sınıfın -burjuvazi- iktidardan pay arayışı, çeşitli sınırlar arasında kurumsallaşan tabakalar yönetiminin yerleşmesi olarak özetlenebilir(...) 12.yy.dan itibaren ticaret ve kent yaşamı gelişmiş ve buna bağlı sosyal, siyasal yapılar kurulmuştur. Böylece ortak çıkarın parçaları olarak hareket eden kentli bireyler, özünde bu ortak çıkara bağlı bir nitelik taşıyan haklar ileri sürmüşler ve bunları hem diğer toplumsal tabakalara hem de krallara kabul ettirmenin mücadelesini vermişlerdir. Bu bağlamda kentler herhangi bir bireyin gücünü aşan ve maddi ve ahlaki kaynaklar hakkında ortaklaşa bir bilinçlenmenin belirdiği merkezler haline gelmişlerdir.¹⁷

XIII. yüzyılda da kimi yerden denizden toprak kazanıldığı yada yeni köylerin kurulduğu görülmektedir; ne var ki genel olarak ekilebilir toprak yüzeyi artmaz pek. Gerçekten, tarıma toprak kazanma, o günkü tarım tekniğinin kullanılabileceği son sınırlarına varmıştı ve XI. yüzyıldaki o büyük yenileniştten beri de bu teknikte hissedilir bir değişme olmamıştır(...) Kentlerin et ve deri gereksinmesi, dokuma tezgahlarının yün gereksinmesi için kar amacıyla hayvan yetiştirme, çiftçilerin yayılışıyla hızlanmaktadır: Eskiden gelirini arttırmak için yerleşecek insan çağırın sürülmemiş otlu toprak sahipleri artık onları itmektedir. Çünkü ekilmemiş topraklarda daha kâr vardır ve koyunlara ve sığırlara ayrılmaktadır. Böylece tarım, kırsal alanın

¹⁷ ÇETİN, age, s.81.

genişlemesi ve ormanlık alanın korunması ile sınırlanmıştır. Ne var ki tarım fethinin durmasına karşın, nüfustaki çoğalış sürdüğünden, XIV. Yüzyılın başlarında bir an gelir ki kırsal kesim insanla dolup taşar ve tarımsal işletmeler de köylü ailelerini beslemekte güçlük çekmeye başlar. Üç yüzyıldan beri, hem tarım ekonomisinin gelişmesini ve nüfuslandırmasının ilerleyişinin arkasından çekip götüren ve hiç kuşkusu, “roman” uygarlığının gelişmesinin en sağlam temellini oluşturmuş olan büyük eğilim, bütünüyle ortadan kalkmadan önce, hızını yitirir.¹⁸

İç ve dış dinamiklerin gelişmesiyle, iktisadi faaliyetin temel hücresi, artık sadece bir “müstahkem mevki” olmaktan çıkıp toplum yaşamının gerçek merkezi haline gelen kent oluyor. Ve kentlerde yeni bir sınıf ortaya çıkıyor: Burjuvazi. Serveti toprağa değil, meta üretimine ve ticaret dayanan bir sınıftır. Birçok Batı Avrupa ülkesinin tarihinde birinci derece rol oynayan komünlerin hamle yaptığı bir dönemdeyiz. Pazar ödevi gördükleri ve beslenme gereksinmelerini sağlamak için bağlı buldukları çevre köylerle komünler bir bütün oluşturmaktadır. Bunun sonucu, daha ileri bir işbölümü, daha geniş bir uzmanlaşma oluyor. İki alanda kendini gösterir bu iş bölümü önce kentlerle köyler arasında bir iş bölümü ve uzmanlaşma geliyor. Kentler sanayi ve ticaretle uğraşırken hemen her türlü tarım faaliyetlerinden uzak durur. Bu da onları yiyeceklerini çevre köylerden satın almaya ve imal ettikleri eşyayı da bu köylülere satmaya yöneltir. Böylece kentlerle köyler arasında iktisadi ilişkiler kurulmaya başlar. Bunu bir sonucu olarak da feodal düzendeki “hıyerarşi ve bağımlılık” durumu ortada kalkar ya da hafifler sonra üreticilerle zanaatkârla arasında da bir işbölümü ve uzmanlaşma gelişmektedir. Gittikçe daha çok sayıda meslekler ortaya çıkmakta; kendi alanlarında çeşitli el sanatlarına bölünmektedir(...) Bu dönemde tarım, tek bir faaliyet olmaktan çıkıyor. Kuşkusuz tarım hala ekonomide önemli bir yer tutmaktadır. Ama onun yanında ihmale uğratılmaya hiç gelmeyecek sanayi ve ticaret faaliyetleri de geliyor ve kredi çok büyük bir rol oynamaya başlıyor. Sanayi el sanatı ve sanayi ya da küçük ev sanayi biçiminde geliyor. Alışveriş ise önce yöresel sonra da ulusal ve uluslar arası alanda yoğunlaşmaya başlamaktadır. Kentler zamanla faal ticaret merkezleri zanaatkârlar ürünlerini köylülerin ile besin maddelerini sattıkları pazarlar haline geliyor(...) İnsan arın ve eşyanın rahatça yol alabilmesini sağlamak amacıyla

¹⁸ TANİLLİ, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II*, age, s.336-337.

özel yasalar kabul ediliyor(...) Kredi yani para ticareti de gelişmeye başlıyor. Böylelikle 13. ve 14. yüzyıllara doğru özel bankalar kuruluyor ve devletlerin yaşamıyla uluslar arası politikada birinci derecede rol oynayacak olan “büyük sermayedarlar” ortaya çıkıyor. Özellikle, 13. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’da siyasal birliğe ve merkezileşmeye doğru hızlı bir gelişme görülmektedir. Özellikle Fransa ve İngiltere’de görülmektedir.

Zanaatın gelişmesine ve parasal hızlı dolaşımına bağlı ticaret, XIII yüzyılın sonlarına değin, Avrupa’nın bütününde genişlemekten geri durmadı(...) Bankalar öylesine güçlendiler ki krallara borç vermeye başladılar(...) XII. Yüzyılın sonlarında özellikle hızlanan ticari etkinlik, para dolaşımına da bir yenilik getirmiştir. Başta, piyasadaki değerli maden miktarı artmıştır; ama asıl önemlisi ödeme kolaylıkları yayılmıştır. Para basımı da gelişmiştir(...) Ticaret ekonomisi, kırsal kesime de daha derinliğine girer aynı zamanda. Kırsal kesimdeki üreticilerin önlerinde gitgide genişleyen pazarlar açılmıştır; bu pazarlar, üreticileri ürettiklerinin gitgide artan bir bölümünü satışa çıkarmaktadır. Tarım işletmelerinin yapısında derin değişikliklerin yol açar bu(...) İktisadi gelişme, ilişkileri, toprağın üzerinde kapanma döneminde belirlenmiş olan toplumun çeşitli sınıf ve zümreleri arasındaki ilişkileri de değiştirdi.¹⁹

Kentlerin gelişmesinin yarattığı etkiler içinde şunlar belirtilebilir: “Kentlerin kendilerini özerk ve ortak bir çıkarlar birliği biçiminde yönetme hakkını elde etmeleri, feodal yönetim mekanizmasının değişimi bakımından çok önemli iki sonuç doğurmuştur; bunlardan biri kentlerin, kentlilerin feodal yükümlülüklerinden ve feodal ilişkilerin bağlayıcılıklarından kurtulması anlamında özgürlük fikrinin yerleşmesine zemin oluşturmasıdır. Kentin, insanı özgür yapan yapısı ortaçağa damgasını vurmaya başlamış ve kentlerin siyasal bakımdan önem kazanmaları ile birlikte eskinin kişisel tabiiyet kavramı yerini belli bir ülke parçasını esas alan yeni bir yönetim anlayışına bırakmıştır. Kentsel gelişme bu anlayış sayesinde bir ülke ya da toprak parçası üzerinde yaşayanların ortak çıkarlarının temsil edilmesi anlamında ortaklaşa bir örgütlenmeye yol açmıştır. Kentlerdeki bu gelişme feodalitenin kişiselliğe, kan bağına, akrabalığa, hanedanlara, kişisel sözleşmelere dayalı meşruiyet ilişkilerine, ülke

¹⁹ TANİLLİ, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II*, age, s.339–343.

kavramını, ülke üzerinde yaşayan insanların temsil edilebilirliğini ve ayrıca bu temsil ilişkisinin kişisel nitelik taşımayan hukuk kurallarına göre belirlenmiş statülere sahip tabakalar çerçevesinde gerçekleştirileceği düşüncesini yerleştirmiştir. Toplumsal tabakalar, kralın ya da prensin kişisel ilişkilerinden ve isteklerinden bağımsız hukuk kurallarıyla benimsenmiş statüler çerçevesinde ayrı bir temsili siyasal birim niteliğini kazanmışlardır.²⁰

5. Haçlı Seferlerinin Etkisi

11. yüzyıldan itibaren Ortaçağ'ın hemen hemen bütün döneminde devam eden haçlı seferleri ortaçağ dünyasının yıkılmasının temel etkenlerindedir. Batı dünyası doğunun zenginliklerine erişmek amacıyla asırlar boyunca sürekli haçlı seferlerini Ortaçağ'da ileri bir uygarlık ve refah içerisinde yaşayan doğu uygarlıklarına düzenlediler. Asırlarca devam eden Haçlı seferleri, dini, siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi yönden Ortaçağ Avrupa'sının değişimine sebep olacak birçok önemli sonuçlara sebep oldu.

Haçlı seferlerinin en önemli sonucu, skolastik düşüncesin zayıflamasına neden olmasındır. Avrupa'da Haçlı Seferlerinin başarısız olması sonucu seferlere katılımı artırmak için yıllarca büyük çabalar harcayan Avrupa'da kiliseye ve din adamlarına duyulan güven sarsıldı. Kilise ve Papa'nın toplum üzerindeki otoritesi sarsıldı. Seferler sırasında binlerce senyör ve şövalye öldü. Sağ kalanların bir kısmı da topraklarını kaybetti. Köle durumundaki köylü, toprak sahibi efendilerinden arazi alarak, mal-mülk sahibi olmaya başladı. Böylelikle feodalite rejimi kırılmaya ve zayıflamaya başladı. Feodalitenin zayıflamasıyla köylüler, çeşitli haklar elde ettiler. Feodalitenin zayıflaması ve kilisenin etkisinin azalması sonucu merkezi krallıklar, güç kazanmaya başladı.

Haçlı seferlerinin diğer önemli bir sonucu da doğu uygarlığından aldıkları yenilikleri kullanmaya başlamalarıdır. Seferler sonucunda doğu-batı ticareti gelişti. Pusulayı doğudan alan Avrupalılar gemicilik ve ticarete gelişmeye başladı. Venedik, Cenova, Marsilya, Pisa gibi Akdeniz limanlarının önemi arttı. Ekonomik sistem

²⁰ AĞAOĞULLARI, M. Ali - KÖKER, Levent, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Yayınları, Ankara s.,1991, 189.

değişmeye başlayarak ticarî faaliyetler hız kazandı. Avrupalılar, dokuma, cam ve deri işleme sanatını öğrendiler. Avrupa'da hayat standartları yükseldi. Ticaretle uğraşmaya başlayan şehir halkı, zenginleşerek burjuva sınıfını oluşturdular.

Bu seferlerde doğu sanatı ve medeniyetini tanıyan Avrupalılar sanat ve teknik alanda birçok yenilikleri ve keşifleri öğrendiler. Seferler sonucu, pusula, barut, kâğıt ve matbaa, Avrupa'ya götürüldü. Bunlar, Avrupa'da bilim ve teknik alanında gelişmelere yol açtı. Avrupalılar, İslam Medeniyeti'ni yakından tanıdılar ve faydalandılar. Avrupa'da kültür hayatı canlandı. Yaşanan bu bütünsel gelişmeler daha sonra coğrafi keşiflere, Reform Hareketlerine ve Rönesans'a sebep olacaktır.

6. Kilisenin Etkisinin Azalmaya Başlaması

Ortaçağ'da uygarlığı, genelde Hıristiyanlığın etkisinde kalan bir uygarlıktır. Hıristiyanlık, ortaçağ uygarlığının oluşumunda başlıca rollerden birini oynar. Hıristiyanlığın temel kurumu olan kilise, sosyal, ekonomik ve siyasal düzenin hemen hemen her alanlarında büyük bir rol oynamakta ve kilisenin etkisi hissedilmektedir. Bununla beraber, kilise, eski dünyanın sıkıntıları içinde, Yunan ve Roma'nın kültürel değerlerine sahip çıkmış ve bu mirasın geleceğe taşınmasını sağlamıştır.

1150 yılına doğru Roma Kilisesinin en güçlü araçlarla dayattığı manevi ve düşünsel disipline karşı çıkan üç hareket vardır. Önce iktisadi koşulların ve yaşam ilişkilerinin gelişmesinin bir sonucu olarak dünya zevklerine gitgide artan bir bağlılık görüyoruz. Şövalyelerin başlattıkları kibar aleminin toplantıları, XII. Yüzyılda bütün Avrupa'yı sarmıştır(...) İkinci baş eğmezlik tohumu, akli düşüncedeki ilerleyiştir. XII. Yüzyılın ilk yarısında palazlanmış diyalektik, sonra küçük bir aydın bir çevrede, düşüncenin her türlü yönelişi için kullanılır olmuştur(...) Düşünce etkinliği daha bağımsız ve çok yönlüydü. Çok daha yaygın halk katına girmiş görünüşe göre kentlerin aşağı tabakalarında güçlü bir son eğilim, Kilise için daha da tehlikeliydi. Ancak, öteki ki eğilimden farklı olarak Hıristiyan maneviyatı için bir zenginlik bir gençleştirme etkeniydi. Dinsel tavır ve uygulamada derin bir değişiklikle ilgiliydi bu eğilim. Kilisenin emrettiği ayin ve törenlere daha bir sıcaklık getirecek bütün duygusal yankılanışları arayan, doğrudan doğruya duygulanışı harekete getirecek, insanların

acıyan ve avutan Tanrı'yla dolambaçsız duygu ve düşünce ortaklığı kurmalarını sağlamak isteyen bu mistik eğilimli eğilim, böylece yerleşik Kilisenin rolünü azalma doğrultusunda idi. Kiliseyi, zenginlere fazla bağlandığı eleştirisini yöneltiyordu. Kilise, örflerin yönetimi, düşüncenin denetimi hatta kendi görevini insanlarla Tanrı arasındaki aracı rolünü yitirme tehlikesiyle yüz yüze idi. Soyluların saray yaşamını etki altına almak için şövalyelik adet ve ruhunu Hıristiyanlaştırmak, bu askeri kastı bir tür tarikat haline getirmek için harcanan çabalar bir yana Kilisenin bu eğilimler karşısında genelde tepkisi sert oldu.²¹

13. y.y.da parasal araçların yayılması, ekilen alanların genişlemesi ve nüfusun artması toplumu dünyevileştirerek kilisenin toplum üzerindeki etkisini azaltmıştır. Tüm bu gelişmeler ve değişimler kilisenin kültürel ve sosyal tekeli kırılmış ve kiliseyi ve kilisenin Hıristiyanlığı yorumlayışını etkilemiştir. Bu yüzyılda tek eğitim merkezi manastırların karşısına üniversitelerin yavaş yavaş ortaya çıkması ile bilimde, felsefede belirli bir özgürlük ve özgünlük doğmaya başlamıştır(...) 15. yy. başlarında kilisenin dünya işlerine karışmasını eleştiren ve onun bu etkisini insanların üzerinden çekmesi gerektiğini savunan düşünürler ortaya çıkmaya başladı. Kilisenin her yönüyle yeniden düzenlenmesi istekleri gittikçe arttı ve geniş halk kitleleri arasında ağırlık kazanmaya başladı.²²

7. Reform Hareketleri

1520 yılından itibaren Ortaçağ'da kilise-kral ve halk arasında din ve dünya işleri arasında baş gösteren çelişkiler sonucu, kilisenin otoritesi sarsılmaya başladı. Kilisenin her yönüyle yeniden düzenlenmesi talepleri gittikçe arttı. Bu fikirler geniş halk kitleleri arasında ağırlık kazanmaya başladı. 15. yy. başlarından itibaren kilisenin dünya işlerine karışmasını eleştiren ve onun bu etkisini insanların üzerinden çekmesi gerektiğini savunan düşünürler ortaya çıkmaya başladı.

Yaşanan gelişmeler sonucu kral ile karşısındaki tek güç olan kilisenin çatışması kaçınılmazdı. Ulusal krallar bir devlete iki baş düşünemiyorlardı. Papanın gücü tek başına tüm feodal lordlardan daha etkiliydi. Kral-papa çatışması şu alanlarda etkin

²¹ TANİLLİ, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II*, age, 2001, S. 357-359.

²² ÇETİN, age, s.82.

şekilde başladı: Kilise halktan bağış ve vergi toplayarak ekonomik yönden büyüyordu. Halkı dinsel konularda etkileyerek kraldan çok kendine bağımlı kılıyordu. Halkın yargılanması kralın mahkemeleriyle beraber kilise mahkemelerinde de yapılıyor, bu kralın gücünü zayıflatıyordu. Kilise ayrıca kralın uygulamalarını eleştirerek ülkenin ve yönetimin içişlerine karışarak ulusal devletin gücünü gölgeliyordu. Böylece halk, hem kilisenin uyruğu hem de krallığın uyruğu, hem krala hem de kiliseye vergi veriyor, kilisenin ve krallığın eğitimini alıyor, her ikisinde de yargılanıyordu. Ortada iki başlı bir iktidar vardı. Burjuva sınıfı, kilisenin feodal yapıyı koruyucu ve kendi gelişimini engelleyen yapısına karşı kralın yanında savaşa girdi. Bu sınıf yanına kilise sistemini eleştiren dinsel kesimi de alarak kilise iktidarına karşı mücadeleye girdi. Dine karşı bu dinsel savaş Protestan reformu olarak yürüdü. Burjuvazi böylece ikinci büyük savaşına Protestan reformcularını yanına alarak Katolik kilisesine karşı girdi.²³ Tüm bu gelişmeler, reform hareketlerini başlattı. Halk, Hıristiyanlıkta herkesin birbirinin kardeşi olduğu, herkesin eşit olduğu ilkeleriyle hareket ediyordu. Papalık iktidarını zayıflatma amacı taşıyan reform aslında siyasal iktidarın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Halk kilise iktidarından kurtularak bağımsız kalmayacak siyasal iktidarın egemenliğine ve hiyerarşisine boyun eğecekti. Kiliseye karşı reform hareketinin başarıya ulaşması için krallığın zorlayıcı gücüne ihtiyaç vardı. Kralların gücü arttırılmalı ve bu gücün dayandığı temeller sağlamlaştırılmalıydı.²⁴

Kilisenin otoritesini korumak istemesi üzerine halk, reform hareketlerini diğer bir deyişle dinsel ıslahat hareketlerini başlattı. Halk, Reform hareketlerini gerçekleştirirken Hıristiyanlıkta herkesin birbirinin kardeşi olduğu, herkesin eşit olduğu ilkeleriyle hareket ediyordu.

Reform hareketlerinin nedenleri, dinsel, düşünsel, iktisadi ve siyasal olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

a. Dinsel Nedenler: Kilise, Ortaçağ boyunca, toplumdaki etkinliğini gitgide arttırırken, sınıflar arası ilişkilerde de yerini seçer; ruhban zümresi, egemen sınıflar arasına girer. Ve çok geçmeden yaşamları o sınıflar gibi olur. Öyle ki ruhani

²³ HUBERMAN, Leo, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Dost yayınları, 1974 Ankara, s. 85-90.

²⁴ AĞAOĞULLARI, KÖKER, age, s.82-83.

başkanlarının çoğu, laik derebeyler gibi; bir çok papazlar da günahkar saydıkları kimseler gibi yaşamaya başlarlar. Bu nedenle kilisenin hem başı, yani papa hem de üyeleri, yani papazlar bakımından bir yenilik gereksinmesi kendini duyurur. Bu yenileşme gereğine inananlardan biri de Alman Luther'dir.

b. Düşünsel Nedenler: Aydınlar, hümanistler artık geniş bir düşünce ufkuna sahip bulunuyorlardı. Birçok papazlar bile ilahiyat ile yetinmeyerek hatta onu savsaklayarak felsefe ve edebiyat ile uğraşmayı yeğliyorlardı. Ortaçağ, insan bedenini kötülüğün kaynağı olarak kabul etmişti. Bu nedenle Hıristiyanlık, aklın rolünü sınırlamış, bir otoriteye uyma düşüncesini aşlamaya çalışmıştı. Rönesans doğaya dönerek çıplak bedeni anıtlştırıyor; eleştiri düşüncesini ortaya çıkarıyor: Kutsal Kitap'ın Latince metnini inceleme olanağı verecek olan Grek ve İbrani dillerini genelleştiriyordu. Arka arkaya gelen büyük keşifler ve buluşlar ise insanlığın gururunu yükseltiyordu.

c. İktisadi Nedenler: Başlarda yoksul halktan oluşan Katolik Kilisesi zamanla büyük servetler ele geçirmişti. Almanya'da toprağın üçte biri, İsviçre'de kantonların büyük bir kısmı Kilise'nindi. 15. yüzyıl sonlarından başlayarak artan yaşam pahalılığı içinde, rahip olmayan birçok kimseler, hırs ve tamahla bakıyorlardı kilise emlakine. Soylular, Kilise'de yapılacak ilk düzeltmenin bu emlaki Kilise'den almak olduğu kanısında idiler(...) Özetle Kilise emlakının ele geçirilmesi, sosyal sınıfları harekete geçiriyordu.

d. Siyasal Nedenler: Son olarak, Katolik Mezhebinin iki hanedanı Habsburg ve Fransız hanedanları arasında savaş da Protestanlığın yararına olmuştur.²⁵

Reform hareketleriyle Avrupa'da Kilise, güç yitirmeye başladı. Avrupa'nın din birliği ilkesi parçalandı. Kilisenin dünyada tek örgütlü yapısı bozularak ulusal kiliseler kuruldu. Hıristiyanların bir kısmı Katolik Kilisesi'nden ayrılarak Protestanlığı kabul etmiştir. Ulusal kiliseler de kralın iktidarına reform hareketleri sonrası güçlerini yitirmeleri sonucu krala boyun eğdiler. Din ve ulusal bilinç birbirini geliştirdi. Reform

²⁵TANİLLİ, Uygarlık Tarihi, age, s. 88-90.

hareketleri ulusal ayrımları güçlendirdi. Avrupa’da reform hareketleri sonucu kurulan Protestanlık sonucunda, kilise, ticareti, çalışmayı, zenginliği kutsayan bir boyut kazandı. Protestanlığın kurulmasıyla beraber dini anlayış, liberalizmin hem ekonomik hem siyasal alt yapısını oluşturdu. Sonuç olarak burjuvazinin rahat hareket edebilmesinin önündeki din engeli de ortadan kalkmış oluyordu. Reform hareketi, ortaçağa damgasını vuran kilise tutuculuğu ve dinsel felsefeden kurtulmayı sağlayan “özgürlük hareketi” olarak ortaya çıkmaktadır.

Skolastik dönem iktidar anlayışının meşruiyet sağlayıcı unsuru din ve kilise iken, reformlarla başlayan sekülerizasyon sonucu bu unsur yavaş yavaş meşruiyet sağlayıcı özelliğini yitirmiştir. Boşluk kabul etmeyen iktidar, kendine yeni bir meşruiyet zemini oluşturma sürecinde “millet” unsurunu, dinin yerine ikame etmiş ve bu unsurun bağlayıcılığını, mevcut sistemin manevi boşluğunu doldurmada kendine temel dayanak noktası seçmiştir.²⁶

Bu reform hareketleri sonucu, Kilise, yerel olarak tüm Avrupa’da güç yitirirken evrensel örgütlü yapısı bozularak ulusal kiliseler kuruldu. Reform hareketleri ulusal ayrımları güçlendirdi ve Avrupa’nın din birliği ilkesi parçalandı. Hıristiyanlardan bir kısmı Katolik Kilisesi’nden ayrılarak Protestanlığı kurdular. Protestanlığın oluşmasıyla beraber Kilise ticareti, çalışmayı, zenginliği kutsayan bir boyut kazandı. Yine Reform hareketleri sonucu daha da güçlenen krallıklarla beraber uluslar ve ulusal devletler ortaya çıktı. Ulusal ayrımlar belirginleşti. Reform hareketinin sonucu olarak Avrupa’da her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlatarak modern devlete gidişi hızlandırmıştır.

8. Rönesans Ortaya Çıkışı ve Etkisi

15. ve 16. yüzyıllarda önce İtalya’da başlayan ve daha sonra Avrupa’da yayılan edebiyat, güzel sanatlar ve bilim alanındaki gelişmeler, yenilikler ve anlayışlara "Yeniden Doğuş" anlamında Rönesans denilmiştir. Rönesans’ın gelişmesinde “Batı’daki iktisadi gelişmenin, doğan kapitalizmin ortaya çıkardığı yeni bir sınıfın, yani burjuvazinin yaşam anlayışı ve yaşayışının büyük bir payı var. İktisadi gelişmenin

²⁶HABERMAS, age, www.sayhadergi.com

bu sınıf yararına yarattığı zenginlik ve refah, Ortaçağ'ın ve Hıristiyanlığın sıkıcı ahlak kurallarını eğip bükecekti.²⁷

Ortaçağ'ın sonlarına doğru kültür ve sanatta önemli bir birikimin oluşmasını, matbaanın geniş kullanım alanına girmesiyle yeni buluş ve düşüncelerin yayılmasını, Avrupa'da kültür ve sanat faaliyetlerini destekleyen, bilim adamları ve sanatkârları himaye eden varlıklı kişilerin ortaya çıkmasını, Coğrafi Keşiflerden sonra zenginleşen Avrupa'da, sanattan ve edebiyattan zevk alan bir sınıfın ortaya çıkmasını, Antikçağ eserlerinin incelenmesini Rönesans'ın çıkışının önemli nedenleri arasında sayabiliriz.

14. yüzyıldan 16. yüzyıl sonlarına değin, Batı Avrupalılar okyanusun ötesindeki ülkeleri keşif etmekle yetinmediler; edebiyat, sanat ve düşün alanlarında da büyük ilerlemeleri oldu. Bu ilerlemelere Rönesans adı veriliyor. Kağıt üretiminin yayılması, oymacılığın ilerlemesi ve basımcılığın Rönesans'ın oluşmasında ve gelişmesinde rolleri büyük, ama asıl neden yükselen burjuvazinin varlığı ile ilgilidir(...)Rönesans Batı Avrupa'da edebiyat ve sanatın yeni bir yöne evrilişi. Rönesans hareketinin görüldüğü her yerde bu hareketi simgeleyen belli nitelikleri vardır: Eski yunan sanatına dönmek, dinsel konularda bile insanı merkez olarak almak, dünya gerçeklerini değerlendirmek(...) gibi kolayca fark edileceği gibi. Ortaçağ düşüncesinin zıddı bu nitelikler. Çünkü Ortaçağ düşüncüsü, yalnız öteki dünyayı merkez yapıyor. Yalnız tanrıyı ve dini yaşama nedeni olarak kabul ediyordu... Batıda Ortaçağ ile modern dünya arasında bir basamaktır Rönesans Ortaçağ "birleşmiş bir toplum"u savunuyordu. Rönesans ise "birey" i öne aldı. Bireycilik başlamıştır(...) Bütün bu değişimde batıdaki iktisadi gelişmenin, doğan kapitalimin ortaya çıkardığı yeni bir sınıfın yani burjuvazinin yaşam anlayışı ve yaşayışının büyük bir payı var. İktisadi gelişmenin bu sınıf yararına yarattığı zenginlik ve refah, Ortaçağ'ın ve Hıristiyanlığın sıkı kurallarını eğip bükecekti(...) Ama Rönesans hareketinin Batı'da önce İtalya'da ve oradan çevreye yayıldığı bir gerçektir(...) Hümanizm, dinden bağımsız bir kültür kurmak, insan ve dünya ile ilgili felsefe yaratmak istiyordu. O halde hümanizm, sadece filolojik bir araştırma değil, modern insanın yeni yaşam anlayışını ve duygusunu dile getiren bir akım oluyor(...) 15. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın ortalarına değin geçen dönem

²⁷TANİLLİ, Uygarlık Tarihi, age, s. 82.

İtalya’da Rönesans edebiyatının altın çağıdır... Rönesans, büyük yeniliğini ve yaratıcılığını yalnız edebiyatla değil –belki daha çok– güzel sanatlarda gösteriyor. Batı Avrupa’daki iktisadi gelişme de özellikle güzel sanatların gelişmesinde etkili rol oynuyor: Asya’nın ve Amerika’nın keşfi, Batı’ya büyük bir gönenç ve zenginlik sağlamış, hükümdarların ve zengin burjuvaların sanat erbabına yeni eserler, anıtlar ve binalar yaptırması mümkün olmuştur.²⁸

Rönesans’ın temel özelliklerinden bir tanesi Ortaçağ’da savunulan “birleşmiş bir toplum” fikrinden ziyade “birey”i ele alıyordu. Bu dönemde çağına göre ileri bir kavram olan “bireycilik” kavramı başlamıştır. “Rönesans ile birlikte insan birey olarak toplumdaki ayrı bir varlık halinde anlaşılmaya başlanmıştır. İnsanı cemaat, aile veya toplumsal tabakaların önceden verili hiyerarşik ve değişmez kalıplarının dışında, ayrı bir varlık olarak anlaşılmasının kökleri atılmıştır. Toplumsal bağlarından soyutlanmış bir insan anlayışı ortaya çıkmıştır.²⁹ Rönesans hareketi ile insana, topluma, bilime, sanata, dine, tarihe tüm siyasal ve sosyal olgulara bakış olarak büyük bir nitelik değişimi oluşmuştur. Avrupa açısından karanlık çağın bitişi insana ve insan aklına olan güven ile birlikte aydınlanma çağının başlamasıdır.³⁰

Rönesans’ın ardından gelen aydınlanma çağında milliyetin milletlere, diğer bir deyimle ulusallığın uluslara dönüşmesi ve ulus devletlerin kurulması ile kimlik ve aidiyet kavramları yeni bir öz kazanmıştır. Artık birey ya da toplum belli bir dine ait olmanın yanında belli bir ulusa da ait olma özelliğini kazanmıştır. Burjuva sınıfının yükselmesi ulusal devletlerin yaygınlaşması ile millete ait olma duygusu ya da milliyetçilik kavramı din ve mezhep birliğinden daha çok önem kazanmıştır. Artık din, ulus devletin içinde yer alan, toplumu bir arada tutan öge olmaktan çıkmış onun yerine millet olma bilinci ya da milliyetçilik duygusu öne çıkmıştır.³¹

Rönesans’ın sonuçlarını saydığımızda en önemlisi aklın ön plana çıkmasıdır. Avrupa ülkelerinde bilim, sanat, edebiyat alanlarında yeni bir dünya görüşü ortaya çıktı. Skolastik düşünce yapısı yıkılarak deney ve gözleme dayalı pozitif düşünce

²⁸ TANİLLİ, Uygurluk Tarihi, age, s. 81-85.

²⁹ ÇETİN, age, s.86.

³⁰ ÇOTUKSÖKEN, Betül, *Ortaçağ ve Rönesans Üzerine Kimi Bilgiler*, Gergedan Dergisi, Sayı 13 s.45.

³¹ EKİNCİ, age, s.117.

ortaya çıktı. Kilise zayıflayarak Reform Hareketlerini başladı. Bu döneme kadar bilim, sanat ve medeniyet alanlarında doğu dünyası öncülük ederken, Rönesans hareketleriyle Avrupa öne geçti. Avrupa'da insan faktörü öne çıktı.

9. Aydınlanma Hareketi

Rönesans ve Reform Hareketlerinden sonra Avrupa'da aydınlanma dönemi başlamıştır. Aydınlanma döneminin en önemli sonucu, modern dünyanın oluşmaya başlamasına sebep olmasıdır. Aydınlanma; Eski Yunan ve Latin kültürünü en yüksek kültür örneği olarak alan ve Ortaçağ'ın skolastik düşüncesine karşı Avrupa'da doğup gelişen felsefe, bilim ve sanat görüşü, insanlık sevgisini en yüce amaç ve olgunluk sayan bir görüştür. Aydınlanma, insanın kendini tanınmasına, yasalarını yapmasına ve haklarını korumasına zemin hazırlamıştır.

Aydınlanma “17. ve 18. yüzyıllarda varolan totaliterliğe, kastçı-feodal toplum yapısına, baskıcı dinsel dünya görüşüne karşı, yeni olgunlaşmakta olan burjuvazinin yönettiği bir özgürleşim hareketidir. Aydınlanma çağı, insanlık tarihinde akıl ve düşüncenin bireyin en güçlü yetisi olarak birleşmiş bir biçimde, dünyanın ve toplumun metafizik ve mistifiye edilmiş anlaşılmasına dayalı geleneksel toplum ve bilgi yapılarının ortadan kaldırmasını ifade eder. Bu çağla birlikte artık din toplum temelindeki yerini kaybediyordu(...) Akıl, aydınlanma felsefesinin anlaşılması için bir anahtar kavram olarak kullanılmaktadır. Kant'a göre, Aydınlanmanın insanın aklının her yanını, her yerde başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın özgürce kullanması olduğunu ve aydınlanma için özgürlükten başka bir şeyin gerekmediğini ve bunun için gerekli olan özgürlüğün de özgürlüklerin en zararsız olan Akıllı kullanmak özgürlüğü olduğunu ifade etmektedir.³²

Murat Sarıca, aydınlanma ile ilgili şunları belirtmektedir. Maddi temellere dayanan bu olay, yeni bir sosyal sınıfın ortaya çıkarak siyasi iktidara adaylığını koyması olayı, her zaman olduğu gibi, yeni bir dünya görüşü, yeni bir felsefe, yeni bir iktisadi ve sosyal doktrini de beraberinde getirmiştir. İşte burjuvaziye özgü bu dünya görüşüne “aydınlama felsefesi” diyoruz(...) aydınlama felsefesi önce İngiltere'de

³² ASLAN, Seyfettin, YILMAZ, Abdullah, **Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm**, C.Ü. İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2 s. 96.

başlamış; oradan Fransa'ya geçmiş ve çok radikal bir nitelik kazanmıştır. Almanya ya da kısmen Fransa yoluyla kısmen de İngiltere'den gelen akım, Avrupa'nın bu üç ülkesinde bunların sosyo-ekonomik özelliklerine uygun şekiller almıştır. Aydınlanma felsefesi, İngiltere'de daha çok deneyci, Fransa'da daha çok akılcı, Almanya'da ise daha çok mistik-akılcıdır (...) Aydınlanma felsefesinin dayandığı ilkeler, yalnızca burjuvaziye değil bütün insanları kapsayan, eski düzenden yana olanlara karşı (asiller, rahipler) bütün insanların mutluluğunu amaç edinmiş görünen ilkelerdir. “ Hürriyet “, “ilerleme”, “insan değeri” gibi kavramlar, bütün insanlığı hedef tutmaktadır. İnsanın özü gereği bir değeri olduğu, burjuva felsefesinin temel ilkesidir. Aydınlanma felsefesinin temel amacı, peşin yargıları kırmaktır. Aydınlanma felsefesi akla, doğaya, insanın mutluluğu'na aykırı tüm peşin yargılara, boş inançlara karşıdır(...) Aydınlanma felsefesi, her şeyden önce Katolik dinin getirdiği peşin yargılara karşı çıkıyordu(...) Dinin getirdiği peşin yargıları ortadan kaldırmak otomatik olarak siyasi peşin yargıları da söz konusu etmek, zayıflatmak anlamına geliyordu. Bu peşin yargılara karşı çıkan kökleri, Rönesans ve reform hareketlerine dayanmaktadır.³³

Aydınlanma çağı, yüzyıllarca ilgiye karşı inancı öne çıkaran bir dönemin yerine geçen modern bir çağdır. Bu özellikleriyle feodalitenin tasfiye edilmesinde belirleyici olan Aydınlanma ideolojisi, aynı zamanda feodal toplumların uluslaşmasını da sağlayan bir işlev görmüştür. Rönesans'ın bir devamı olan Aydınlanma, skolastik düşüncenin etkisizleştiği, doğayı, insanı ve toplumu akılcı bir yöntemle yorumlama anlayışının ön plana çıktığı bir çağdır. Aydınlanmanın özellikleri kısaca şu biçimde özetlenebilir:

Aydınlanma; doğayı, insanı ve toplumu akılcı bir yöntemle yorumlama bilincidir. Burjuvazinin tarih sahnesine çıktığı ilk aşamadan itibaren iç dinamiklerle oluşan ve bu toplumların ulus olmasını sağlayan bir süreçtir. Aydınlanma, bilimin yol göstericiliği, yaşamın her alanında eleştirel, akılcı bir yönetim anlayışını benimsemek ve savunmaktır. Laik olmak ve onun toplum yaşamında belirleyici olmasını sağlamaktır. İnsanı kul olarak algılayan cemaat anlayışının yerine ulus kavramını ikame etmek ve milliyetçilik ideolojisini benimsemektir. Devlet erkinin tanrısal iradeye dayandığı

³³ SARICA, Murat, **Fransız İhtilali**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s. 30-33.

düşüncesini reddederek, bu erkin ulusa dayandığı ve ulusal irade ile oluştuğunu algılama bilincidir. Dinsel hukuka karşı, toplumun genel iradesinden kaynaklanan ve evrensel hukukla bütünleşen bir hukuk anlayışından yana olmaktadır.³⁴

10. Teknik Dönüşümler ve Coğrafi Keşifler

Feodalizmin yıkılışı ve merkezi devletlerin kuruluşuyla birlikte, iktisadi, sosyal ve bilimsel yapılarda birtakım değişikliklere yol açacak gelişmeler yaşandı. Bunların başında, deniz aşırı keşifler gelmektedir. 16. yüzyılın başlarından itibaren pusulanın bulunması, denizcilik ve coğrafya alanında büyük gelişmelere sebep oldu. Barutun kullanılmasıyla beraber ise Avrupa, askeri olarak güçlendi. Özellikle pusulanın bulunmasıyla beraber gerçekleştirilen bir dizi keşifler sonucu, Avrupalılar, yeni kıta ve ülkeler keşfetti. Coğrafi keşifler sonucu başlayan sömürgecilik, iktisadi alanda kapitalizm gelişmesine sebep oldu. Kapitalist sisteminin kurulması sonucu olarak sömürgeleştirilen ülkelerden Avrupa'ya getirilen kaynaklar, Avrupa'da özellikle sömürgeciliğe atılan uluslar olarak İspanya ve Portekiz daha sonra Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi ulusal ülkelerde sermaye birikimi olmaya başladı. Bu sermaye birikimi Avrupa'da birçok önemli gelişmenin yaşanmasına sebep olacaktır.

Batı'da 16. yüzyıl, bir yandan geleneklere bağlılığı yıkmaya çalışırken, bir yandan da doğanın gözlemine yöneldi. Bilimsel gelişmelerin başlaması bunun sonucu olmuştur. Bilimlerin ilki ve temeli olan matematik ve bunun bölümleri olan aritmetik, cebir ve astronomi bu dönemde büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Polonyalı Kopernik, Alman Kepler, İtalyalı Galileo, astronomi alanında önemli keşiflerde bulundular. Gözlem ve araştırmalardaki bu anlayış be gelişmeler doğal olarak Descartes'in felsefesini doğuracak, yani "akıl" bilgiye varmanın aracı olacaktır.³⁵ Bu dönemde bilimin gelişmesiyle beraber akıl ön plana çıktı.

Ortaçağ'da kullanılan "Grek ateşi" yerine, önce topçulukta kullanılmaya başlayan barut geçer. Özellikle pusula sayesinde gemiler büyük seferlere çıkma olanağı bulur. Son olarak bu keşiflerle, Avrupa yeni kıtalar ve ülkeler bulur ve tanır. Bu ise iktisadi alanda büyük sonuçlar doğurur. 13. yüzyıla doğru bu karışımdaki reçine

³⁴ EKİNCİ, age, s.22.

³⁵ TANİLLİ, Uygarlık Tarihi, age, s. 92.

yerine kömür kullanılarak elde edilen barutun patlamasından yararlanılarak mermi atılmaya başlandı(...) Avrupa'nın gemicilik alanındaki ilerlemeler, hep 12. yüzyıldan yani haçlı seferlerinden sonra başlamış olduğunda göre bu ilerlemeler üzerinde doğu dünyasının büyük bir etkisi olduğunu kabul etmek gerek. Bu ilerlemelerdir ki 15. yüzyıldan başlayarak Avrupalıların o zamana değin tanıdığı dünyanın sınırları genişlemeye başlar(...) Baharat ve altın ülkelerine Müslümanların aracılığı olmaksızın doğrudan doğruya denizden ya da karadan gidilmesi, bu malların asıl yerlerinden alınması pek büyük kazançlar sağlayacaktı. Böylece iktisadi bir neden Batı'yı özendiriyordu(...) Keşiflerin düşünsel nedenleri olarak da matbaacılığın keşfi, Doğu ve Müslüman dünyası ile savaş ve ticaret ilişkileri, coğrafya bilgisinin Avrupa'da da yayılmasına neden olmuştu. Özellikle dünyanın yuvarlaklığına çok kimseler inanmıştı. Mademki dünya yuvarlaktı, gemilerde okyanusu aşacak hale gelmişti, güney doğudan ya da batıdan Hindistan'a gidebilirlerdi. Şu halde, doğru ya da yanlış, bu dönemin bilgileri, keşiflerin düşünceleri üzerinde büyük bir etki yapıyordu(...) Bunlara bazı dinsel nedenlerde eklenebilir: Habeşistan'da Hıristiyan bir devletin varlığından ve orada Rahip Jean adından birinin yaşadığından, ona kavuşmak gereğinden söz ediliyordu.³⁶

Özetlersek, 16 yüzyılın sonlarında Amerika'nın, Asya'nın bir yarımadası değil ayrı bir kıta olduğu anlaşıldı. Coğrafi keşiflerin meydana gelen sömürgecilik sonucu Avrupa için en önemli sonuçlarından biri kapitalizmin kurulmasıdır. Kapitalizm kurulurken, büyük çapta sömürgeciliğe başvurmuştur. Yeni ticaret yollarından tüm dünyanın ürünleri, zenginlikleri Batı Avrupa'ya akıyordu. Sömürgeciliğin kuruluşundan ve ticaret biçiminin değişmesinden, iktisadi düşüncelerin de etkilenmemesi olası değildi. 15. yüzyılın sonlarından başlayarak "sınırlı kazanç kuralı" bırakılır. Ticaret alanı ve kazancın sınırı genişler. Her şey ticaretin amacı ve konusu olmaya başlamıştır. 16. yüzyılın ilk yarısında Avrupa dışından getirilen miktarda değerli madenle beraber özellikle burjuvazi güçlendi. Sonuç olarak, Avrupa bilinen dünyada ekonomik, sosyal ve siyasal olarak en fakir ve gelişmemiş kıtası durumundaydı. Avrupa, yüzölçümü bakımından kıtaların en küçüğü olmasına rağmen Yeniçağ'ın başlarında meydana gelen gelişmelerle kıtaların en önemlisi oldu. Diğer

³⁶ TANİLLİ, Uygarlık Tarihi, age, s. 70-73.

kıtarlar ise Avrupa'nın birer sömürgesi haline gelmeye başladı. Batı Avrupa'nın 16. yüzyıldan başlayarak, iktisadi, siyasal ve giderek kültürel stnlgn ele geçirmesinin temelinde coğrafi keşifler yatmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

I. ULUS DEVLET OLUŞUMU DÖNEMİNDE YAŞANAN TEMEL GELİŞMELER

1. Mutlak Monarşi ve Monarşilerin Yükselişi

Ekonomik Sistemin değişmesi, kilisenin otoritesinin zayıflaması, kentlerin gelişmesi ve burjuva sınıfının ortaya çıkması sonucu bir devlet sistemi olarak mutlak monarşinin ortaya çıktığına tanıklık ettik. Parçalı bir siyasal yönetim biçimi olan derebeylik sisteminin yerine ülkesel bütünlüğü sağlayan monarşik sistem, halkların siyasal sistemi olmaya başladı.

Para ekonomisinin yayılışı, araya başka ilişkilerin gitgide arttırdığı kolaylıklarında girmesiyle, XII. yüzyıl ortalarıyla XIV. yüzyıl başları arasında Batı'nın siyasal yapısında görülen temel değişikliklerin başlıca nedenlerinden biri oldu. Latin Hıristiyanlığı ile karışan ve bir yığın küçük özerk hücrelerden oluşan bir kitlenin yerine yan yana duran alabildiğine bireyselleşmiş geniş topraklara hükmeden egemenlikler geçti. Modern Avrupa devletlerinin ilk taslaklarıdır bunlar.³⁷ Derecesi ülkeden ülkeye değişmekle beraber monarşik otorite, kendisine daha da güvenmiş olarak daha sağlam bir örgüte dayanmakta ve etkisini yukarıdan aşağıya gitgide dallanıp budaklanan bir idare makinesi marifetiyle ortaya koymaktadır. İktidarın tanrısal bir kaynağı olduğu geleneği, kutsanmış krala bir saygınlık kazandırmıştır. Çünkü devlet mistiğini desteklemiştir(...) Aynı zamanda her krallıkta hükümdarın konseyi gitgide önem kazanmakta, hükümeti yönlendirmekte, devlet genişlediği, giderek yeni görevler üstlenmek üzere uzmanlaştıkça etkisini yaymaktadır.³⁸

Kral ulusal ülküyü temsil etmesinin yanı sıra hukuksal olarak yanı sıra uygulamada, kendisine egemenlik sağlayan yetkilere sahipse mutlak monarşi vardır: Kralın kanun yapma, adaleti sağlama, vergi koyma sürekli ordu besleme, görevlileri seçme, kamu düzenine ve özellikle krallık otoritesine saldırıları olağanüstü yargılama yoluyla hükme bağlama yetkisi olmalıdır. Mutlak monarşi düşüncesi, kralla vassalleri ve uyrukları arasındaki ilişkileri düzenleyen eskinin sözleşme ve örf düşüncesine gelip eklenmektedir. Kral bu eski düşünceleri ortadan kaldırmadığı gibi onlarda monarşik

³⁷ TANİLLİ, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II, age, s. 348.

³⁸ TANİLLİ, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II, age, s. 472-473.

düşünceyi yatıştırıp yumuşatmamaktadır(...) Bu büyük devletlere can eren ve birliklerini sağlayan güçlü bir yurtseverlik duygusunu görüyoruz. Bu inanç yerel yurtseverliğe ve egemen prence bağlılık duygusuna garip bir biçimde gelip karışır(...) Güçlü iktidar zorunluluğunu, önce uluslar arasındaki mücadeleler dayattı. Kapitalizmin doğuşu ve palazlanmasıyla beraber iktisadi ve siyasal üstünlük için kıran kırana bir savaş başlamıştı. Savaş, güçlü iktidar, hızla karar alacak ve kararları herkesçe ve her yerde hemen uygulanacak yöntemleri gerektiriyordu. Güçlü iktidar zorunluluğu, ulusların yapısından da doğuyordu. Gerçekten, her ulusun içinde yerel birimlerin yanı sıra yığınla eyalet, belediye, köy topluluğu, üniversiteler, meslek kuruluşları, sınıf ve zümreler yer alıyordu. Monarşiler her biriyle sözleşmeler yapmıştı; ve her topluluk ve kuruluşun ayrıcalıkları, örfleri, kuralları, bağışlıkları, yargısı, mülkleri, şefleri, temsilcileri vardı ve hepside güçlüydü. Bu topluluk ve çıkarları, kendi çıkarları durmadan karşı karşıya getiriyordu. Bu uyuşmazlıklarda kralın yeterince ve ortak iyilik adına, çalışmalarını düzene koymasına gerekiyordu(...) Son olarak, mutlak monarşi, iki sınıfın burjuvazi ile soyluların mücadelesinin bir sonucuydu. Gerçekten başta paraya gereksinmesi olduğu için ve feodallere karşı olmak üzere kral burjuvazinin desteğini kolayca elde etti(...) Krallık iktidarı, ödünç para alarak, krallık mülklerin ve vergilerini kiralayarak, işletmeler üzerinde tekeller tanıyarak, kilisenin tefecilik üstüne olan yasaklarına karşı koruyarak, senyörlerin ticaretin önüne koydukları engellere karşı ellerinden tutarak korporasyonlara karşı destekleyerek, tacir burjuvaziyi zenginleştirdi Krallık iktidarı tacir burjuvalarla imalathane sahipleri burjuvaları yeni proleterya karşı da korudu(...) Aslında mutlak monarşilerin günlük yaşamda uyrukları üzerindeki gücü ve etkisi XIX, yüzyıldaki liberal demokratik yönetimlerinden de azdır. Hıristiyanlığın tanrısal kanunu, krallığın temel kanunları, mülkiyeti güvenceye bağlayan kimi devletler hukuku kuralları, heyetler ve topluluklar onların sözleşmeleri, örfleri ayrıcalıkları, bütün bunlar kralın iktidarını sınırlamaktadır(...) Ne olursa olsun, mutlak monarşi, XVI yüzyılda ilerici bir rol oynadı. Mutlak monarşinin en gelişmiş örneği Fransa'dadır.³⁹

³⁹ TANİLLİ, Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası III**, Adam Yayınları, İstanbul, 2001, s.154-158.

Mutlak Monarşinin güçlenmesinin en önemli etkeni burjuvazidir. Monarşik sistem, kentler üzerinde hakimiyet kurmasa ve burjuvazinin desteğini görmese, böylesi hızlı bir gelişme gösteremezdi.

2. Burjuvazi

Ortaçağ Avrupa'sının feodalizm döneminde kentlerin gelişmesi ile beraber köy ekonomisinden kent ekonomisine geçişin bir sonucu olarak ekonomik sistemin değişmesi ile beraber sermaye birikimi oluşmaya başlamıştır. Bu sermaye birikimi, yeni bir sınıf olan burjuvazi sınıfının ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Zamanla burjuvazi sınıfının güç kazanmasıyla beraber ulus devleti meydana getiren temel argümanlardan bir tanesi olmuştur.

Krallıkların güçlenmesi beraberinde burjuvaziye de güçlendirmiştir. Burjuvazi uysal bir ortaklık yerine iktidardan pay istemeye başlayacak, bir takım isteklerini gündeme getirecekti. Güçlerine paralel bu isteklerini arttıracaklardır.⁴⁰

Ortaçağ'da güçlenen ve Kilise'nin gücünü kırmaya başlayan burjuvazi, o zamana kadar bu Mutlakiyetçi Krallığı bir arada tutan temel ideoloji olan dinden (Katoliklikten) daha uygun bir değerler bütünü bulmak ve böylece kendini hem Kraldan hem de Kiliseden özerk kılmak zorundaydı. Bunu da, çalışmadan tüketmek üzerine kurulu bir sınıf olan aristokrasinin Katolikliğine karşı, çok çalışmayı ve pek az tüketerek birikim (dolayısıyla, yatırım) yapmayı teşvik eden Protestanlıkta buldu.⁴¹

Burjuvazi ilk isteği olan ticaretin korunması, güvenlik içinde yapılması için ordu kurulması konusunda kralla anlaştı. Kralın kuracağı güçlü ordunun maddi yükünü üstlendi. Burjuvazi uluslararası ticarete adım atacağı güveni sağlarken kral da düşmanlarına karşı elinde devamlı, hazır, güçlü bir ordu elde ediyordu. Kralın gücü burjuvazinin mali desteğine bağlıydı. Bu destek ancak ticaretin gelişmesiyle devam edebilirdi. Kral bu yüzden ticareti arttırıcı ve tüccarları özgür kılıcı kanunlar çıkartıyordu. Krallıklar kanun üstünlüklerini toplumun her alanlarına yaymak için iktidarlarını güçlendirici kurumları geliştirdiler. Ordu, kanun, vergi ile krallıklar

⁴⁰ SOYSAL, Mümtaz, **100 Soruda Anayasa Hukuku**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1987 s.16.

⁴¹ ORAN, Baskın, **Türkiye'de Azınlıklar**, TESEV Yayınları, 2004, s. 16.

toplumun her alanına iktidarlarını nüfuz ettirdiler. Tüm bunlar krallıkların merkezi otoritelerini arttırdı. Krallıklar otoritelerinin güçlenmesiyle beraber bu otoritelere engel olacak diğer otorite odaklarıyla çatışmaya girdi.⁴²

Yine görülmektedir ki burjuvazi sistemi, ekonomiye dayalı olarak yaşam bulduğunu ve ekonomik sistemin gerçekleşmesi ve ticaretin korunması için kralla anlaşarak ve desteğini sunarak monarşik sisteminin gerçekleşmesinin en önemli nedenlerindedir.

3. Merkantilizm

Yeni belirmeye başlayan modern devletler, doğmakta olan “ticaret kapitalizm”ne kökten bağlıdır. Böyle olunca da 16. yüzyılda devletin kapitalizmi geliştirir bir nitelik taşıması gerekmektedir. Milli-devletlerin ve 16. yüzyılın iktisadi anlayışının arka planı merkantilizmdir. İlk olarak İngiltere ve İspanya’da uygulanmıştır. Merkantilizmde, bir ülke ne denli para ya da değerli madene sahip olursa o denli zengindir.

Temel mantığını ticaretin gelişmesinden ve güçlenmesinden alan merkantilizm, Ortaçağın toprağa dayalı üretim yapıları ve kendi kendine yeten imalat birikiminde yaşanan tedrici dönüşümler sayesinde, daha işin başında olan milli-devletler için önemli bir ekonomik ihtiyaca cevap vermiştir(...) Merkantilistler, tüccarın kârının, mili menfaatlerle aynı olduğunu ve ülkenin gücünü temsil ettiğini söyleyerek devleti yanına almayı başardılar. Merkezi devlet ve tüccarın menfaatleri örtüştüğünden, merkantilist öğretisi, milli-devletlerin ekonomi politikasını temsil etme hakkına sahip oldu.⁴³

Gelişen ticaret burjuvazisinin güçlenebilmek ve yeni bir dünya kurabilmek için her şeyden önce kendisini koruyacak bir üst kuruluşa, ulusal sınırlara, mal ve can güvenliğinin sağlanmasında belirli bir sınır üçünde ölçü ve kanun birliğine gereksinim vardır. Bu gereksinimler ancak, “ulusal devlet” biçimindeki bir kuruluşça gerçekleştirilebilirdi. Nitekim merkantilist ekonomi ve burjuva sınıfı geliştikçe, ulusal devletin kuruluşu da hız kazanmıştır. İşte 16. yüzyılın sosyal düşüncesi daha çok

⁴² HUBERMAN, age, s.97.

⁴³ HABERMAS, age, www.sayhadergi.com

kurulmakta olan bu ulusal devletlere yönelmiş, onların sorunlarına dönük bir düşüncedir.⁴⁴

Merkantilizmin kemale ermiş hali olan kapitalizm ise, modern zamanlarda milli-devletlerin temel iktisadi düşüncesini oluşturdu. Kapitalizmin doğuşu ve gelişimi, milli-devlet yapılarının varlığıyla ve işleyişi ile birlikte gitti(...) Güçlü devlet yapıları, kapitalizmin garantisi, yaşam alanı ve büyük kârların elde edilmesinde vazgeçilmez öneme sahip unsurlardır. Güçlü devlet yapıları olmaksızın sermayenin sonsuz birikimi mümkün değildir.⁴⁵

4. Sanayi Devrimi

1750–1850 yılları arasında gelişen sanayi devrimi ilk kez dış ticaretin oldukça gelişip sermaye birikiminin hızlandığı, teknik icatların ve yeni ekonomik buluşların doğrultusunda üretimde makineyi uygulayan İngiltere’de görüldü. Sanayi devrimi ile beraber ticaret kapitalizmi, yerini sanayi kapitalizmine bıraktı. Ara kesit olarak evlerde üretimle pazarlara mal götüren manifaktür üretim 18.yüzyıla geldiğimizde yerini büyük fabrikalara bıraktı. Sanayi devrimi, toplumsal ve ekonomik ilişkilerde gelişmelere neden oldu.

Bununla beraber 18. yüzyılın ortalarında “ sanayi devrimi” denen bir gelişmenin, bir ölçüde kapalı dünyayı sarsan ilk işaretleri de görülmektedir(...) Sanayi Devrimi’ni yalnız sanayi ile sanmamalı; aslında tarımsal üretimin biçimindeki köklü değişikliklerle, ulaştırma araçlarındaki büyük değişiklikleri de ona sokmak gerekir. İşte sanayi devrimiyle insanlık gitgide genişleyen bir makineleşmeye yönelirken, nüfus da artmaya, hem de eskiyle kıyaslanmayacak ölçüde artmaya başlamıştır. Aslında birbirine bağlı olan bu iki olay tarihte ilk kez Batı’da 18. yüzyılın ortalarında ve İngiltere’de ortaya çıktı. Sanayi Devrimi’nin başta gelen özelliği, zincirleme birçok bulularla yol açmasıdır. Bu buluşlar insanların üretim için yaptıkları çabayı derece derece azaltmaya yaradı (...). Sanayi Devrimi, sermayenin ve el emeğinin merkezileşmesini de beraberinde getiriyor. Makinelerin gitgide karmaşık hale gelmesi ve enerji kaynaklarına yakın bir yerde toplanma zorunluluğu, büyük fabrikaları

⁴⁴ TANİLLİ, *Uygarlık Tarihi*, s. 96.

⁴⁵ HABERMAS, age, www.sayhadergi.com

doğuruyor. Böylece büyük fabrikaların sahipleri büyük kapitalistlerle işçiler arasında eskiden olduğundan çok daha farklı sosyal ilişkiler kuruluyor. Son olarak, sanayiciler kentlerde yerleşiyor yada yeni kentler kuruyorlar. Bunun sonucunda kentlerde köy ve kasabalar arasında eskiden beri görülen farklılık böylece daha da derinleşiyor. Artık kentler sinai ve ticari faaliyetlerin merkezleridir; köyler ve kasabalar ise yalnızca tarım faaliyetlerinde bulunacaklar.⁴⁶

Sanayi devrimi girişimciliğin aileden ayrılması, işbölümüne dayalı üretim, büyüyen sermaye birikimi, rasyonel hesap ve çıkarlar, sanayi girişimlerinden doğan sınıfsal ayrımlar ile yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkarmıştır. Sanayi Devriminin yarattığı ortamda burjuvazi güçlenmiş kendini güçlü tutacak devlet anlayışlarını savunmuştur.⁴⁷

Düşünce ve davranış yapısındaki şu değişimler sanayi devriminin düşünsel boyutunu oluşturdu. “Zaman ve mekan anlayışındaki devrim, doğa ve insan anlayışındaki devrim, madde ve paraya yönelme, rasyonalizm, bireycilik. Ekonomik ve sosyal yapıdaki şu değişimler de sanayi devrimini gerçekleştirmesine katkıda bulunmuştur: teknik alanda icatların hızla artması, nüfus patlaması, tarımsal alanda aşırı üretim ve üretim fazlası mal elde edilmesi, şehirlere göç, işgücü akımı ve ucuzlayan emek, büyük keşifler ve uluslararası ticaret, Avrupa’ya altın, gümüş gibi değerli madenlerin akımı ve bunların zenginliği arttırması, faizle fiyatın ucuzlayıp yatırımların hızlanması, ulaşım, taşıma, pazarlama alt yapılarının oluşturulması, piyasaların ve ekonominin bütünsel bir ağ ile örülmesi.”⁴⁸

5. Fransız Devrimleri

Fransız Devrimi, 1789 Devrimi ya da Fransız ihtilali olarak da bilinir. 1787'den başlayarak Fransa'yı sarsan, ilk doruk noktasına 1789'da ulaşan ve değişik aşamalardan geçerek 1799'a değin süren devrimci hareket. Fransa'da eski rejime son vermiş ve Avrupa tarihinde yeni bir çağ açmıştır. Fransız Devrimine yol açan nedenler

⁴⁶ TANİLLİ, *Uygarlık Tarihi*, age, s. 120.

⁴⁷ CETİN, age, s.88.

⁴⁸ HAMİTOĞULLARI, Beşir, *Çağdaş İktisadi Sistemler*, Savaş Yayınları, Ankara, 1986,147-167.

konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte, genel olarak üzerinde durulan başlıca etkenler şunlardır:

18. yüzyıl sonlarında iktidarı elinde tutan aristokrasi (soylular sınıfı), zayıflamaya başlamıştı. Ticaretin gelişmesiyle zenginleşen burjuvazi kendisini eskisinden daha güçlü buluyor ve iktidara katılmak hakkı istiyordu. Yine yetersiz üretim ve fiyat yükselişlerinin sonucu olarak halk, açlık tehlikesiyle karşı karşıyaydı. O dönemde devlet maliyesi de durmadan açık veriyordu.

Avrupa'nın en kalabalık ülkesi olan Fransa'da yaşam koşullarının giderek kötüleşmesi, gelişmekte olan varlıklı burjuvazinin başka ülkelerdekinden daha sistemli bir biçimde siyasal iktidarın dışında tutulması, köylülerin, üzerlerinde ağır bir yük oluşturan çağdışı feodal sisteme duyduğu tepkinin güçlenmesi, toplumsal ve siyasal reformu savunan düşünürlerin Fransa'da başka yerlere göre daha yaygın bir etki uyandırması, Fransa'nın Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na sağladığı yoğun mali ve askeri destek yüzünden devletin iflasın eşiğine gelmesi de nedenler arasında sayılmaktadır.

18. yüzyılda –filozoflar-, akıl adına, örflere dayanan mutlak monarşiyi sert bir eleştiriye tabi tutmuşlardı. Öte yandan soylular ve ruhban, Fransız toplumunun bu ayrıcalıklı sınıf ve zümreleri, bu ayrıcalıklı haklı gösterecek hiçbir etkin rol oynamıyorlardı; oysa burjuvazi, iktisadi planda en zengin, giderek egemen bir sınıf durumuna geldiği halde, bu ayrıcalıklardan yararlanamıyor ve bunun sonucu olarak da bu ayrıcalıkların kaldırılmasını istiyordu. Ayrıcalıklı sınıf ve zümrelerin varlığı toprağa bağlı olduğu halde, burjuvazi toprağa bağlı değildir. Geçimini, ticaret ve zanaatle sağlamaktadır. Zamanla, bu sınıfın çıkarları, hem feodal toprak düzeniyle, hem de kentlerdeki zanaat erbabının ilişkilerini düzenleyen korporasyonların sıkı disiplini ile çelişkiye başlar(...) Köylülere gelince, bu çok yoksul ve kültürsüz kitleler, ilkel koşullar altında ve sefalet içinde yaşıyorlardı. O zamanın bir karikatürü, köylüyü, sırtına iki kişinin bindiği bir insan olarak göstermektedir. Böylece, toplumdaki gelişmeye zaten ters düşmüş olan feodal haklar ağırlığını artık çekemez olmuşlardı. Fransa'da devrim öncesi sosyal sınıflar tablosunun bu görünüşü, devrimin temel

nedenidir(...) Burjuvazi, soylulara karşı giriştiği bu mücadelede başarıya ulaştı. Onun zaferi, halk kitlelerinin gözünde, feodalitenin ve onun yükümlülüklerinin tasfiyesi anlamına geliyordu(...) Anayasayı hazırlayacak olan Millet Meclisi, 9 Temmuz 1789'da Kurucu Millet Meclisi adını alır. Kendilerini milletin temsilcileri olarak ilan ederler, yaşama gücünü ele geçirmekle beraber, iktidarı kralla paylaşmaktan vazgeçmiş değillerdir yine de. Mecliste ve halk arasında cumhuriyetçi düşünceler henüz yaygın değildir.. 26 Ağustos 1789'da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi kabul edilir. Eylül 1791'de bir anayasa kabul edilerek sınırlı bir monarşi kurulur.⁴⁹

Yukarıda sayılan nedenler sonucu ortaya çıkan Fransız Devrimlerinin en önemli etkilerinden birisi kuşkusuz milliyetçiliğin ortaya çıkmasıdır. Milliyetçiliğin ortaya çıkması sonucu artık dünyada bir devlet sistemi olarak ulusa dayalı bir sistem kabul görmeye başladı. Milliyetçiliğin sonucu olarak imparatorluklar bünyesinde yaşamlarını yürüten halklar bu duyguyla beslenerek etnik kökene dayalı birer ulus devletler kurma savaşlarına giriştiler. Bu savaşların sonucu olarak imparatorluklar yıkılmaya başlayarak ulus devletler kurulmaya başlandı.

⁴⁹ TANİLLİ, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası III*, s. 111–112.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. ULUS DEVLET

Tarihsel dönem içerisinde meydana gelen mutlak monarşi sistemi, Burjuvazi, merkantilizm, sanayi devrimi ve Fransız devrimi ulus devlet sisteminin dünyada bir sistem olarak yerleşmesinde büyük etkisi bulunmaktadır. Yaşanan gelişmelerle beraber ulusa dayalı sistemler kurulmuştur ve bir siyasal sistem olarak uzun bir dönem tarihte yerini almıştır.

Ulus devlet, bazı insan topluluklarının kendi insan, toplum ve tarih anlayışlarına göre oluşturdukları ve sosyo-kültürel, hukuki norm ve değerlerine göre şekillendirdikleri politik organizasyonlardır.⁵⁰ Ulus-devlet sistemi her ulusun verili bir coğrafya ve bunu üzerinde yaşayan insanlar üzerinde bağımsız yönetim hakkına sahip olduğu önermesinden hareket eden kendi kaderini tayin hakkı öğretisiyle desteklenmiştir.⁵¹ Ulus-devlet, kurumsallaşmış siyasi iktidar biçiminin somut görünümlerinden biri, ulus ise, ulus-devletin kendini meşrulaştırmada kullandığı bir kavram olarak tanımlanır. Ulus-devletin bir siyasal kurum olarak etkinliği büyük ölçüde toprakları üzerindeki egemenliğine bağlıdır.⁵²

Ulus-devlet, Ortaçağ Avrupa'sının egemen örgütlenme modeli olan feodalitenin çözülmeye başladığı ve bu modelin başat aktörü olan aristokrasinin güç kaybettiği bir dönemde, bu sınıfın yerini alan burjuvazinin palazlanıp güçlenmesi için gerekli olan rekabet dışı bir iç pazar oluşturma ihtiyacının bir karşılığı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kombinasyonun “ulus” bileşkeni, Anderson'un deyişiyle, “hayal edilmiş bir siyasal topluluktur”. Ulus olarak adlandırılan bu siyasal kolektiviteden hareketle üretilen milliyetçilik ideolojisi, insanlar için yeni bir “bağlılık odağı” haline getirilmiştir. Kendi ulusuna bağlılığın her türlü bağımlılık türünden daha önemli olduğunu kabul eden bu ideolojisi sayesinde burjuvazi rahatça gelişip serpilmiş, ekonomik ve toplumsal iktidarın merkezi haline gelmiştir.⁵³

⁵⁰ MERİH, Kutlu, **Avrupa Birliği:Ulus-Devlet Sistemi**, Stratejik Yönetim Uzmanı, 09 Mayıs 2001, www.turkab.net

⁵¹ PREECE, Jennifer Jackson, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, Donkişot Yayınları, 2001, s.41.

⁵² ESGİN, Ali, **Ulus-Devlet Ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2001 Cilt: 25 No: 2 186.

⁵³ ERDEM, Fazıl Hüsnü, BAĞLI, Mahzar, **Modernleşme Ve Ulus-Devlet Olgusu Kısacasında Azınlıklar Sorunu: Süryaniler**, 16-18 Ekim 2003 tarihlerinde Sivas'ta düzenlenen “4. Ulusal Sosyoloji Kongresi”ne sunulan bildiri.

Baskın Oran, Ortaçağ'da burjuvazi ve kralların beraber hareket etmesinin ulus devletin doğuşunda önemli olduğunu belirterek şöyle devam etmektedir. Mutlakiyetçi Krallık iki ögenin 12. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan koalisyonu sonucu 16. yüzyılda doğdu: Bir yanda; B.Avrupa'da asayişsizlik ve çok hukukluluk yüzünden güvenli ticaret yapamayan ve ayrıca pazarını genişletmek isteyen Burjuvazi (yani, tüccar sınıfı), diğer yanda da topraklarını genişletmek isteyen Kral (yani, feodal beylerin en güçlüsü). Bu yeni siyasal birim, zamanla, bugün "ulus" dediğimiz yeni toplumsal birimin içinde geliştiği rahim oldu: Asayiş ve tek hukuk ticaretin gelişmesine olanak tanıdı; bunun sonucunda bir "ortak ekonomik pazar" oluştu; bu pazar içinde ortak bir dil ve duygular gelişti; ortak dil ve duygular da zamanla ulus'un (milletin) oluşmasına yol açtı.⁵⁴

Bottomore ise, ulus-devletin doğuşunun kaynağını merkezi yönetim biçiminin gelişmesi ve milliyetçilik olduğunu belirterek şöyle demektedir. Başta Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'da olmak üzere ulus-devletlerin ortaya çıkışı iki ana koşula dayanmaktadır, birincisi, mutlak monarkların on altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar gerçekleştirdikleri modern merkezi yönetimin gelişimi, diğeri ise belli bir toprak parçasının üzerinde yaşayan, kendini farklı bir etnik ve kültürel karaktere sahip gören ve hanedan yönetiminin yerine halk egemenliği kurmak için savaşım veren bir toplumsal küme için kendi kaderini kendisinin belirlemesi siyasal fikrini hayata geçiren milliyetçiliğin doğuşuydu.⁵⁵

16.,17.,18. Yüzyıllarda başta askerlik, denizcilik ve coğrafya alanlarından köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Teknik gelişmeler sonucu coğrafi keşiflerin başlamasına, coğrafi keşiflerde ulus-devlet oluşumunun önemli argümanlarından bir nedeni olan kapitalizmin doğmasına neden oldu. Ortaya çıkan kapitalizm ile beraber insanların ticaret alanı ve kazancı ve dolayısıyla farklı toplumların birbirleri olan ilişkisi artmaya ve gelişmeye başladı. Bu yüzyıllardaki sosyal düşünce, "Rönesans ve Reform Hareketlerinin getirdiği genel çerçeve içinde gelişir. Toplumla ilgili konuları kapsayan genel bir öğretilen söz edilemez. Devlet düşüncesi başka bir egemenlik ve iktidar sorunu, daha önceki çağlara, özellikle Ortaçağ'a göre büyük yenilik

⁵⁴ ORAN, age, s. 16.

⁵⁵ BOTTOMORE, Tom, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev.: Erol Mutlu, Teori Yayınları, Ankara, 1987, s. 59.

göstermektedir. Büyük imparatorluklar, merkezi otoriteden de yoksun bulunmakta, yerel kanun ve ölçüler, çeşitli haklar, birbirinden farklı örf ve adetler imparatorluklar içinde bir kargaşalık yaratmaktadır. İşte 15. ve 16. yüzyıllardan başlayarak, imparatorlukların ve imparatorlukların kalıntısı derebeyliklerin yıkıldığı, yerine siyasal birim olarak bir Fransa, Bir İspanya, İngiltere gibi “ulusal devletler”in kurulduğu görülür.⁵⁶

Onsekizinci yüzyıl Fransa’sında devrimci politikalar sayesinde egemenlik yurttaşlar topluluğunu temsilen devlette toplanmış; devlet, yurttaşlarından kendi egemenlikleri adına tüm sadakatlerin üstünde bir sadakat talep etmeye başlamıştır. Böylece ulus, devlet iktidarının temeli haline gelerek ulus-devlet formu politik bir olgu olarak etkili olmaya başlamış; belirlenmiş sınırlar dahilinde yönetim tekeline sahip, bu yönetimi hukuk ile bezeyerek iç ve dış fiziki zorlama araçlarını doğrudan kontrol eden bir kurumsal hakimiyete dönüşmüştür.⁵⁷

Fransız Devriminden sonra gelen olaylar dizisiyle birlikte, Batı Avrupa’da başlayan, krallıkların hanedanlıkların uluslararası meşruiyetinin yerini ulusal ölçütlerle bırakması süreci hızlandı⁵⁸ Milliyetçiliğin ve ulusal devletlerin hızla geliştiği bu dönemde, Alman düşünür Hegel, devleti siyasal örgütlenmenin en yüksek biçimi olarak tanımladı. Hegel’e göre birey gerçek özgürlüğüne ancak devlet içinde kavuşabilirdi.⁵⁹ Siyasal anlamda yaşanan gelişmelerle birlikte, milli-devlet, en temel felsefi alt yapısını 19.y.y.da Hegel sayesinde kazanmıştır. Bir milletin duygu ve bilincinin ancak “devlet şuurunda” birleşmesiyle bir anlam kazanacağını ve sadece devletle oluşabileceğini ifade eden Hegel, aksi bir durumda millet unsurunun bir mana içermeyeceğini belirterek devlet merkezli bir millet söylemini geliştirmiştir.⁶⁰

Ulus ve giderek ulus devletin oluşum ve gerçekleşme süreci çok yönlü toplumsal ekonomik oluşumlarla birlikte yaşanmıştır. Ortaya çıkan bir başka önemli nokta ise bilinen alt yapı-üst yapı etkileşimi veya ilişkisidir(...) Ulus devletin yapısal çerçevesini

⁵⁶ TANİLLİ, **Uygurlık Tarihi**, age, s. 95-96.

⁵⁷ SARIBAY, Ali Yaşar, **Globalizm ve Ulus-Devlet**, 03.01.2002 Zaman Gazetesi

⁵⁸ PREECE, age, s. 42.

⁵⁹ DEMİRCİOĞLU, Cemal, **Tarihsel Süreçte Devlet Ve Demokrasi Kavramı** www.sonbaski.com

⁶⁰ HABERMAS, age, www.sayhadergi.com

oluşturan iki temel unsur ülkesel bütünlük ve siyasal bütünlüktür. Bunlardan siyasal bütünlük ulusu oluşturan bireylerin yurttaşlık sıfatıyla donatılarak siyasi yapıya dahil edilmesiyle birlikte ulus çerçevesinde bütünleştirilmeleri işlemini kapsar. Ülkesel bütünlük ise kurgulanışında vatanla eş anlamlıdır(...) Ulus devletin siyasal ve ülkesel bütünlüğü sağlaması kadar önemli bir diğer bütünleşme de toplumsal bütünleşmedir. Ulus ve uluslaşmada tebaadan yurttaşa dönüşmüş ya da erişmiş bireyler söz konusudur. Tebaa modernleşme, endüstrileşme öncesi; tarıma dayalı bir toplumsal ve ekonomik yapı içinde toprak ağaları ve din adamlarının egemen olduğu bir iktidar yapılanması ya da böylesi bir siyasal yapılanmanın üyesi olan birey ve insan demektir. Ancak giderek ulus devletin üyesi birey ve insan ortaya çıktı, oluştu. Bu ise, uluslaşma ve ulus devlet kurgusunun olgunlaşmasının önemini daha da öne çıkaran toplumsal bütünleşme temelinde gerçekleşebilen bir süreçtir.⁶¹

Ulus-devlet, diğer pek çok siyasi sistemin aksine, siyasi sınırların kültürel sınırlarla örtüşmesi gerektiğini varsayan bir ideolojiye dikkat çekmektedir. Dahası, ulus-devlet şiddet ve vergilendirmenin meşrulaştırıcı kullanımının tekeline de sahiptir. Bu iki tekel ulus-devletin en önemli güç kaynağıdır. Ulus-devletin her vatandaşı içinde barındıran bürokratik bir yönetimi ve yazılı kanunları vardır ve her vatandaşı için bir örnek eğitim sistemi ile ortak bir iş pazarı vardır (en azından ideali budur). Ulus-devletlerin büyük bir çoğunluğunun her türlü resmi iletişimde kullanılan bir milli dili vardır; kimileri dilsel azınlıkları kendi anadillerini konuşma hakkından mahrum bırakırlar.⁶² Yine, 16.yüzyılda Machiavelli kiliseye karşı laik devleti savunurken, ulus devlet kavramı ilk çağdaş tartışmasını başlatmıştır.

Genel olarak, Ortaçağ dünyasının sosyal ve ekonomik şekillenmesi sonucu ortaya çıkmaya başlayan ulus devlet sistemi, 18. yüzyılda yaşanan Fransız Devrimleri sonucu bir egemenlik biçiminin yansıması olarak bütün dünyada kabul görmeye başladı. Özellikle Fransız Devrimleri sonucunda ortaya çıkan milliyetçilik kavramı, ulus devletlerin oluşumunda temel anahtar kavram oldu. Özellikle bu dönemden sonra dünyada yaşayan topluluklar bir ulus şeklinde hareket etmeye başlamış ve çok hızlı bir şekilde ulus devletlerin gelişmeye başladığı bir dönem olmuştur. 11.y.y.dan sonra

⁶¹ SAĞ, ASLAN, age, s. 179.

⁶² ERIKSEN, age, s.166.

belirmeye başlayan bu yapı 17.y.y.ın ortalarına doğru tamamlanmaya başlamış ve Otuz Yıl Savaşlarının ardından imzalanan 1648 Westphalia Antlaşması ile birlikte, Avrupa'daki milletlerarası düzenin siyasi birimi haline gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona erişinden bu yana ulus-devlet, siyasi bağımsızlığın tartışmasız kurucu ilkesi olarak kabul edildi. 1919 ve 1920 yılları arasında, Orta ve Doğu Avrupa'da yeni ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Yenik Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Prusya Krallığı bünyelerinden etnik-ulusal kimlik zemininde, Polonya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk gibi birçok büyük devlet kurulmuştur: Bunlara ek olarak, parçalanan Rusya İmparatorluğu bünyesinden Finlandiya ve Baltık devletleri Estonya, Letonya ve Litvanya ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda da benzeri bir süreç yaşanmış; Asya ve Afrika'daki Avrupa sömürgelerinde, çoğunluğu varolan sömürge sınırları üzerinde, genellikle çok uluslu, yurttaş ulus-devletler kurulmuştur.

Yine, 1989'dan sonra, orta ve Doğu Avrupa'nın çok uluslu devletleri (Çekoslovakya, Yugoslavya ve Sovyetler Birliği) yerlerini, önceden daha geniş bir devletin egemenlik alanındaki birimler olan etnik temelli ulus-devletlere bırakmışlardır: Çekoslovakya'nın yerine Çek Cumhuriyeti ve Slovakya; eski Yugoslavya'nın yerine Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Sırbistan-Karadağ, Makedonya gibi etnik temele dayalı ulus devletler ortaya çıktı. 1990'da SSCB'nin yıkılmasıyla yerine yine etnik temelli ulus devletler olan Estonya, Letonya, Litvanya, Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna, Rusya Cumhuriyeti, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kırgızistan gibi ülkeler kuruldu.

Son olarak, 2006 yılı mayıs ayında Karadağ bölgesi Sırbistan'dan ayrılmak için referanduma gidildi. Bu referandum sonucu Karadağ'ın bağımsız bir ülke olmasına Karadağ halkı tarafından onay verildi. Yine takiben, Sırbistan Karadağ'ın bağımsızlığı'nı resmen tanıdı. Burada ulus devletin halen dünyada kabul edilen bir sistem olduğunu göstermesi bakımından güncel bir örnektir.

1. Ulus devleti kurulma evreleri

Ulus devleti kurulma evreleri dört bölüme ayrılmaktadır.

a. Birinci Aşama; on beşinci yüz yıldan Fransız Devriminin yapıldığı on sekizinci yüz yıla kadar ki süreyi kapsar ve devletin oluşumunu içerir. Bu aşamanın ortaya önemli sonuç, seçkinler düzeyinde ekonomik siyasal ve kültürel açıdan bütünleşmenin gerçekleşmesidir.

b. İkinci Aşama; kitlelerin giderek artan oranda sisteme dahil olmasını ifade eder. Bunda asker ocağının, okulun, yeni kitle iletişiminin, merkezin seçkinleri ile kenar arasında teması sağlayan kanallar olarak oynadığı rol etkili olmuştur. Bir diğer önemli etken aynı kanalların kitleler nezdinde yarattığı yeni kimlik duygusudur. Bu yeni kimliğin kiliseler, mezhepler veya yerel seçkinler tarafından yaratılmış olan egemen kimlikle çatışma içine girmesi, ikinci aşamanın ortaya çıkarmış olduğu önemli sonuçtur.

c. Üçüncü Aşama; toplum üyelerinin siyasal sistemin işleyişinde tebaaliktan aktif yurttaş kavramına gelmelerini içerir. Bu aşamada, değerlere dayanan yerel çatışmalardan, daha çok çıkarlara dayalı işlevsel çatışmalara geçilmesi bir diğer önemli değişimdir.

d. Dördüncü Aşama; devletin idari aygıtlarının genişletilmesine ilişkin süreci kapsar. Bu aşamada yeniden dağıtım araçlarının artması; kamu refahını sağlamaya yönelik hizmetlerin genişletilmesi, ulusal çaptaki ekonomik koşulları eşitlemeye yönelik politikaların uygulanması, (müterakki vergileme, zengin sınıflardan ve bölgelerden fakir sınıflara ve bölgelere kaynak aktarımı gibi) devlet nüfuzundaki artışın göstergeleri olmuştur.⁶³

II. ULUS DEVLET SİSTEMİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ ESNASINDA YAŞANAN GELİŞMELER

1. Ulus Devlet Sisteminde Dönüşümler

⁶³ SAĞ, ASLAN, age, s. 178–179.

Dünyanın yaşamaya başladığı dönüşüm dört farklı şekilde nitelendiriliyordu. Bunlardan birincisi sanayi toplumundan bilgi toplumuna, ikincisi Fordist üretim biçiminden esnek üretim biçimine, üçüncüsü moderniteden postmoderniteye, dördüncüsü ise ulusal devletler düzeyinden küreselleşmiş bir dünyaya geçiş üzerine yoğunlaşmaktadır.⁶⁴

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ve bu yüzyılın son çeyreğinde patlak veren teknolojik gelişim, dünyanın hemen her yerinde eşzamanlı olarak birtakım değişimlere yol açmıştır. Özellikle enformasyon teknolojisindeki gelişmeler, beraberinde bilginin neredeyse sınırsız dolaşımını ve etkileşimini olanaklı kılmakta, bilgi tekellerinin zayıflaması sonucunu doğurmaktadır; böylece insanlar, bilgi ve haber kaynaklarına ulaşma konusunda kendi devletlerinin her türlü sınırlamalarını aşabilmekte, dünyanın başka yerlerinde yaşanan gelişmeleri izleyebilmekte ve etkileşim içine girebilmektedirler. Bu süreç, küçük ölçekli sosyolojik grupları hareketlendirmekte; bu grupların dış dünyayla etkileşimi artmakta, kendilerini içeride ve dışarıda ifade edebilmeleri kolaylaşmaktadır. Böylece, ulus-devleti oluşturan çeşitli toplulukların din, dil, mezhep ya da etniklik gibi ölçütler temelindeki örgütlenmeleri ve bu doğrultudaki “kimlik” talepleri daha güçlü bir biçimde dile getirilebilmektedir. Kısaca, söz konusu teknolojik devrimin kaçınılmaz küreselleşme olgusu, “farklılığı” meşrulaştırmakta; bu da, bireysel kimliklerin patlaması ve siyasallaşmasına yol açmaktadır.⁶⁵

Öte yandan, ulus-devlet modelinin geçmişte yerine getirmiş olduğu işlevleri (örneğin refah devleti işlevi) artık bugün için yerine getirmekte zorlanması da bu modelin aşınmasına, dolayısıyla da kimliklerin siyasallaşmasına yol açmaktadır. Zira devletin özellikle “sosyal” niteliğinin kaybolması, vatandaşların devlete bağlılığının gerekçesini ortadan kaldırmaktadır. Ulus-devletin bu şekilde işlev erozyonuna uğraması, onun farklı toplumsal grupları bir arada tutan yapıştırıcı işlevinin de erozyona uğraması sonucunu doğurmaktadır. Farklı bir anlatımla, ulus-devletin etnik, kültürel ve sınıfsal entegrasyonu gerçekleştirme kabiliyetinin aşınması, ulus-devlet

⁶⁴ ESGİN, Ali, age, s.186.

⁶⁵ ERDEM, Fazıl Hüsnü, **İnsan Hakları Düşüncesinin Evrimine Genel Bir Bakış**, Batman Barosu Dergisi, Sayı 2, 2003, s. 10.

çatışı altında bazen baskıyla bazen gönüllü olarak kurulmuş olan birlikliklerin geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Böylece tarihin tozlu sayfalarında kaldığı zannedilen etnik kimlikler birdenbire ortaya çıkmaya ve özgül taleplerini dile getirmeye başlamaktadırlar.⁶⁶

Ulus devletin krize düşmesi ya da gücünün azalması ulusun niteliğinin değişmiş olması ve buna bağlı olarak, devletin niteliğinin değişmiş olması nedenlerine bağlanarak açıklanmaktadır. Esasen bu nitelik değişmesi ulus-devletin ayrıcalıklarının erozyona uğraması biçiminde üç boyutta gerçekleşmektedir.

a. Devletin kontrol kapasitesinin azalması ya da diğer bir ifadeyle özerklik kaybı; başka şeylerin yanı sıra devletin kendi vatandaşlarını öteki aktörler tarafından alınan kararların ya da kendi sınırları dışında oluşan süreçlerin dolaylı etkilerine karşı yeterli bir biçimde korumak için artık kendi güçlerine dayanamayacağı anlamına gelir.

b. Karar alma süreçlerinin giderek artan meşruiyet kaybı ya da demokratik meşruiyet açığı.

c. Meşruiyeti sağlamaya hizmet eden yönetsel ve örgütsel işlevlerle ilgili giderek artan bir yönetsel yetersizlik.

Bu üç boyutun etkisi ulusal hükümetlerin, yurtiçi ekonomiyi idare etmeye yönelik varolan mekanizmaların tümünü seferber etme, ekonomik büyümeyi hızlandırma ve meşruiyetleri için gerekli temelleri sağlama gücünü kaybetmesine neden olmaktadır.⁶⁷

Bu açıklamalardan sonra ulus devlet sisteminin yıkılmasının temel etmenlerinden olan küreselleşmeye değinmekte yarar vardır. Zira küreselleşmeden bahsedilmeden ulus devlet sistemin yıkılışından bahsedemeyiz.

2. Küreselleşme

a. Küreselleşme Nedir ve Gelişimi

⁶⁶ İNSEL, Ahmet, **Kimlikler ve Devletin Hukuku**, Doğu-Batı, Sayı 13, (Kasım, Aralık, Ocak 2000-01), s.62.

⁶⁷ ESGİN, age, s.186-187.

Ulus devletin “denetim gücünü diğeri ile paylaşması ya da egemenliğinin dolaylı da olsa sekteye uğraması (bilgi, mal, kapital ve insan kaynakları üzerindeki denetim gücünü aşamalı olarak yitirmesi), ulus-devletin krizini gündeme getirir. “Ulusların kendi kaderini tayin hakkı”nı kullanabilme yetisi ya da ‘ulus-devletin özerkliği’ nitelemeleri işte bu noktada önem kazanır. Çünkü egemenlik/özerklik kaybına neden olan dönüşümler, öncelikle ulus-devletin kendi varoluş koşullarını hedef almaktadır. Günümüzün en önemli sorun/tartışma alanlarının başında, ulus devletin sınırlarının ötesinde ulusalüstü ve global düzeylerde kapitalizmin yol açtığı ekolojik, toplumsal ve kültürel tahribatın denetim altına alınmasının mümkün olup olmadığı ve direkt olarak ulus-devleti hedef alan ve daha çok siyasal düzeydeki tartışmalarda belirginlik kazanan, “ulus-devlet işlevini tamamlayıp sona erdi mi, yoksa halen oynayacağı hayati bir rol var mı? Soruları gelmektedir. Bu ve benzeri konulardaki tartışmaların hemen hepsinin kaynağı, “gerisinde bilgi işlem, iletişim, vb. alanlardaki teknolojik gelişmeler ve üretimin örgütlenmesindeki çok önemli değişimler bulunsa da, daha çok ulus devletin aşılması sürecine işaret eden küreselleşme olgusuna dayanmaktadır.⁶⁸

Küreselleşme, ülkeler arasında mal, hizmet, uluslar arası sermaye akımları ve teknolojik gelişimin hızlı bir şekilde artmasını ve serbestleşmesini ve bunlar sonucu ortaya çıkan ekonomik gelişmeyi ifade eder. Birbirleriyle mal işlemleri, çeşitliliği, değer artışları, hizmetler, uluslar arası sermaye akımları, teknolojinin çok hızlı ve yaygın bir şekilde yükselmesi ve bu sayılanların ülkeler arasında giderek serbestleşmesi sayesinde ekonomik gelişmeyi ifade eder⁶⁹

Küreselleşme, dünyada birçok ekonomik, finansal, politik, ulusal güvenlik, çevresel, sosyal, kültürel ve ulusal eyaletler arası teknolojik bağlantılar, piyasalar ve bireyler yoluyla kıtalararası mesafeleri birbirine bağlayan bir ağ olarak tanımlanmakta ve ulusal devlet politikalarıyla ilişkili, dünya insanların günlük yaşamlarında daha fazla önemli olan, insanların, sermayenin ve uluslar arası serbest mal hareketliliğinin oluşturduğu global piyasa güçlerinin yer aldığı bir dünya tasviridir. Küreselleşme sürecinin bugün kazandığı boyutlar ekonomik, teknolojik, siyasal alanlarda karşımıza

⁶⁸ ESGİN, age, s.185.

⁶⁹ IMF World Economic Outlook 1997.

çıkıyor ve küresel, bölgesel, ulusal ve bireysel düzeyde olmak üzere birçok düzeyde yaşamımızı etkiliyor.

Küreselleşmeden “sadece ulus-devletlerin rolünü arka plana iten ve ulusaşırı aktörlerin yön verdiği bir süreci tanımlamış olmuyoruz. Aynı zamanda bir politik-ideolojik eğilimi ve toplumların karşılıklı bağıllık ağlarının vücut verdiği “dünya toplumu” gibi sosyolojik bir oluşumu da resmetmiş oluyoruz. Bu anlamda, globalleşmenin tarafsız bir şekilde gelişen ve sadece olumlu sonuçlar içeren bir olgu sayılmayacağı açıktır. Bu husus, ulus-devlet olgusunun özellikle Batı-dışı toplumlarda globalleşmenin maruz bıraktığı etkilere bakarak daha iyi anlaşılabilir.⁷⁰

Küreselleşme “ulus-devlet üzerindeki etkisi kurumsal hakimiyete yöneliktir. Dünyanın bir “bütün” şeklinde somut yapılanması anlamında globalleşme, esas itibarıyla öncü toplumların kültür kodlarının mutlaka ulaşılması gereken hedefler haline getirilmesi ve homojenleşmeyi amaçlayan bir tahakküm süreci şeklinde işlemektedir. Bu süreç Max Weber’in çok önceleri işaret etmiş olduğu bir sonucu da ima etmektedir: Weber’in dediği gibi, eğer ulus kültürel, devlet politik dünyayı simgeliyorsa; globalleşme, bu iki dünya arasındaki bağı yok eden veya olanaksız kılan bir yana sahiptir. Söz konusu bağ, sadece aidiyet duygusuyla sağlanmadığı için; ilaveten ve belki de esasen hukuki-ekonomik mekanizmaların varlığına dayandığından ulus-devlet kendine rakip oluşumlarla çözümü olanaksız bir gerilimi hep yaşamaya mahkum edilmektedir. Globalizm, bu mahkumiyeti haklı göstermeye çalışan formüllerle donatılmış bir üst araç vazifesini görmektedir. Dahası, globalizmin dünya toplumu/devleti inşa etme gayesi, uluslararası literatürde milliyetçiliğin yeni bir formu olarak tanımlanmaktadır ki, söz ettiğimiz gerilimden çıkışı olanaksız kılan da bu formdur. Çünkü dünya devletini/toplumunu inşaya yönelmiş bir milliyetçilik ancak “pan” milliyetçilik olabilir ki doğuracağı sonuç ancak diğer pan milliyetçiliklerin kısıktırılmasıdır. Pan milliyetçiliklerin çatışması ise ulus-devletleri ortadan kaldırmaz; sadece onları “global” düzeye taşıyacak çeşitli blokları yaratır. O blokları

⁷⁰ SARIBAY, age, 03.01.2002 Zaman Gazetesi

içinde “ulus” ve “devlet” hangi temelde nasıl tanımlanacaksa, meydana gelecek çatışmanın mahiyeti de o şekilde olacaktır.⁷¹

Küreselleşme dünyayı tek yer olarak kavrayan, yeni bir bilincin şekillenmesi olarak ele alınılabilir. Bu doğrultuda “bir bütün olarak dünyanın somut yapılaşması” şeklinde yani dünyanın sürekli yeniden kurulan bir çevre olduğu düşüncesinin küresel düzeyde yayılması ekseninde tarif edilmiştir. Küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunu tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır.⁷²

Yine, küreselleşme olgusu, yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanan teknolojik devrimin yaygınlaştırdığı bir olgudur. Enformasyon teknolojisindeki gelişmeler, beraberinde bilginin neredeyse sınırsız dolaşımını ve etkileşimini olanaklı kılmakta, bilgi tekellerinin zayıflaması sonucunu doğurmaktadır. İnsanlar, bilgi ve haber kaynaklarına ulaşma konusunda kendi devletlerinin her türlü sınırlamalarını aşabilmekte, dünyanın başka yerlerinde yaşanan gelişmeleri izleyebilmekte ve etkileşim içine girebilmektedirler. Öyle ki, daha önce kendilerini ifade edemeyen küçük gruplar, yaygınlık kazanan enformasyon olgusuyla, hem içeride, hem de dışarıda kendilerini daha kolay ifade edebilmekte; ulus-devletin baskısına karşı kendilerine uluslararası arenada daha kolay destekçiler bulabilmektedirler. Buna bağlı olarak ulus-devletlerin alt-kimlikleri denetim altında tutma güçleri de zayıflamaktadır.⁷³

Küreselleşme ve ulus-devlet ilişkisi açısından da, küreselleşmenin devlet dışında birçok aktörü ortaya çıkardığı ve devleti merkezi yerinden uzaklaştırdığını söylemekte, sonuç olarak devletin bugün ortaya çıkan birçok önemli işlevi yerine getiremediği veya denetleyemediği üzerinde durmaktadırlar.⁷⁴ Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki değişim küreselleşmenin maddi temelini oluştururken, tek bir küresel kültür,

⁷¹ SARIBAY, age, 03.01.2002 Zaman Gazetesi

⁷² ESGİN, age, s. 190.

⁷³ ERDEM, Fazıl Hüsnü, **Türkiye’de Azınlıklar Sorununun Vatandaşlık Kavramı Bağlamında Genel Bir Analizi**, Dicle Üniv. Hukuk Fakültesi, Bu bildiri, 14-15 Aralık 2002 tarihlerinde Şanlıurfa’da düzenlenen “Mazlum-Der İkinci İnsan Hakları Kongresi”nde sunulmuştur.

⁷⁴ KORAY, Meryem, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, www.stratejik.yildiz.edu.tr

egemenliği sermayenin tekelinde olan tek bir küresel pazar anlayışı küreselleşmenin pratiksel hedeflerini oluşturmaktadır. Politik düzeyde ise küreselleşme, diyalektik olarak ulus-devlet üzerine bir hegemonya siyaseti uygulama, ulus devlet oluşumunu zayıflatma bilincine dönüktür.⁷⁵

Küreselleşme tartışmalarıyla beraber Koray, devlet yaklaşımını ikiye ayırmaktadır. Yaklaşımlardan biri “gerçekçi veya gelenekçi” yaklaşımı: Bu yaklaşımı benimseyenler aslında uluslararası arenada olup biten değişimlerin farkında olmakla birlikte devletin öneminin kalmadığı, işlevlerini yitirdiği ya da devletlerin yerini alacak yeni aktörlerin ortaya çıktığı gibi bir düşünceyi reddediyorlar. Onlara göre devlet hem içerde otoritenin, egemenlik alanının, meşruiyetin ve düzenin kaynağı, hem dış ilişkilerde ancak öteki devletlerle eşitlenen bir güç odağı. Bugün de aslında devletin önemi azalmamakta, yalnızca işlevlerinde değişiklik ortaya çıkmaktadır; örneğin asıl görevleri olan ulusal güvenliğin sağlanması yerine giderek daha çok ekonomik meseleler ve bölüşüm sorunlarıyla uğraşmaları gerekmektedir. Ayrıca artan uluslararası ilişkiler, ulusal bir devlete ihtiyacı arttırmakta ve dolayısıyla küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde devletin etkisi azalmayıp çoğalmaktadır. İkinci yaklaşım “liberal-çoğulcu” yaklaşım olarak adlandırılmakta ve genel olarak bu görüş, devletin dünyanın değişen koşullarına yanıt verme kabiliyetini yitirdiği konusunda odaklaşmaktadır. Bu görüşü benimseyenler, yalnızca küreselleşmenin yarattığı sorunlar açısından değil, daha genel bir bakış açısıyla ve modernite sorunlarını dile getirerek, zihinsel devrimin üzerinde durarak ve hegemonik yapıyı sorgulayarak, bireyin ve toplumsal grupların önemli bir bölümünün devlete olan bağılılığının ve devletten beklentilerinin azaldığına dikkat çekerek daha geniş bir devlet tartışması yapmaktadırlar.⁷⁶

Küreselleşme, “ulus-devlet bütünlüğünü parçalamakta, ulus-devletin dayandığı hem siyasal topluluğun sosyolojik niteliğini hem de topluluğun meşru kıldığı egemenliği dönüştürmektedir.”⁷⁷ Ulus-devlet olgusunun meşruiyet kaybını dünya düzeyinde büyük dönüşümler sonucu ortaya çıkan bunalımlara ve dolayısıyla

⁷⁵ ESGİN, age, s.191.

⁷⁶ KORAY, age, www.stratejik.yildiz.edu.tr

⁷⁷ SARIBAY, A. Yaşar, **Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam** (Der. Fuat Keyman, A. Yaşar Sarıbay), Ankara, Vadi Yayınları, 1998,s.16.

küreselleşmeye bağlamak, küreselleşmenin tanımı gereği zorunludur. Çünkü küreselleşme, doğrudan ekonomik güçler hakimiyetinin/uluslar üstü sermaye gücünün bunalımdan çıkmak için toplumsal, siyasal, kültürel ve teknolojik alanlara yeni anlamlar katma, dünyayı tek bir pazar haline dönüştürme çabalarıyla ilintilidir.⁷⁸

Şimdi dünya kapitalizmini iki çelişki nitelendirmektedir: Bir yandan birikimi yöneten ekonomik güçlerin ağırlık merkezleri tek ülkenin sınırlar dışına çıkartıldı, öte yandan tüm sistemin yönetilmesinde bağdaşım sağlayacak dünya düzeyinde siyasal, toplumsal, ideolojik ve kültürel bir çatı yok. Bunun siyasal boyutunda kriz yönetimi çelişkinin ikinci ayağını –devleti– toplumun “piyasa” tarafından yönetilmesinin tek yolu olduğunu kabule zorlayarak bastırma çabasına dayanmaktadır. Kapsamlı devlet karşıtı ideoloji ve uygulamalar bu mantığın parçalarını oluşturur.⁷⁹ Küreselleşme süreci içinde ulusal devletler açısından çelişkiler, sorunlar büyümekte ve ulusal politikaların uygulanması açısından yetersizlikler ortaya çıkmaktadır. Birinci çelişki sermayenin artan isteklerinden kaynaklanmaktadır.⁸⁰

Diğer dönüşümlere bağlı gelişen ve hepsinden daha etkili olan küreselleşmenin amacı, ekonominin ulus ötesi bir ekonomiye doğru metamorfoz geçirmesini sağlamaktadır. Bu dönemde dünya çapında sermaye akışlarının hızlanması ve ulusal ekonomik koşulların küresel düzeyde birbirine bağlı sermaye piyasaları tarafından belirlenmesi görülmektedir. “Günümüzde artık devletlerin sınırları içine gömülü olan ulusal ekonomilerden çok, piyasalar içine gömülü olan devletler söz konusudur.”⁸¹

Küresel ölçekte yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra, ulus-devletlerin kültürel alandaki entegrist politikalarının paradoksal olarak alt kimlikleri uyarması ve beslemesi; eski Doğu Bloğu’na mensup ülkelerdeki çok-etnikli siyasi birliklerin dağılması ve bunun sonucu olarak etnik farklılık bilincinin ateşlenmesi ve uluslararası sermaye ve emek hareketlerinin yaygınlık ve yoğunluk kazanması da ulus-devlet

⁷⁸ ESGİN, age, s.186.

⁷⁹ AMİN, Samir, **Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme**, Çev: İ.Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 10.

⁸⁰ KORAY, age, www.stratejik.yildiz.edu.tr

⁸¹ HABERMAS, Jürgen, **Avrupa Ulus Devleti ve Küreselleşme Tazyikleri**, Çev. Alev Özkazanç, Mürekkep, Sayı 14. 2000, s. 204.

modelinin krizine; buna bağlı olarak da kültürel kimliklerin açığa çıkmasına yol açmaktadır.⁸²

b. Ulus Devlet Bakımından Küreselleşme Yaklaşımları

Gelinen noktada özellikle ulus-devlet açısından küreselleşmeye ilişkin yaklaşımları üçlü bir sınıflamaya tabi tutmak mümkündür.

i. Birinci kategori, küreselleşmenin ulus devleti ve ulusallığı zayıflattığı/yok ettiği dolayısıyla ulusları uluslar arası sermayenin hegemonyasına soktuğunu ileri süren yaklaşımdır.

ii. İkinci kategori, küreselleşmenin dünyanın geleceği için zorunlu bir sonuç olduğunu ve küresel yeni dünya düzeninin olanaklarından yararlanılması gerektiğini savunan küreselleşme yanlılarının oluşturduğu yaklaşımdır.

iii. nc kategori ise, doğal olarak ulus-devletin küreselleşme karşısındaki konumunu esas alarak, küreselleşmeye karşı ya da taraf olma konusunda temkinli olan, hatta diğer iki yaklaşımdan oluşturulan temel tezleri reddeden yaklaşımdır.⁸³

Birinci kategori, ulus devletin tarihsel süreçteki oluşumunu sağlayan büyük kapitalist dönüşüm, küreselleşen bir özellik kazandıktan sonra, ulus-devletin meşruiyetini azaltmaya ve yok etmeye başladığını görmekteyiz. Siyasal açıdan ulusal devletlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve siyasal etkinliğinin azalması ya da zorlanması, IMF, Dünya Bankası gibi ulus ötesi kuruluşların veya küresel şirketlerin isteklerine uygun olarak misyonlarını değiştirmesi gibi gerçeklikler de yüzümüze çarpmaktadır. Örneğin mal üretiminin nasıl hızla arttığına ve üretim parçalanarak neredeyse tem yerküreye yayıldığına tanık oluyoruz; mal ve hizmet piyasasının küresel bir boyut kazandığını görmekteyiz.

İkinci kategori, endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devletin, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirdiğini, artık küresel piyasanın, politikanın yerini

⁸² ERDEM, age, s. 11.

⁸³ ESGİN, age, s.187.

aldığını; çünkü piyasa mekanizmasının hükümetlerden daha rasyonel çalıştığını ileri sürmektedirler. Özetle, radikal/aşırı küreselleşmeciler, dünya toplumunun, geleneksel ulus devletlerin yerini almakta olduğu/alacağı ve yeni toplumsal örgütlenme şekillerinin belirmeye başladığı düşüncesindedirler. Bu bakış açısına göre, “küresel ekonominin yükselişi, radikal yeni dünya düzeninin bir delili olarak yorumlanabilecek, küresel düzeyde kültürel karışım, küresel yayılma ve küresel yönetim kurumlarının doğuşu, köklü bir biçimde yeni dünya düzenin delilleri ve ulus devletin ölümü olarak yorumlanmaktadır. Artık ulusal hükümetler sınırlarını kontrolde zorluk çekmeye başlamışlardır. Ulus devlete yapılan asıl vurgu, ulus-devletin de hemen her şeyde olduğu gibi bir yeniden yapılanma içerisine girdiğidir. Buna koşut olarak ulus-devletin dönüşüm içerisinde olan dünyadaki konumu, küreselleşmeyle yakından ilgilidir ve tartışmaya açılmalıdır.”⁸⁴

Bu konuda Giddens şu saptamayı yapmaktadır: “Ulus-devletler gerçekte hala güçlüdür ve siyasal liderlerin de dünyada oynayacak büyük bir rolleri vardır. Ama aynı zamanda, ulus-devletin gözlerimizin önünde yeniden şekillenme sürecini de kimse yadsıyamaz. Ulusal ekonomik politika artık eskisi kadar etkili olamaz. Daha önemlisi, jeopolitiğin geçmişteki biçimleri eskidiğine göre, uluslar kimliklerini yeni baştan düşünmek zorundadırlar.”⁸⁵

Üçüncü kategori, küreselleşmeyi modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasal güç olarak görmektedir.⁸⁶

c. Küreselleşmenin Ulus Devlete Etkileri

Kuşkusuz, küreselleşme süreci ulus devleti bir anda ortadan kaldırmayacaktır. Ulus devlet, klasik fonksiyonlarını büyük ölçüde yitirerek varlığını uzun süre korumaya devam edecektir. Ancak, Avrupa ölçeğinde, şekli açıdan varlığını korumasına rağmen ulus devletlerin, yakında vatandaşlarının gözünde en önemli kamusal iktidar odağı olma özelliğini yitireceği açık görünüyor. Ulus devletin boş

⁸⁴ ESGİN, age, s.188-189.

⁸⁵ GIDDENS, Anthony, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul Alfa Yayınlar, 2000, s.29.

⁸⁶ ESGİN, age, s.189.

biraktığı alan, ulusaltı ve ulusüstü iktidar merkezleri tarafından doldurulmaktadır. Böylece, ilk bakışta çelişki gibi görünen bir durumla, küreselleşme ile bölgeselleşme ve yerelleşmenin eş zamanlı olarak yaşandığı bir süreçle karşılaşyoruz.⁸⁷

Ulus devletin klasik fonksiyonlarını giderek yitirmesi ile birlikte, ulusal parlamentolar sınıflar ya da gruplar arasındaki çıkar mücadelesinin yürütüldüğü zeminler olma özelliğini yitirecektir. Küreselleşmenin yaratacağı işsizlik, yoksullaşma gibi olumsuz sonuçların asgariye indirilmesi ya da karşı önlemler alınması için birlik düzeyinde çaba gösterilmesi daha etkili olacaktır. Küreselleşme, siyasetin içinde yürütüldüğü ulusal çerçeveyi çatlatmıştır. Bundan böyle siyaset, ulus üstü, ulusal ve ulus altı düzeyler biçiminde iç içe geçmiş üç çerçeve içinde yürütülecektir.⁸⁸

Teknolojik devrimin kamçılacağı küreselleşme olgusu, “farklılığı” meşrulaştırmaktadır. Gerçekten, küreselleşme sürecinin en önemli etkilerinden biri, bireysel kimliklerin patlaması ve siyasallaşmasıdır. Bireylerin “farklı olma” bilincine varmaları, onların, kendi özlerine dönüşünü simgeleyen bir arayış içine girmelerine yol açmaktadır.⁸⁹

Sonuç olarak küreselleşmeye baktığımızda ulus devlet sistemine yıkıcı etkisi yapmıştır. Çünkü ulus devlet sistemi sadece ülke içerisindeki hakimiyeti sağlamaktadır. Yaşanan gelişmelerle beraber uluslar arası etkilerin ortaya çıkması sonucu ulus devlet sistemi çözülmeye başladı. Küreselleşmenin özellikleri ile ulus devlet sisteminin özellikleri birbiriyle çelişmekteydi. İki kavram arasında yaşanan savaşta, gelişmelere paralel olarak güçlenen küreselleşme oldu ve devlet sistemini kendisine göre uyarlamaya başladı. Geçmişe baktığımızda devletlerarası yapılan anlaşma ve sözleşmeler küreselleşmenin yayılmasına yardımcı olduğunu görmekteyiz.

3. Göçün Ulus Devlet Sisteminin Çözülüşüne Etkisi

⁸⁷ UYGUN, Oktay, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, www.stratejik.yildiz.edu.tr

⁸⁸ UYGUN, age, www.stratejik.yildiz.edu.tr

⁸⁹ ERDEM, 14-15 Aralık 2002 tarihlerinde Şanlıurfa’da düzenlenen “Mazlum-Der İkinci İnsan Hakları Kongresi”nde sunulan bildiri.

Küresel ölçekte yaşanan dengesiz ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak, ülkelerarası göç olgusunun yoğun bir biçimde artması da, göç alan devletleri, yeni bir söylem geliştirmeleri konusunda arayışlara sevk etmektedir. “Göç çağı” olarak da değerlendirilen 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan kitlesel göçler sonucunda, göçmenlerin, gösterilen her türlü çabaya rağmen yaşadıkları toplumlara entegre olmamaları; tam tersine, kendi kimliklerine sahip çıkmaları, birçok ülkede, siyasal yaşamın yerleşik kurullarını sorgulayan yeni bir “kültürel farklılık politikası”nın doğumuna yol açmaktadır.⁹⁰ Yaşanan göçler ile beraber ulus devlet sistemine dayalı ülkelerde kültürel farklılıklar oluşmaya başladı. Göç eden her farklı grubun kendi özellikleri ve kültürlerini beraberlerinde taşıdıklarına tanıklık edilmektedir. Bu farklı kültür ve özellikler sonucu tek bir ulustan bahsetmek zorlaştı.

4. Sosyal Devlet Politikalarındaki Değişim

Kuşkusuz, teknolojik devrimin yol açtığı bu gibi gelişmeler tek başına ulus-devlet krizini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Ulus-devlet anlayış ve pratiğinin eleştirilmeye ve meşruluğunun giderek artan bir biçimde sorgulanmaya başlanmasının nedenlerinden biri de, bu modelin geçmişte yerine getirmiş olduğu işlevleri artık bugün için yerine getirmekte zorlanmasıdır. Gerçekten, ulus-devlet, bir kurum olarak, çok sayıda işlevi yerine getirebilmiş ve getirdiği içindir ki varlığını sürdürmüştür. Bunların başında ulus-devletin refah sağlama işlevi gelmektedir. Özellikle küresel ekonomik gelişmelerin de etkisiyle “refah devleti” anlayışının etkisini kaybetmeye başlaması, vatandaşların devlete bağlılığının gerekçesini zayıflatmaktadır. Ulus-devletin bu şekilde işlev erozyonuna uğraması, onun farklı toplumsal grupları bir arada tutan yapıştırıcı işlevinin de erozyona uğraması sonucunu doğurmaktadır. Bu işlev erozyonu, kendini, tarihin tozlu sayfalarında kaldığı zannedilen kültürel kimliklerin dirilmesinde göstermektedir.⁹¹

Ancak, bu anlayış ve pratik, 1980’li yıllardan itibaren sorgulanmaya başlanmıştır. Bu dönemlerin yükselen “neo-liberal” ekonomi-politiği, ulus-devletlerin refah sağlayıcı fonksiyonlarında aşındırma yaratmıştır. Küresel ekonomik gelişmelerin de

⁹⁰ ERDEM, age, s. 11.

⁹¹ ERDEM, age, 14-15 Aralık 2002 tarihlerinde Şanlıurfa’da düzenlenen “Mazlum-Der İkinci İnsan Hakları Kongresi”nde sunulan bildiri

etkisiyle ulus-devletlerin refah sağlayıcı fonksiyonlarında bu şekilde aşınma meydana gelmesi, vatandaşların kendi devletlerine sadakatle bağlılıklarının gerekçesini zayıflatmaktadır. Bir anlamda, refah devletinin işlev erozyonuna uğraması, onun farklı toplumsal ve kültürel grupları bir arada tutan yapıştırıcı işlevinin de erozyona uğramasını beraberinde getirmektedir⁹².

Ulus-devletlerin birleştirici ve bütünleştirici işlevlerinin giderek zayıflaması; etnik, kültürel ve sınıfsal entegrasyonu gerçekleştirme kabiliyetinin zayıflaması anlamına gelmektedir. Bu ise, ulus-devlet çatışı altında bazen baskıyla bazen gönüllü olarak kurulmuş olan birlikteliklerin geçerliliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Tarihin dışına itildiği zannedilen etnik, dilsel ve dinsel kimlikler birdenbire ortaya çıkmaya ve özgül taleplerini dile getirmeye başlamaktadırlar⁹³. Farklı bir anlatımla, daha önceleri bastırılmış kimlikler su yüzüne çıkmakta ve siyasallaşmaktadırlar. Kültürel alanı siyasallaştıran önemli bir faktör, ulus-devletlerin farklı kültürel toplulukların kamusal alandaki görünürlüklerine izin vermemeleridir. Bütün bu gelişmeler karşısında ulus-devletlerin kamusal alanı farklılıklara açık tutmada direnmesi, beraberinde bir karşı direnci de doğurmaktadır.⁹⁴

Ulus-devlet modelini yıpratın bütün bu gelişmeler, vatandaşlık ve kimlik alanlarında bir krizin doğmasına yol açmaktadır. Ulus-devletin meşruiyetinin aşınması, “türdeş” yurttaşlık anlayışına dayalı kamu alanını kültürel farklılıklara dayalı bir açılıma zorlamaktadır. Bu zorlama karşısında yerleşik demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları anlayışları da değişmekte ve başkalaşmaktadırlar. Farklı bir söyleyişle, vatandaşlığın sorunsallaşması, bu üçlüde yeni açılımların yapılmasını gündeme getirmektedir.⁹⁵

5. Doğu Bloğunun Çökmesi

⁹²ERDEM, Fazıl Hüsnü, **Türkiye’de Azınlıklar Sorununun Vatandaşlık Kavramı Bağlamında Genel Bir Analizi, Süryaniler ve Süryanilik II** (Haz. Ahmet Taşğın ve diğerleri), Orient Yayınları, Ankara, 2005, s. 259.

⁹³İNSEL, age, s.62.

⁹⁴İŞİK, Murat, **Modernite ve Postmodernite Tartışmalarında Farklılıklar Politikası**, Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Araştırma Görevlisi, Yayınlanmamış Yazısı,

⁹⁵ERDEM, Fazıl Hüsnü, age, 14-15 Aralık 2002 tarihlerinde Şanlıurfa’da düzenlenen “Mazlum-Der İkinci İnsan Hakları Kongresi”nde sunulan bildiri

Doğrudan doğruya devletlerin parçalanması ya da yok edilmesidir. Kaba bir yol, ama bu da yaşandı. Doğu Bloğu çöktükten sonra Doğu Almanya, Batı Almanya tarafından yutuldu. Yugoslavya parçalandı, Çekoslovakya parçalandı. En önemlisi Sovyetler Birliği parçalandı. 1980'li yılların ortalarından itibaren dünyada yaşanan hızlı politik değişimlerin sonucu olarak Doğu bloğunun çökmesi, 1990'lı yıllarla beraber birçok ulus devlet kuruldu.

Ancak, doğu bloğunun yıkılmasıyla beraber bu devletlerde görülen aşırı merkezi devlet yapısı kırılmaya başlamıştır. Kurulan bu ülkeler, dünyadaki diğer devletlerle daha rahat politik ve ekonomik ilişkilere girmeye başladılar. Doğu Bloğunun yıkılışıyla merkezi devlet planlarına dayanan siyasal rejimin bir tehlike olmaktan çıkışı, batı'nın az gelişmiş ülkeler üzerindeki yaptırım gücünün kolaylaşmasına neden olmuştur. Çünkü bu şekilde batı, bu ülkelere yönelik kalkınma stratejilerini de serbestçe dayatma imkanına kavuşmuştur. Dolayısıyla, doğu bloğunun yıkılması, görünüşte ulus devletlerin çoğalması görünmekle beraber esasen ulus devlet sistemini aşındıran önemli gelişmelerdendir.

6. Uluslar Arası Kuruluşlar ve Yeni Devlet Anlayışı

Siyasal açıdan ulusal devletlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik ve siyasal etkinliğinin azalması ya da zorlanması, ulus aşırı kuruluşlarca hızlanmaktadır. Ulus aşırı kuruluşların temel hedefi doğrudan doğruya devleti eritmektir. Devletlerarası ekonomik birlikler olarak Avrupa'da Avrupa Birliği, Kuzey Amerika'da NAFTA, Uzakdoğu ülkelerin oluşturduğu ASEAN ve Japonya ekseninde etrafında Uzakdoğu'da Pasifik Birliği adlarında kurulan oluşumlar devletin gücünün azaltılmasının araçlarıdır. Bununla beraber ekonomik nedenli oluşumlar IMF, Dünya Bankası veya çokuluslu şirketlerde aynı görevi görmektedir.

Devletin bu yönetim anlayışında etkin ve verimli bir yapıya sahip olması gereğiyle ilgilidir. Bu anlamda devletin yönetimdeki yeri ve işlevi, kamu harcamalarının en düşük maliyetle gerçekleştirildiği optimal bir devlet büyüklüğünün ve profesyonel zihniyete sahip bir yönetici kadronun varlığına bağlıdır. Başka bir deyişle, minimal devlet anlayışına dayanan yeni yönetim anlayışında, daha önceki

kalkınma anlayışlarının devletin siyasi kadrolarına karar mekanizmalarında verdiği merkezi rolün tersine, iktisatçı/teknokrat, kısacası uzmanlaşmış kadrolara merkezi rol verilmektedir(...) Dünya Bankasının ilk defa 1991 yılı raporunda "piyasaya dost yaklaşım" olarak sunulan anlayışa göre; devlet, piyasanın yerini almak üzere değil, fakat piyasadaki aksaklıkları gidermek üzere hareket etmelidir, şeklinde açıklamıştır(...) Bu amaçla devlet, piyasaların etkin bir biçimde işleyebilmesi için gerekli bazı kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesi ve satılması konusunda piyasa ile ortak hareket edecek şekilde tüm kurumsal ve hukuksal düzeni oluşturmakla yükümlüdür.⁹⁶

Ulus aşırı kuruluşların temel amacı "ulus-devletlerden çok daha güçsüz, çok sayıda "bölgesel" diyebileceğimiz kuruluşun, dünya çapındaki bu yeni biçimlenmede yeni oyuncular haline gelmesidir. Bu yönde birtakım oluşumlar var. Örneğin, Avrupa Konseyi'nde yerel ve bölgesel temsilciler meclisinin kurulması, bunun bin bir işareti bir tanesi. Son bir yol da, bizim yakından tanıdığımız özelleştirme tutkusudur.⁹⁷

Ulusal devletler, ekonomik, siyasal birlik temellinde kurulan oluşumlara bağıllık sözleşmelerinin yapmalarıyla beraber ulus üstü kuruluşlara bağlanmasıyla bağı hale geldiler. Ulus devletler, meşruyetlerin bir bölümünü ulus aşırı kurumlara devretme süreciyle beraber ulus devlet sisteminin çözülüşü hızlandı.

Yeni devlet anlayışı, ekonomik ve siyasal temelli ulus aşırı birliklerin ve kuruluşların ortaya çıkması sonucu minimal devlet anlayışı, başka bir deyişle "çok uluslu şirketlerin yön verdiği uluslar arası piyasaların gerektirdiği düzenlemeleri yerine getirecek şekilde "daha küçük ve daha etkin" ya da "piyasa ile dost" bir devlet anlayışı öngörmektedir.⁹⁸

7. Bilgi Yapılarındaki Değişimler

⁹⁶ YÜKSEL, Esra Acı, **Küreselleşme Olgusu ve STK'lar**, Üniversite ve Toplum Dergisi 1.2005, www.universite-toplum.org

⁹⁷ EROĞUL, Cem, Der. Kansu, Işık, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1996. s.48.

⁹⁸ Yüksel, age, www.universite-toplum.org

Modern zamanlarda ortaya çıkan ve modern epistemolojiyle uyumlu olan ulus-devlet modeli ve buna eşlik eden klasik “ulusçuluk” fikri, bilgi yapılarında (epistemolojide) meydana gelen yeni gelişmelerle birlikte tartışılmaya ve sorgulanmaya başlanmaktadır. Klasik fiziğin “mekanik evren tasavvuru” üzerine yükselen modern epistemoloji ve buna eşlik eden modernist düşünce kalıpları ve yapılanmalar, içinde yaşadığımız dönemde şiddetle eleştirilmekte ve yeni bir paradigmanın çerçevesi yavaş yavaş çizilmektedir. Bir anlamda, yerleşik düşünce kodlarını ve bunlar üzerine kurulu yapılanmaları sarsan bir paradigmatik bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişim, doğası gereği, yaşamın bütün alanları üzerinde etki yaratmaktadır.⁹⁹

Söz konusu paradigmatik değişimin ilk habercisi, 1920’lerde filizlenen “parçacık” ya da “kuantum fiziği”ndeki ilerlemeler olmuştur. Kuantum fiziği, Einstein’ın madde ile enerjinin birbirine dönüşebilen bir gerçeklik olduğunu söylemesinden hareketle, elektronların hareketlerinin bildiğimiz fizik kurallarının hiçbirine benzemediğini keşfeden çalışmaları ifade etmektedir. Doğrusal (lineer) mantığa dayanan Newton Fiziği’nin, maddelerin katı, ölçülebilir, gözlemlenebilir ve birbirinden bağımsız nesnel olduğu varsayımı reddeden “Yeni Fizik”, maddeye/evrene ilişkin birbirleriyle bağlantılı iki öngöründe bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, maddeye ilişkin “tek doğru” ve “kesinlik” yoktur¹⁰⁰. “Hiçbir şey kesin değil, hiçbir şey imkânsız değil” saptaması, bu anlayışın temel ifadesini oluşturmaktadır. Buna göre, aslında madde dediğimiz şey, bir tür olasılıklar demetidir. Gerçeklik alanında, sonsuz olasılıklarla dolu bir belirsizlik söz konusudur.¹⁰¹

İkincisi, klasik fiziğin maddeye ilişkin “atomistik” yaklaşımına karşılık, Kuantum fiziği “bütüncül”dür. Klasik fizik, “bütün”ü yorumlarken onu -mutlak bir değer olarak kabul ettiği- parçalara bölmekte ve bunlar arasındaki ilişkiyi incelemek suretiyle “bütün”ü açıklamaktadır. Oysa “Yeni fizik”, parçaların/şeylerin tek başına bir anlama/değere sahip olmadıklarını, “bütün”ün parçalardan daha büyük bir anlama sahip olduğunu, dolayısıyla oluşumların ya da sistemlerin anlaşılmasında “bütün”e

⁹⁹ IŞIK, Murat, age, yayınlanmamış yazısı

¹⁰⁰ ALATLI, Alev, **Aslında her şey olması gerektiği gibi**, Zaman, 25 Ocak 2002.

¹⁰¹ IŞIK, Murat, age, Yayınlanmamış yazısı.

bakılması gerektiğini söylemektedir. Bu yapılırken, karmaşık sistemler içindeki varlıkların birbirleriyle karşılıklı etkileşimine bakılır. Son derece basit kurallar içerisinde özgürce gerçekleşen bu etkileşim ortaya konulmadan tanımlama yapılamaz¹⁰².

Kuantum fiziği temelinde yükselen bu yeni paradigmadan sosyal bilimler ve bu bilimlere ilişkin uygulama alanları da nasiplerini almaktadır. Bu bağlamda, Newtoncu paradigmanın sunduğu pürüzsüz, saf, kesin, neden sonuç ilişkilerine dayalı, basit ve kozmotik açıklama şemaları sorgulanmaktadır. Evrenin, birey ve toplumun mekanik bir şekilde anlaşılamayacağı, birey ve toplum için evrensel ve genel geçer nitelikli yasaların olmadığı düşüncesi yavaş yavaş yerleşmeye başlamakta; pozitivist-ilerlemeci görüşler şiddetle eleştirilmektedir. Bilimsel kesinlik, mutlaklık, öngörülebilirlik ve belirlenebilirlik gibi büyük iddialar terk edilmekte; bu iddialara yaslanan epistemolojik geleneklerin (rasyonalizm, empirizm/pozitivizm, diyalektik materyalizm ve diyalektik naturalizmin) sosyal olguya uygulanmasının doğru olmayacağı vurgulanmaktadır¹⁰³.

Gerçekten, yeni paradigma çerçevesinde, neden-sonuç ilişkileri kesin olarak belirlenemeyeceğinden ve buna bağlı olarak da belirli amaçları gerçekleştirecek eylemlerin seçimi mümkün olmayacağından dolayı, hiyerarşik yapılar, kumanda ve kontrol yöntemlerine da yer olmayacaktır. Eylemlerin sonuçları öngörülemediğinden ve bu nedenle belirli amaçlar doğrultusunda yönlendirilemeyeceğinden, sistemin bütününe yönelik total açıklamalar yerine yerellik, yerel eylem özgürlüğü, öğrenme özgürlüğü ve enformasyona girme özgürlüğü yaşamsal önem kazanacaktır¹⁰⁴.

Evrensel ve genel geçer nitelikli mutlak doğrular olmadığından dolayı, toplumu tektiplileştirme ve homojenleştirme çabaları ortadan kalkacak; farklı hakikat iddiaları, etnik, dilsel, dinsel ve kültürel yaşam tarzları eşdeğer kabul görecektir ve çoğulculuk kurumsallaşacaktır.

¹⁰² GÜVEL, Enver Alper, 'Karmaşık Sistemler Kuramı' Bağlamında Mutabakat-Temelli Demokrasi Anlayışının Sürdürülemezliği Üzerine Bir Deneme, Demokrasi Platformu, Sayı 1, Kış 2005, s. 66.

¹⁰³ GÜVEL, age, s.64.

¹⁰⁴ GÜVEL, age, s.66.

Görüldüğü gibi, bilgi yapılarında yaşanan değişim, yerleşik zihinsel kodları ve bunlarla şekillenen modern kurum ve yapıları değişime zorlamaktadır. Bu değişimden ulus-devletler de etkilenmektedir. Yeni paradigmanın yerellik, tikellik, parçalılık ve çeşitlilik vurgusu, klasik ulus-devlet mantığının törpülenmesine ve kendi içinde dönüşüm geçirmesine yol açmaktadır.¹⁰⁵

¹⁰⁵ IŞIK, Murat, age, Yayınlanmamış yazısı,

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. MODERNİTE VE MODERN DEVLET

1. Modernite Nedir ve Modernitenin Doğuşu

Modern kelimesi tarihi bir kavram olarak çeşitli anlamları içermiştir. Modernlik, pek çok yazar için bir hareketin, değişimin, belirsizliğin konusudur. Modern kelimesi latince “modernus” kelimesinden türetilmiştir. Modernite “hemen şimdi” anlamına gelmektedir. Modernizm pek çok yönü olan bir fenomendir. Modernus sözcüğü, ilk olarak 5. yy.da, dinsizliği reddetmek anlamında, Hıristiyan toplulukları işaret etmek için kullanılmıştır. Rönesans düşünürleri, modern ve antik toplum ve devlet ayrımı yaparak kelimenin anlamını genelleştirmişlerdir. Günümüzde “modern” kavramının ilk anlamı ise Hıristiyan olmak, günümüzde ulaştığı son anlamı ise Batı’lı olmaktır. Daha özel bir anlamı olan modernizm kavramı ise, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında kültür tarihinde, daha ziyade sanat ve bilimle ilgili olan değişimleri ifade etmektedir. Avrupa’da 17. yüzyılda meydana gelen teknolojik birikim ve ekonomik büyüme, toplumları, adına modernleşme denilen kurumsal ve kültürel bir değişim sürecine soktu. 18. yüzyılda ortaya çıkan modernitenin oluş nedeni aydınlanma çağının gelişmesinde yatmaktadır

Modernizm düşüncesi, bir aydınlanma projesi olarak sürekli ve doğrusal bir ilerleme anlayışı üzerine oturmaktadır. Bu ilerlemenin, aydınlanma felsefesine göre belli bir amacı vardır; söz konusu amaç, ideal toplum düzeni olarak ifade edilmektedir. “Aydınlanma ruhu, bireyin eğitimini, onu hem ailesinin hem de bizzat kendi tutkularının dayattığı, dar, akılcı olmayan görüşten kurtarıp, akılcı bilgiye ve aklın eylemini örgütleyen bir topluma katılmaya açılmasını sağlayan bir disiplindir.”¹⁰⁶

Modernleşme, Batı Avrupa merkezli olarak Orta Çağ’ın sonlarında başlayıp bugüne kadar devam eden ve sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda yaşanan büyük dönüşüm sürecini tanımlamak için toplum bilimciler ve tarihçilerin kullandıkları bir kavramdır. Geleneksel olandan köklü bir kopuşu ifade eden modernleşme, çok yönlü bir değişim ve dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Bu bağlamda modernleşme; pozitivism, ulusçuluk, kapitalizm, sanayileşme, kentleşme,

¹⁰⁶ TOURAINE, Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 25-26.

laiklik, bürokrasi, uzmanlaşma ve benzeri süreçleri içermektedir. Bu nedenledir ki, modernleşme denilen çok-boyutlu kavram, farklı tanımlamalara konu edilebilmektedir. Sözelimi, mantık ve etimolojide modernleşme, değişim geçiren toplum üyeleri tarafından yararlı, vazgeçilmez ve arzu edilir olarak kabul edilen uzun menzilli kültürel ve toplumsal değişimi ifade etmektedir.¹⁰⁷ Bu olgu, etkileri dünya çapında görülen yeni bir hayat tarzı ve sosyal örgütlenme biçimi meydana getirdi.¹⁰⁸

Modernite, aydınlanma düşünürlerinin “nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve kendi ayakları üzerinde duran sanatı, kendi iç mantıkları temelinde geliştirme” konusunda gösterdikleri olağanüstü bir düşünsel çabadan ibarettir. Amaç, özgür ve yaratıcı bir biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanmaktır. Doğa üzerinde bilimsel hakimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rastgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu. Bir Aydınlanma projesi olarak tanımlanan modernizm projesinde nesnel ve evrensel bilim düşüncesi, buna bağlı olarak evrensel ahlak ve hukukun olabilirliği temel parametrelerdir.¹⁰⁹

Modernleşmenin ortaya çıkmasında aydınlanma çağında bilgi yapılarında yaşanan değişimler önemli bir etkidir. “Modern bilimin temelleri Kopernik’in kozmolojide yarattığı devrimle başladı(...) Devrimin bir sonraki aşamasına geçmek için ise, Kepler ve Galilei’nin araştırmaları gerekiyordu. Kepler ve Galilei’nin optik ve yer mekaniği araştırmaları evren düşüncesinde kırılmalar yarattı. Dönemin yerleşik bilgi yapısı olan kilise öğretisi, yerinden ediliyor ve din bilgisinin kainatı anlamada yetersiz ve hatalı olduğu anlayışı kabul görmeye başlıyordu. Yaşanan bu sürece en ciddi katkıyı sağlayanlardan biri de Rene Descartes (1650) olmuştur. Descartes, Pisagor matematiğinin aracılığı ve bilimsel bilginin yardımıyla mekanik bilimin teorik alt yapısını kurmaya çalışmıştır. Fakat çok geçmeden, ancak mekanik bir evrenin, mekanik bir bilgi sayesinde açıklanabileceğini anlar. Buradan hareketle cisimlerin yapısını ikiye ayırır (res extensa ve res cogitansa) ve bunların ancak madde yanını anlayabileceğimizi ve mekanik bilimin ancak bu yönünün açıklanabileceğini

¹⁰⁷ ERDEM, BAĞLI, age, 16-18 Ekim 2003 tarihlerinde Sivas’ta düzenlenen “4. Ulusal Sosyoloji Kongresi”ne sunulan bildiri.

¹⁰⁸ ASLAN, YILMAZ, age, s. 93.

¹⁰⁹ ASLAN, YILMAZ, age, s. 96.

söyleyerek kartezyen felsefeyi inşa eder(...) Beden ve ruh veya zihin ve madde arasındaki bu ayrım bir müddet sonra maddenin ruha veya zihne galebe çalmasıyla sonuçlanacaktır(...) Kartezyen felsefe, ontolojik yapıyı ikiye ayırarak varlık alanında bir parçalanma oluşturmuştur. Bu parçalanma modern bilimin akıl ve madde anlayışının temellerini atmıştır.¹¹⁰

Kepler, Galilei ve Descartes'in ulaştığı sonuçları bir potada toplayan ve bir sonraki aşamaya ulaştırıp büyük paradigmayı kuran isim Newton oldu(...) Newton, gök ve yer veya dünya ve evren arasındaki ilişkilerin nasıl bir sistem içerisinde gerçekleştiğini; evren ve cisimlerin yapısını, ortaya koyduğu teorisiyle göstermiştir. Newton'un bu sistemi, evrenin mekanik bir yapıda olduğu ve her olgunun nedenini başka bir olguda aranması gerektiğini söylüyordu(...) tüm bu gelişmeler, deney ve gözlem yoluyla kanıtlanabiliyordu(...) Kanıtlanabilirlik ve mekanik evren tasavvuru, modern düşüncenin veya modern bilimin temel karakteristik özelliklerinden biri oldu(...) Bilgi yapılarında meydana gelen bu gelişmelerle birlikte batıda insanoğlu yeni bir zihniyet yapısına kavuşuyor ve Aydınlanma Çağı olarak isimlendirilen döneme tanıklık ediyordu(...) Doğa bilimlerinde yaşanan gelişmeler aynı zamanda sosyal bilimlerin bilgi yapılarında da önemli değişimlere yol açtı. Felsefeden ayrılarak bağımsız birer disiplin haline gelen sosyal bilimlerde, Newton'un fizikte gerçekleştirdiğine benzer sonuçların imkânları aranmaya başlandı. Eğer doğa ve evren kendi içinde uyumlu bir yapıya sahipse ve bu ilişki belirli yasalar etrafında şekilleniyorsa, neden toplum ve insan ilişkilerinde de bu türden yasalar olmasın? Sosyal bilimlere hakim olmaya başlayan bu anlayış, sosyal bilimlerle uğraşan bilim adamlarını toplumun ve insan ilişkilerinin yasalarını keşfetmeye yöneltti. A.Comte'un öncülüğünü yaptığı "yasaları keşfetme" teşebbüsü, pozitivism olarak belirginleşti.¹¹¹

18. yüzyılda oluşan bilim, ahlak ve sanat alanlarının birbirlerinden ayrılması, Kant'ın öncülük ettiği modernlik projesinin esasını oluşturmaktadır. Modernlik projesi içinde genelde bilme ve inanmanın birbirlerinden ayrılması da vardır.¹¹²

¹¹⁰ HABERMAS, age, www.sayhadergi.com

¹¹¹ HABERMAS, age, www.sayhadergi.com

¹¹² ASLAN, YILMAZ, age, s. 98.

2. Modernizmin Özellikleri

Geleneksel tarımsal üretim ve küçük çaplı el sanatlarına dayalı durağan bir yapıdan sanayileşmiş, şehirleşmiş, okuryazarlık oranının arttığı, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının geliştiği, dinamik bir yapıya geçiş, modernleşme olgusunun ortak özelliği olarak ele alınmaktadır. Hakim özellik ise tarıma dayalı toplumsal bir yapıdan sanayiye dayalı toplumsal bir yapıya geçiş olarak belirmektedir. Toplumda belirgin bir farklılaşma ve uzmanlaşmayı beraberinde getiren modernleşme toplumun eski değerlerinden soyutlanıp yeniden dizayn edilmesi anlamına gelmektedir(...) Geleneksel toplumda genellikle yaşla ve tecrübeyle elde edilen ve sınırlı olan bilgi modern toplumda yerini teknolojinin etkililiği, bilginin yaygınlığı ve seri üretimin yapıldığı bir sürece bırakmıştır.¹¹³

Yaşanan teknik, ekonomik ve siyasal gelişmelerin sonucu ortaya çıkan modernitenin birçok sonucu ortaya çıkmıştır. En önemli sonucu kuşkusuz ki ulus-devlet sisteminin yerleşmiş olmasıdır. “Modernleşme olarak adlandırılan bu süreç içerisinde ortaya çıkan yeni kurumsal yapılanmaların başında, 16. yüzyıldan itibaren belirlemeye başlayan “ulus-devlet” modelleri gelmektedir. Başka bir deyişle, ulus-devletler, modernleşmenin siyasi-idari-kurumsal düzeydeki yansıması olarak kabul edilmektedir.¹¹⁴ Genel olarak modernleşme sürecinin temel çıktılarında biri olan ve mensuplarını aynı pota içinde eritmeyi amaçlayan “ulus-devlet” modeli, 18. yüzyılın sonundan bugünlere kadar dünyadaki her şeyi, olayları ve düşünceleri, kendi rengine boyamış ve kendi mantığı doğrultusunda belirlemiştir. Batı'ya özgü gelişme biçiminin kaçınılmaz kıldığı bu fenomen oldukça kısa bir süre sonra (Yunan bağımsızlık savaşı ve Güney Amerika'da Bolivar'ın çıkışı) dünyanın başka yerlerine sıçramış ve 20. yüzyılda bütün dünyayı belirleyen başat siyasi yapı olma özelliğine sahip olmuştur.¹¹⁵

Modernite, din, felsefe, ahlak, hukuk, tarih, ekonomi ve siyasetin eleştirisiyle başladı. Modernitenin ayırt edici özelliği, ortaya çıkışının özel işareti, eleştiridir. Modern çağı oluşturan her şey araştırma, yaratı ve eylemin metodu olarak tasarlanan eleştirinin marifetiydi. Modern çağın temel fikirleri ve kavramları, ilerleme, evrim,

¹¹³ ASLAN, YILMAZ, age, s. 95.

¹¹⁴ ERDEM, age, 16-18 Ekim 2003 tarihlerinde Sivas'ta düzenlenen “4. Ulusal Sosyoloji Kongresi”ne sunulan bildiri.

¹¹⁵ BELGE, Murat, **Elias’a Göre Ulus-Devlet**, Radikal, 17 Kasım 2002

devrim, özgürlük, demokrasi eleştiriden kaynaklanmıştır. Modern olmak, tarihsel gelenek karşısında, dışsal otoriteler karşısında bir özerklik talep etmek demektir. Bu talep, insanın toplumsal olarak kendi kendisini yönlendirme ve temelde özerk olma arzusunun ifadesidir.¹¹⁶

Tarihsel bir kavram olarak modernleşme, ekonomide sanayileşme ya da düşüncelerin sekülerleşmesi gibi hususlardaki değişimi içermektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, modernleşme yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Öte yandan modernleşme, coğrafi ve toplumsal hareketliliğin artışı; seküler, bilimsel ve teknik eğitimin yaygınlaşmasını; sunulan statüyü değil, başarılan/kazanılan statüye dönüşümü ve maddi yaşam standartlarının artışı da içermektedir. Tarihsel bir olgu olarak modernleşmenin merkezi yönü, insanın doğa güçleri üzerindeki denetiminin artmasıdır. Fiziki çevre üzerindeki denetimin büyümesine, toplumsal bağımlılığın artışı eşlik etmektedir. Öyle ki, insan, doğanın efendisi ve diğer insanların da kölesi haline gelmektedir.¹¹⁷

Modernitenin savunucuları olan Durkheim, Simmel ve Parsons gibi sosyologlara göre modernlik, farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, bireyselleşmenin, karmaşıklığın, sözleşmeye dayalı ilişkilerin, bilimsel bilginin ve teknolojinin hakim olduğu bir yaşam şeklidir. Modernliğin temel parametreleri genel olarak kapitalizm, endüstriyalizm, kentlilik, demokrasi, usallık, bürokrasi, uzmanlaşma, farklılaşma, bilimsel bilgi, teknoloji ve ulus-devlettir. Modernlik, geleneğin normalleştirici fonksiyonlarına karşı başkaldırır: Modernlik, normatif olan her şeye isyan deneyimiyle başlar.¹¹⁸

Modernizm olarak adlandırılan Batı'ya ait modernlik ideolojisindeki kul fikri ve bu fikrin dayandığı Tanrı fikrinin yerine başka bir şey koymuştur. Modernizm yandaşları, ne toplumun, ne tarihin, ne de bireysel yaşamın insanın önünde boyun eğmesi gereken ya da büyü yoluyla etkilenebilecek yüce bir varlığın iradesine tabi olduğunu söylerler.¹¹⁹ Modernizm, bir kavram olarak belli bir semantiği ifade

¹¹⁶ ASLAN, YILMAZ, age, s. 97.

¹¹⁷ ERDEM, age, 16-18 Ekim 2003 tarihlerinde Sivas'ta düzenlenen "4. Ulusal Sosyoloji Kongresi"ne sunulan bildiri.

¹¹⁸ ASLAN, YILMAZ, age, s. 98.

¹¹⁹ TOURAINE, age, s. 26.

etmektedir. Bu semantiğin içinde belli öğeleri, örneğin pozitivismi, teknosentrizmi, evrenselliği ve akılcılığı bulmak mümkündür. O halde modernizmi, belirlenen bu özelliklere sahip, modernite çağını belirleyen bir düşünsel projeksiyon olarak da tanımlamak mümkün gözükmemektedir.¹²⁰

Modernleşme bünyesinde “tek bir süreç, tek bir istikamet ve zorunlu bir son” bileşimini içermektedir. Aslında “modern” radikal bir değişmeden sonra ortaya çıkanı adlandırır ve insana olduğu kadar çevresine de uygulanır. Modern dünya, tarımsal dünyanın yerini aldı, kendisini önceleyenlerle bağdaştırılmaz yeni bir dünya görüşü belirdi. Modernite önce insanı, daha sonra insanın dünyasını etkiler.¹²¹

Genel olarak pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonalist eğilimli olarak algılanan modernizm ve doğrusal gelişmeye ve mutlak doğrulara inançla, toplumsal düzenin rasyonel biçimde planlanmasıyla ve bilgi ve üretimin standartlaştırılmasıyla özdeşleştirilir.¹²²

Modernleşme ile hukuk alanında, statü hukukundan sözleşme hukukuna geçiş görülmekte, bireyi, korporatif sistemin ve belirli statülerin hiyerarşik bağlarından çözen ve ilişkilerini serbestçe düzenleme imkanı veren bir ortam doğmaktadır. 18. yy. gelişmeleriyle artık hukuk, bireyi tanrının istediği varsayılan düzen içinde kalmaya zorlamamakta, toplumun hür ve eşit üyesi olarak kendi ilişkilerini düzenlemesine imkan vermektedir.¹²³

Modernleşme projeksiyonu, herşeyden önce laik bir hareket olma özelliği taşımaktadır. Rönesans ve Reformasyondan Aydınlanmaya uzanan değişim çizgisi içinde önplana çıkan düşünsel boyut bilim ve bilginin demistifikasyonu olarak tanımlanabilir. Böylece bilim ve bilgilenme Tanrısal bir süreç olmaktan çıkarılmış, akıl temelli bir insan özelliği olma konumuna indirgenmiştir. Modernleşme kavramının teknoloji ve sanayileşme gibi olgular çerçevesinde ele alınması genel kabul görmekte, ayrıca kırdan kente doğru bir geçiş süreci ile artan ticaret olgusu vurgulanmaktadır.

¹²⁰ ASLAN, YILMAZ, age, s. 96.

¹²¹ ASLAN, YILMAZ, age, s. 94

¹²² HARVEY, David, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 21.

¹²³ YILMAZ, Aytekin, **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s. 25.

Bununla birlikte, modernleşmenin salt teknolojiyi ihtiva etmediği de kabul edilmektedir. İlk sanayi devrimi sonrasında bu sürece giren ülkeler içinse modernleşme, gelişmiş ülkelerin özelliklerinin ithali anlamına gelmektedir. Az veya çok her sistem değişmek durumundadır. Ancak bu sürece sonra giren ülkelerde modernleşme “değişmenin değişmesi” yani hızlanması olup, sosyal ve kültürel yapının bütününe etkileyen, teknolojik, ekonomik ve çevresel değişimleri ifade etmektedir.¹²⁴

Modern devlet, böyle bir toplumsal kategori ya da kolektivitinin üzerinde kendini gösteren siyasal örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Kısaca, derinleşen ve karmaşıklaşan ekonomik ilişki ve bağlantılar ve bunların koordinasyon gereği hem yeni bir toplumsal kategori düşüncesini hem de bu kategoriye özgü siyasal örgütlenme talebini doğurmuştur. Bu talebe karşılık oluşturulan ulus-devletlerde, inşa edilmek istenen ulusal kimlikte kendi çıkarları bulunan sınıflarla işbirliği halindeki yöneticiler, standart diller dayatarak, ulusal eğitim sistemleri oluşturarak, ortak bir kültürel miras yaratıp yaygınlaştırarak ulusal nüfuslarını homojenleştirmeye çalışmışlardır. Bu homojenleştirme çabaları sonucunda, kendi ulusal devleti üzerinde denetim kurmuş olanlar, böyle bir denetimi kurmamış olanlar karşısında çok belirgin, gözle görülür bir üstünlük sağlamışlardır.¹²⁵

Modernlik, genellikle, ilerlemeye, akla referansa ve evrensel değerlere daveti içerir; ama bundan ibaret de değildir. Modernlik, eğer kimlik-modernlik çatışmasını aşmak isterse, kimliklere, bireysel veya kolektif subjektifliğe de yer vermek zorundadır. Yeni bir modernlik anlayışı, akıl ile subjektifliğin gerilimini, evrensel değerlerle farklılıkları kapsamak ve bütünleştirmek zorundadır.¹²⁶

Ulus-devlet modeli içinde genelde devlete adını veren ulusun tarihi özellikleri ve kültürü ön planda tutulmuş ve ulus hakim bir etnik grubun kültürü, dili, edebiyatı, şanlı tarihi etrafında tutunmuştur. Merkezileşme ve modernleşmenin bir gereği olarak ulus-devlet ancak tek bir ‘kültür’ün iktidarına cevaz vermiştir(...) Farklı ideoloji ve örgütlenme modellerine dayanmakla birlikte iki ayrı grup devlet içinde ekonomik

¹²⁴ ASLAN, YILMAZ, age, s. 97.

¹²⁵ TILLY, Charles, **Avrupa’da Devrimler (1492-1992)**, Çev. Özden Arıkan, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 76.

¹²⁶ BİLGİN, Nuri, **Kimlik Sorununda Evrenselcilik-Farkçılık Gerilimini Aşmak**, Türkiye Günlüğü, (Mart-Nisan 1995), Sayı 33, www.bkd.org.tr

kalkınma ve modernleşmeyle etnik farklılıkların kaybolacağı, bütünleşme ve hatta asimilasyonun gerçekleşeceği varsayılmıştı(r).¹²⁷

Kişisel ilişkilerde karşılıklı güvensizlik, fatalizm, empati, dünya hakkında sınırlı bilgi ve görüş, kişisel özellikleri geliştirme eksikliği, yenilikçilik eksikliği, sınırlı istek, sınırlı şeyleri algılayabilmek, ailecilik, hükümete sıkı bağlılık ve düşmanlık geleneksel toplum değerlerinin, modern toplum değerleriyle uyuşmadığı noktaları işaret etmektedir. Dolayısıyla, geleneksel yapıdan modernliğe geçiş için gerekli olan etkenlerde, yeni deneylere açıklık, aile ve dini otorite gibi geleneksel otorite figürlerinden giderek artan bağımsızlık, ülke işleri ile siyasal lider, sendikalar gibi modern kurum ve konulara artan ilgi, fatalizm ve pasifliğin azalması, bilim ve tıbbın etkinliğine inanç, kişinin yüksek mevkiler elde etmeye duyduğu hırs olarak sıralanabilir. Moderniteye geçişi belirleyen dört devrim, bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerdir.¹²⁸

3. Modernitenin Çözülmesi

Galileo ve Newton'un temellerini attığı mekanik evren tasavvurlu bilgi yapısı, yirminci yüzyılın başlarından itibaren düşüşe geçti. Newton, evreni, basınç, gerilim, kuvvet ve dalgalarla işleyen bir makineye indirmemişti. Doğada olup biten her şey bu paradigmayla izah edilebileceği kanısı yaygındı. Ne var ki, daha sonra yaşanacak gelişmeler, Newton fiziğinin oldukça sınırlı bir durumu (belirli bir hız ve büyüklük limitleri içinde oluşanları) açıklayabileceğini; doğada gerçekleşen birçok şeyi (mesela atom altı durumunu ve hızın ışık hızına yaklaştığı halleri) açıklamada kifayetsiz kaldığını göstermiştir.¹²⁹

Pozitivist bilimin genel geçer doğruluk ve kesinlik yasalarına dayanarak kurulan modernleşme; yerküre üzerinde bulunan “geri kalmış” ülkelere zenginlik, teknoloji ve medeniyet götürme vaatleri ile kapitalizmin yerleşmesini ve sömürmesini meşrulaştıran söylem oldu. İlerleme adına birçok bölge kapitalizmin etki alanına girdi ve sermaye rahat dolaşma imkanı buldu. “Yirminci yüzyılın başlarında bu gelişmelerin

¹²⁷ ERDEM, age, 16-18 Ekim 2003 tarihlerinde Sivas'ta düzenlenen “4. Ulusal Sosyoloji Kongresi”ne sunulan bildiri.

¹²⁸ ASLAN, YILMAZ, age, s. 94.

¹²⁹ HABERMAS, age, www.sayhadergi.com

yaşanmasında en büyük katkıyı yapan isimler Max Planck ve Albert Einstein adlı fizikçiler oldu. Planc tarafından ortaya atılan ve daha sonraları Bohr, Heisenberg ve Schrödinger gibi bilim adamların da katkılarıyla geliştirilen kuantum teorisi ve Einstein'ın rölativizm kuramı, Newton paradigmasını alt üst eden en önemli iki gelişmeydi.” Siyasal anlamda gittikçe geçerliliğini yitiren bu söylem, Kuantum teorisi ve Einstein fiziğinin ortaya koyduğu rölativizm ile birlikte artık bilimsel anlamda kesinlik iddiasını da yitirdi. Post-modernizm, hakikat denilen şeyin bir kurgudan ibaret olduğunu ve gerçeğin izafiliği diskuruyla modern düşüncenin kesinlik iddiasına bir meydan okuyuş olarak belirdi. Post-modern görüş, farklılıkların yaşanması ve melez kültürlerin yaşanması gerektiğini ileri sürerek, modern dönemin temel egemenlik birimi olan milli-devlet yapılarını da alttan alta yıpratıyordu; çok-kültürlülük ve öteki kavramlarının yoğun bir biçimde tartışmalara dahil olmasıyla, modern devlet yapılarının çimento unsuru millet çözülmeye, çatırdamaya ve yıkılmaya başlıyordu. İnsanların, artık hangi millete mensup olduğu önemini yitiriyor ve sivil toplum adlandırmasıyla birlikte milletler-üstü bir kimlik inşa edilmeye çalışılıyordu.¹³⁰

Özellikle İkinci Dünya savaşından sonra ortaya çıkan toplumsal sorunlar ve modernizmin çeşitli sebeplerden dolayı vaatlerini gerçekleştirememesi aydınların bir kısmını yeni arayışlara sürükledi. Sonuçta, modernitenin total felsefesine ve bilimsel bilgi tekeline karşı çoğulculuğu, yerelliği ve özgürleşmeyi ön plana çıkaran postmodern durum ortaya çıktı.¹³¹

4. Modernitenin Eleştirisi

Modernleşmenin temel dinamiklerinden biri addedilen ulus devlet algısı, temelde ciddi sayılabilecek bir yanılsamaya neden olarak bugün postmodern eleştiriye maruz kalmaktadır: Ulus devlet, başat bir ulusal kimlik etrafında ördüğü toplumsal ağları sağlam tutabilmek için ortaklıkların vurgulanmasına dayalı bir yaşam sentezi öneriyordu. Bu sentez içindeki farklı unsurlar, ortak olguların rengini bozan etkenler olarak düşünülmekteydi. Yani sağlam bir biçimde din, dil, kültür ve bellek etrafında örülen toplumsal ağ ve bu örgünün düğüm noktası olan ulus devlet, kendi içinde farklı diye tanımladığı unsurlara çoğu zaman problem gözüyle bakmıştır; böylece bu

¹³⁰ HABERMAS, age, www.sayhadergi.com

¹³¹ ASLAN, YILMAZ, age, s. 94.

unsurların çözümlenmesi gereken sorunlar olduğu düşüncesi hâkim olmuş ve ortaya çıkan psikolojinin somut yansımaları devlet politikalarında çoğu kez açık biçimde görülmüştür. Modernizmin tabiri uygunsuzsa tek tipçi yaklaşımları çoğu kez ulus tanımlamalarında ortaya çıkmış, bu tanıma uymayanın/farklı olanın yaşama hakkına ilişkin şüpheli bakışlar kuvvetini artırmıştır. Burada elbette aydınlanmacı doktrinlerin, modernizmin beslenme kaynakları olarak yerini tespit etmek önemlidir; zira mutlak doğruya çok yaklaşıldığını (hatta ulaşıldığını) savunan aydınlanmacı düşünce, bu doğrularını modernleşme süreciyle tüm dünyada içselleştirilen olgular hâline getirme yolunda büyük adımlar atmıştır.¹³²

Aklın ön plana geçip, toplumları giderek “rasyonelize” edeceğine dair inanç, aynı zamanda günlük hayatı geleneksel değerler ve yapılar üzerine inşa edilmekten kurtaracaktı. Fakat beklenen olmadı, özellikle modernleşme deneyimi geçiren toplumlarda, bir yandan günlük hayatın geleneksel biçimlerinin çeşitli karmaşık ve umulmayan tarzlarda eklenmesi gerçekleşirken; öbür yandan farklılaşmanın giderilmesi vuku bulmakta insanlar yeniden köken arayışına yönelmektedirler(...)Modernizmin sorunlarını çözememesi, sonuçta, toplumların, modernitenin tüm karakteristiklerine meydan okuyan, ilerlemenin karşısı reaksiyon’u; şimdi’nin karşısına geçmiş’i; soyutlama’nın karşısına temsil’i...vd. koyan ve adına postmodernite denilen bir “durum” içine girmesine neden olmuştur.¹³³

Touraine, modernliğin temel sorununun “evrensel” ile “tikel”i birbiriyle bağdaştırmak olduğunu söylemiştir. Ona göre, Aydınlanma, evrenselliği savunma adına her tür tikelliği bastırmıştır. Oysa demokrasinin gerçekleşmesi için evrensel ile tikel olanın uzlaştırılması gerekmektedir. Habermas bu amaçla Aydınlanmanın özne merkezli aklın yerine, iletişimsel aklı savunmuştur. Buna göre, evrensel iletişim koşullarını belirleyip, bunların her tikel tartışmada uygulanmasını sağlamak suretiyle söz konusu sentezi gerçekleştirmek mümkündür. Touraine ise, bu bağdaştırmayı, birey ve grup düzeyinde özneye evrensel nitelikte özgürlük arayışı yükleyerek

¹³² ÇOPUR, Hakan, **Çok Kültürlülüğün Ritmini Bozan Modernlik, Modernleşme ve Çokkültürlülük**, Kolektif-Helsinki Yurttaşlar Derneği İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 312.

¹³³ ASLAN, YILMAZ, age, s. 94.

gerçekleştirmek ister¹³⁴. Proudhon, teknolojik gelişmenin insanları makineye dönüştürdüğünü, Marks ise, teknolojik gelişmenin yabancılaşıma yol açtığı, toplumsal çelişkileri artırdığı ve çatışmayı hızlandığını ifade ederek modernleşmeye radikal eleştirilerde bulunurlar.¹³⁵

5. Modern Dönemde İnsan Hakları

Modernizmi, ulus devlet anlayışıyla, milliyetçilikle beraber, çokkültürlülüğü de küreselleşmeyle, çokkimliklilikle, insan hakları ve azınlık hakları meselesiyle beraber düşünmek, üzerinde konuşulan kavramları anlama noktasında son derece önemlidir(...) Kendi ulaştığı doğrunun tek olduğu savıyla hareket eden modern zamanların düşünce biçimine göre, bir toplumun temel dinamikleri birleştirici/ortak unsurlara bakılarak anlaşılmalıdır. Yani belli bir dini, dili, kültürü olacak ve bu kültür toplumun çok büyük kesiminin (hatta mümkünse tamamının) ortak yaşam ülküsü olacaktır. Dolayısıyla bu dönemin karakteristik özelliklerinden biri ve bugün belki de postmodern eleştirilerin mihenk taşı olan ulus devletlerin esas aktör oldukları iç ve dış politika yapımlarında çoğunluk gibi olmayanlar hep sorun olmalarıdır. Çünkü yapının sağlamlılığı, toplumu oluşturan unsurların benzerlikleri, aynılıkları ve bu aynılıklarıyla ürettikleri dayanışma etrafında örülmektedir, en azından böyle olduğu düşünülmektedir. Zaten kitabın temel aldığı eksen de bu modern dönemin yerini yavaş yavaş postmodern düşünceye bırakmasıyla, küreselleşmenin etkilerinin ortaya çıkmaya başlamasıyla ve ulus devletin gücünü / etkisini kaybetmesiyle belirginleşip önem kazanan çokkültürlülük meselesidir. Farklı olanın saklandığı, istenmediği, sorunlu görüldüğü ve hatta ezildiği bir dönem, yerini farklı olmanın bizzat kendisinin üstünlük olduğu, farklı olanın artık ötekileştiril(e)meyeceği ve farklılıkların mutlaka korunması gerektiği, çünkü farklılıkların kültürel zenginlik kaynağı olduğu düşüncesine bırakmaktadır.¹³⁶

Sanayi Devriminin yarattığı ortamda burjuvazi güçlenmiş kendini güçlü tutacak devlet anlayışlarını savunmuştur. Özgürlüğün her alanda yayılmasına çalışmaya başlamıştır. Özel mülkiyet, serbest girişim liberalizm için özgürlüğün sağlanmasında

¹³⁴ ERDEM, age, s. 13.

¹³⁵ ASLAN, YILMAZ, age, s. 98.

¹³⁶ ÇOPUR, age, s. 312.

temel konular olmuştur. Bu ise sanayi devriminin ortaya çıkardığı çok yoğun ve aşırı kapitalistleşme ortamında mümkün olabilirdi.¹³⁷

Modern ulus-devletlerin yapısı ile çelişebilecek bir noktayı da ayrıca vurgulamak gerekir ki o da kendi yapısını zedeleyebilecek olan farklılıkları paradoksal bir biçimde kimi zaman mutlaklaştırmasıdır. Bu durum, söz konusu ulus-devletlerin hoşgörüsünün öngördüğü bir şey değildir. Aksine kendi varlığını teminat altına alacak bir söylem oluşturmak içindir. Azınlıkların mutlaklaştırılması da bu anlamda “ötekisi”ni tanımlamak içindir. Bu bağlamda milliyetçilik, ulusların bir ürünü olarak değil, tam tersine ulusları meydana getiren, onları ortaya çıkaran bir ideolojik işleve sahip olmaktadır. Milliyetçilik bu işlevi yerine getirirken önceden varolan, tarihsel mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden bir seçim yapmakta ve onları genellikle dönüştürmektedir. Bütün bunları yaparken de verili tarihsel-kültürel zenginlikten yararlanmaktadır.¹³⁸

Geçen yüzyılın egemen toplumsal-siyasal örgütlenme biçimi olan “ulus-devlet” modeli, içinde bulunduğumuz bu post-modern/post-endüstriyel” dönemde çeşitli faktörler ekseninde giderek aşınmakta, buna bağlı olarak birey ve gruplar, ulus-devlet eksenli inşa edilmiş büyük ölçekli mutlak gerçeklik alanlarından /iddialarından ve bunların ürettiği soyut kimliklerden uzaklaşmaktadırlar. Ulus-devletin ve buna bağlı olarak soyut vatandaşlık kimliğinin sorgulanmaya başlamasıyla birlikte, birey ve çeşitli toplumsal/kültürel gruplar, içlerine kapanarak yerel ve görece somut gerçeklik alanlarına çekilmek suretiyle kendi ontolojik güvenlik ve özgürlüklerini koruma çabası içine girmektedirler.¹³⁹

II. POSTMODERNİTE

1. Postmodernite Nedir ve Gelişimi

İlk defa Arnold Toynbee tarafından 1939’da yayınlanan bir eserinde kullanıldığı sanılan postmodernizm terimi, birazda konunun gerçek anlamda tartışılma

¹³⁷ ÇETİN, age, s.86.

¹³⁸ ERDEM, age, 16-18 Ekim 2003 tarihlerinde Sivas’ta düzenlenen “4. Ulusal Sosyoloji Kongresi”ne sunulan bildiri.

¹³⁹ Erdem, age, 16-18 Ekim 2003 tarihlerinde Sivas’ta düzenlenen “4. Ulusal Sosyoloji Kongresi”ne sunulan bildiri.

eksikliğinden dolayı, bir yandan son derece karmaşık ve zor felsefi anlamlar ile dile getirilirken diğer yandan çağdaş kültürde yer alan nihilist ve sinik bir eğilimi oluşturan son derece basit ifadelerle tanımlanmaktadır. Ayrıca postmodernizmi doğası gereği tanımlamakta pek doğal sayılmamaktadır. Nitekim Şaylan, postmodernin, kavram olarak estetik anlayış ve ölçüsünden toplum düzeni ya da işleyişine, toplumla ilgili kuramsal çözümlere ve bilim felsefesine kadar uzanan çok geniş bir alanda ortaya çıkan yeni yaklaşım ya da tartışma biçimlerini kapsamasından dolayı tanımlanmasının güç olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰

Sanatlarda postmodernizm tartışmaları Birleşik Devletler’de başlamış olsa da, kendilerini postmodern toplumsal teori olarak sunan, daha önceki Fransız kültürel ve toplumsal teorisinden yararlanan ilk çalışmalar 1970’lerin sonunda Fransa’da ortaya çıktı.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde 1960 ortaları ile 1970 ortaları arasında bir tarihte ortaya çıkan ve 1990’larda da zayıflamaya başlayan ve belli üslûp öğelerinin hâkim olduğu bir dönem. Üstelik postmodernizmin kurduğu bu hâkimiyetin, çok sayıda habercisi ve tarihsel öncülü de vardı. Postmodernizm olgusunun, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bilimsel ve zihinsel bilgi üretiminde Batıda yaşanan derin krizin, Aydınlanma filozoflarının genel çerçevesini çizdiği modern paradigmanın derin bir sarsıntı geçirmesi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.

II. Dünya Savaşı sonrası kapitalizmin 1973–75 yılları arasında dünyada yaşanan ilk büyük ölçekli kriz, bir dizi düzenlemeyi gerekli kılmış ve bu düzenlemelerin de, gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşayanların yaşamını kökten değişime uğratmıştır. “Savaş sonrası dünya, ABD’nin askerî ve ekonomik hegemonyası altında ve Soğuk Savaş’ın ortaya çıkardığı kesin bölünmelere dayanarak yaratılmıştı. Bu sistemin temelinde de, ulus devlete dayanan bir güç sistemi ile geniş anlamda Fordist (seri üretim ve kitlesel tüketim) ve Keynesci (müdahaleci devlet ve işgücü, sermaye ve ulus devlet içinde yer alan diğer güçler arasında politik dengeye dayanan bir sistem) olarak adlandırılabilir bir üretim sistemi ve politik sistem yatmaktaydı(...) 1970’li yılların

¹⁴⁰ ASLAN, YILMAZ, age, s. 97.

başında gelen ekonomik çöküntü ve onu izleyen 1979-81 krizinin yarattığı baskılar altında, tüm istikrar ve belirlilik öğeleri çarçabuk dağılıverdi. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi, savaş sonrası dünyanın dayandığı temel ilkelerin kesin çöküşünün en belirgin elemanlarıydı. Emek sürecindeki yeni parçalanmalar (değişen iş bölümü), üretim mekanındaki coğrafi kaymalar (üretimin Japonya'ya ve yeni sanayileşmekte olan ülkelere kayması), paranın değerindeki hızlı değişmeler (enflasyonist baskılar ve döviz kurundaki oynamalar) ve artan bir hızla çeşitlilik arayışları -hem politik olarak (yeni yeni gelişen feminizm, ekoloji, ırkçılık aleyhtarı hareketler ve kültürel bağımsızlık hareketleri), hem de tüketim kalıpları açısından (gitgide daha rekabetçi hale gelen bir dünyada tüketicilerin tutunabilecekleri daha güvenli dallar arayışı)-, hepimizin üretim ve maddi refaha erişme araçlarına ilişkin konumunu derinden etkiledi.¹⁴¹

Jameson'a göre, özelleştirilen, parçasallaştırılan ve tecimselleşen yeni dünya düzeni, rasyonalitenin de tıkanmasına ve şaşmasına yol açarak, postmodernizmin olgunlaşmasını hazırlamıştır.¹⁴² Modernizmin vaat ettiği şeylerin bir türlü gerçekleşmemesi ve her şeyi çözebileceğine olan yanlış inancın somut olarak yalanlanması (nükleer silahlar, kimyasal atıklar, açlık, yoksulluk, çevre kirlenmesi konularındaki çözümsüzlük), modern bilimin verilerinin kişisel politik tercihlerde kullanılması ve totaliter devletleri ayakta tutmaya yardım etmekle suçlanması, modern bilimde teori ile gerçeklik arasındaki farkların artması, insanın varoluşunun mistik ve metafizik boyutlarıyla ilgilenmemesi hatta görmezden gelmesi ve modern bilimin fazla somutlaşması ve duyguyu unutmaması postmodernizmin ortaya çıkmasını ve tutunmasını kolaylaştıran diğer etkenlerdir.¹⁴³

2. Postmodernitenin Özellikleri

Küreselleşmenin temel dinamiklerini belirlediği postmodern düşünce, heterojen unsurların zenginlik kaynağı olduğu varsayımından hareketle modern ulus devletin aksine yeni bir tanımlama getirmişti. Bu tanımlamada öne çıkan pek çok öge vardır: ulus ötesi hareketler, STK'lar, insan hakları örgütleri, iletişim araçlarının ulus ötesi

¹⁴¹ HARVEY, David, Postmodernizme Bir Bakış, Birikim Dergisi Sayı 49, Aralık 2005, www.birikimdergisi.com

¹⁴² BOSTANOĞLU, Burcu, Postmodernizm ve Uluslararası Politika, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/

¹⁴³ ASLAN, YILMAZ, age, s. 101.

biçimde gelişmesi, internet vb. küresel ağların örgütlenmesi, uluslararası ve çok uluslu şirketler(...) Bu listenin uzatılması mümkün, esas önemli olan burada ortaya çıkan evrensel/yerel yüzleşmesi. Çünkü tüm bu gelişmeler, dünyanın farklı yerlerinde farklı kültür çatıları altında yaşayan pek çok insana, evlerinin diğer odasındaki insanlardan bile daha yakın/ortak bir buluşma zemini sağlamaktadır. Bu buluşmaların ne tür sonuçları olacağını önceden kestirmek her zaman kolay olmamaktadır; nitekim küreselleşmeyle ‘insanların birbirini daha iyi tanıyarak daha iyi anlayabilecekleri’ tezi ortaya atılmıştır ki hemen ardından bu tezin aksini savunan ‘insanların birbirlerini tanıdıkça farklılıklarını fark edecekleri’ görüşü gündeme gelmiştir.¹⁴⁴

Baudrillard, Lyotard, Deleuze/Guattari, Roland Barthes, Ferdinand de Saussure (Jameson, Coward ve Ellis), Henri Lefebvre ve Guy Debord postmodernizmin öncüleri olarak kabul edilir. Postmodernliğin gelişiminde aslan payı genellikle Fransızlara verilse de postmodernizme esin verenler Alman filozofları, özellikle de Nietzsche ve Heidegger’dir. Baudrillard’a göre, modern endüstri toplumunun anahtarı üretimken, postmodern toplumda “gerçek” i önceleyen modeller olarak “taklitler” toplumsal düzene egemen olmaya toplumu “hipergerçeklik” olarak oluşturmaya başlar(...) O’na göre postmodernite, ne iyimser, ne de kötümserdir, sadece yıkıntılardan artakalanlarla oynanan bir oyundur. Lyotard’a göre en gelişmiş ülkelerde 19. yüzyıldan beri süre gelen bilim, sanat ya da kısaca kültür süreçleri büyük bir dönüşüm geçirmektedirler ve bu dönüşüm içinde onun postmodern olarak tanımladığı durum ortaya çıkmaktadır. Lyotard postmodern durumu tanımlamakta “bilgiyi” temel ölçüt olarak almaktadır. Buna göre postmodern durum bir tür yeni epistemoloji olmaktadır. Tıpkı Baudrillard gibi Lyotard’da sanayi toplumuna özgü bir epistemolojinin geçerli hale geldiğinden söz etmektedir. Yani Lyotard için de belirleyici olan süreç, toplumsal değişim ve bu değişim ile gelinen sanayi ötesi toplumdur. Sanayi ötesi toplumda, sanayi toplumuna özgü epistemoloji çökmüştür; kuramların temsil özelliğinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Postmodern meta anlatılar karşısında kuşkuculuk ve metafizik felsefenin, tarih felsefelerinin ve herhangi bir totalleştirici düşünce biçiminin (Hegelcilik, Liberalizm, Marksizm ya da buna benzer) reddi olarak tanımlanır. Dolayısıyla postmodern bilgi farklılıklara duyarlı olma özelliğimizi geliştirir ve başka bir şeyle kıyaslanamaz olanı

¹⁴⁴ ÇOPUR, age, s. 312.

hoşgörme yetimizi pekiştirmektedir. Baudrillard ve Lyotard gibi Jameson'da toplumsal gelişmede temel bir kırılma olduğunu ve postmodern duruma benzer bir şeyin ortaya çıktığını fakat bu durumun bir neo-marksizan çerçeve içinde teorileştirilebileceğine inanmaktadır. Genel manzaraya derinlemesine bir bakışla Jameson postmodernizmi, hem yeni bir kültürel egemen hem de kapitalizmin yeni bir sosyo-ekonomik evresini oluşturan 'geç kapitalizmin kültürel mantığı' olarak sunmaktadır(...) Paul Feyerabend'e göre bilimin tanımında kesin tartışma ve düşünce özgürlüğü olmasına karşın yaşamda bunun tam tersinin ortaya çıktığı, bilimin baskıcı bir otorite işlevine sahip olduğu görülmektedir. Çünkü ona göre bilim de bir ideolojidir ve diğer ideolojilere göre bir üstünlüğü yoktur. Feyerabend, bilimin 17. ve 18. yüzyıllarda önemli hizmetler sağladığını ve insanın özgürleşimine katkılar yaptığını kabul etmektedir. Ama bu durum artık geçerli değildir; aksine, bilim anlayış ve uygulaması özgürleşmenin önünde bir engel konumuna gelmiştir. Bilimin temeli, önermelerin dış gerçekliği temsil eden doğrular olduğudur(...) Postmodernizmin ünlü ve öncü düşünürlerinden biri olan Jacques Derrida, toplum ve insanla ilgili bilgi alanında bir tür hermenötik kurgusu yaparak hem modernizmin bilim anlayışını eleştirme hem de bir postmodern toplum bilgisi oluşturma sorununu çözmeye çalışmıştır. Derrida'ya göre bilimin amacı doğru temsildir ve bilim önermeleri bu doğru temsilin aracıdır.¹⁴⁵

Pinkney'e göre, modernizmden postmodernizme iki noktadan geçilmiştir. Bunlardan birincisi evrenselcilik, elitçilik ve formalizm gibi modernist unsurların artık öneminin kaybolması, ikincisi ise iktisadi alanda esnek uzmanlaşma olarak da adlandırılan ve enformasyon teknolojisi sayesinde monolitik üretimin desantralizasyonuna geçiştir. Bugün artık sanayi çağı geride kalmış, insan kaynaklarının entelektüel niteliklerine dayalı olan bilgi çağı başlamıştır.¹⁴⁶

Postmodernistlerin hedef kavramlarından biri, modern egemen devlettir. Klasik Uluslararası İlişkiler kuramının merkezindeki aktör-devlet anlayışını eleştiren postmodernistler; devletin problematik dışı rasyonel bir varlık değil, düzene girmeyecek bir şeyin üzerine, yoğun örgütlenme ile disiplin uygulayarak düzen oturtmaya çalışan keyfi bir ilişki olduğunu iddia etmektedirler. Normal kavramı veya

¹⁴⁵ ASLAN, YILMAZ, age, s. 103.

¹⁴⁶ BİRKÖK, Cüneyt, **Modernizmden Postmodernizme**, Yeni Problemler, 1998, s.5.

haklar, egemenin kurumsal standartlarına bağı biçimde düşünceyi ve davranışı eğiten baskı biçimleri ile oluşturulur.¹⁴⁷

Postmodernler için, egemenlik, yani devlet, bir çözüm olmaktan uzaktır. Çağımızda, devletin egemenliği zayıflamakta, günümüz dünyasının çok yönlü bütünleştirici ve ayrıştırıcı kuvvetleri karşısında, düzen sağlayıcı işlevini yitirmektedir. Postmodernist Uluslararası İlişkilerin konularından biri de, devletlerin tarihi ve politik temsil örgütleri olarak egemenlik kavramlarını destabilize eden baskıları tanımlamaktır. Devletin egemenlik zemininin kavramsal olarak sarsılması, "meşru şiddet", yani güç kullanma hakkının meşruiyetini de sorgulamaya açacaktır. Postmodernizm, devlet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerdeki rolüne ağırlık atfederek, akademik olarak, egemen devletin alanını da sınırlamaktadır(...) Postmodernizm, devletin uluslararası ilişkilerdeki önem ve anlamını inkar etmekten çok egemenlik kavramını sorgulamaktadır. Postmodern literatür, Kant sonrası modern-egemen insan anlayışından kaynaklanan Uluslararası İlişkilerdeki egemen devlet kavramını, doğası ve rolü itibarıyla modern söylemin rasyonalizmi içindeki yeri dolayısıyla eleştirmektedir. Postmodern teorinin yadsıdığı, egemenliğin "objektif" gücü ile anlamları belirleyerek insanın bilmesini sınırlayışdır. Postmodernist politik analizin ideali, egemenliğe ve onun getirdiği kimlik, teklik ve kalıcılık gibi kavramlara başvurmadan, gobal bir dünya siyasetinin içerimlerini saptamaktır.¹⁴⁸

Postmodernizm, kültürel söylemin yeniden tanımlanmasında, heterojenliği ve farklılığı özgürleştirici güçler olarak öne çıkarır. Postmodernist yaklaşım, her sorunun tek bir doğru cevabı olduğu düşüncesini yadsımakta, aksine, her sorunun birden çok doğru cevabı olabileceğini ya da hiç doğru cevabı olamayacağını öne sürmektedir. Postmodernizmin ortaya çıkış sebeplerinden biri, toplum bilimleri alanında modern bilime eleştirellikten uzak bir biçimde güvenmeye ve nesnel bilgi şişinmesine tepkidir. Tarihsel olarak bakıldığında bilim ikisi de meşruiyetlerini teolojiden alan kilisenin ve hükümdarın otoritesine saldırmıştır. Modern bilim nesnelliğiyle, katı araştırma yordamlarına sahip olmasıyla ve meta fizik olana değil maddi olana öncelik vermesiyle ün kazanmıştır. Ama sonra bilim de hakikatın tekeline kendisinin sahip olduğunu iddia

¹⁴⁷ BOSTANOĞLU, age, www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/

¹⁴⁸ BOSTANOĞLU, age, www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/

etmeye başlamıştır. Sahip olduğu otorite iyice genişlemiş ve kendisinden daha akıldışı ve keyfi öncellerinin sahip oldukları otoriteyi aşmıştır. İşte bu noktada postmodernistlerin karşı oldukları şey, Aydınlanma mirasının ve modern bilimin metodolojik varsayımlarının eleştiriden uzak bir tavırla kabul edilmesidir.¹⁴⁹

Postmodern olgu, mimariden zoolojiye kadar her kültürel disiplinle ilgileniyor; biyoloji, ormancılık, coğrafya, tarih, hukuk, edebiyat ve tüm sanat dalları, tıp, siyaset, felsefe, cinsellik vb. ye dek uzanıyor. Ancak gene de şekilsiz bir varlık gibi durduğu söylenebilir. Ayrıca, postmodernizm, epistemolojik varsayımları reddediyor, metodolojik uzlaşımları çürütüyor, bilgi iddialarına direniyor, hakikatın her türlü versiyonunu bulanıklaştırıyor ve politika önerilerini bir kenara atıyor. Postmodernizm, toplumsal, kültürel, ekonomik ve ideolojik tarih içinde modernizmin ilkelerinin ve uğraş alanlarının artık işleyemediği, ama yerlerine tam anlamıyla yeni bir değerler sisteminin de konmadığı bir geçiş döneminin zirvesidir. Postmodernitenin, muzaffer bir pozitif bilimin kesinliklerinden genelleştirilmiş bir belirsizliğe geçişi karakterize ettiği de ileri sürülmektedir. Öte yandan postmodernizm hakkında işaret edilmesi gereken bir nokta da, postmodernizmin gelenek ve yenilenme, muhafaza etme ve yenilik, kitle kültürü ve yüksek sanat arasında, artık ikinci terimlerin birinciler karşısında otomatik olarak ayrıcalıklı olmadıkları bir gerilim alanı oluşturduğudur.¹⁵⁰

Genel olarak, postmodernizm, “gerçeklik”in bir kurgudan ibaret olduğu ve gerçekliğin göreceliliği söylemiyle, modern düşüncenin her türlü “kesinlik” iddiasına bir karşı koyuş olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle postmodernizm, modernizmin kesinlik iddialarına ve bunlara tekabül eden temel süreçlerine (bilimsel bilginin üstünlüğü, pozitivism, ulus-devlet anlayışı, sanayileşme, kapitalizm, insan hakları, hümanizm, aydınlanma, laiklik, teknoloji, bürokrasi, uzmanlaşma, vb.) meydan okuyan ve onları sorgulayan bir düşünce yönelimidir. Başka bir deyişle, postmodernizm, meta-anlatılar (büyük/üst anlatıları) olarak değerlendirilen modernizme ait bu temel süreçlere olan inançsızlık ve güvensizlik olarak tanımlanmaktadır. Meta-anlatılara güvensizliğe karşılık, postmodernizm, belirsizliğe, parçalılığa, farklılığa, etnikliğe, alt-kültürlere, kültürel çoğulculuğa, yerelliğe,

¹⁴⁹ ASLAN, YILMAZ, age, s. 101.

¹⁵⁰ ASLAN, YILMAZ, age, s. 100.

özgünlüğe; yani küçük-anlatılara ayrıcalık tanıyan bir harekettir. Bu bağlamda postmodernizmin temelini, dünyaya, heterojen bir mekân ve zamanlar çoğulluğu olarak bakmak oluşturmaktadır. Meta-anlatıların yıkılışı üzerine kurulan bu temel, çeşitli yerel, kültürel, etnik ve dinsel küçük anlatıların birarada yaşamalarını mümkün kılan bir zemine işaret etmektedir. Postmodernizmin bu “çoğulcu” yaklaşımı, kendisini, bir meta-anlatı olarak değerlendirdiği klasik insan hakları eleştirisinde de göstermektedir.¹⁵¹

Postmodernizmi modernizmin bir devamı olarak niteleyenler olduğu gibi moderniteden bir kopuş olduğunu ileri sürenler de vardır. Ne olursa olsun postmodernizm modernliğin açmazlarına karşı bir başkaldırı ve kökten bir eleştirisidir.¹⁵²

Postmodernizm, modernliğin açmazlarına karşı bir savaşım ve modernleşmeyle bir hesaplaşmadır. Postmodernizm, ileri batı toplumlarının şu an içinde bulunduğu aşamayı, bir bakıma modern sonrası toplumu adlandırır(...) Postmodernitenin, Aydınlanma modernitesinin değerlerinde bir değişme değil, bu değişmenin mutlakçı karakterinde belirli bir zayıflama anlamına geldiğini ileri süren görüşler yanında postmodernizmin, aydınlanma felsefesi ile bilimsel bilgi ve felsefeye olan inancı yıkmakta olduğunu, ussallığı reddederek aynı kuralların her yerde aynı olmasını gerektiren evrensel akla karşı olduğunu savunanlar da vardır. Öte yandan postmodernizmin savunucularından Lyotard postmodernizmin modernizmin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Postmodern söylemi, ileriye gitmesi mukadder sınıfa zaafa uğradığı, ya da insanlığın özgürlük ve adalete doğru büyük yürüyüşündeki geçici duraklamalardan biri olarak görenler de vardır. Postmodernizmin “Post” ekinden kaynaklanan bir sonralık, bir başkaldırı, (moderniteye karşı) taşıdığı bir gerçektir. Herhangi bir tanıma indirgenemeyecek bir karmaşıklığa, düzensizliğe sahipse de postmodernizm öncelikle modernlikle bir hesaplaşma demektir.¹⁵³

¹⁵¹ ERDEM, age, s.11.

¹⁵² ASLAN, YILMAZ, age, s. 93.

¹⁵³ ASLAN, YILMAZ, age, s. 100.

Postmodernistler, genel olarak tüm eleştirel yaklaşımlar gibi, uluslararası ilişkiler kuramına yıllar süren pozitivist izolasyondan sonra, özneliği tekrar katmaktadır. Farklı yönleri, modernliği bir sorunsal olarak ele almaları, rasyonalite, özerklik ve temel bir oluşum felsefesi gibi tarihi kurgulara dayandırılan bir egemenlik düşüncesini kabul etmemeleridir. Postmodern siyaset bakışının temel taşlarından biri; "Ya o; ya bu," ikilemelerine bağlı modernist karşıtlamalar yerine, parçasal ve marjinal olanın da kabul edildiği bir emik düzleme ulaşabilmektir.¹⁵⁴

Postmodern uluslararası teori, egemen oldukları varsayılan merkezlerin yorum ve yargılarından uzak durduğu ölçüde, marjinaldir. Adı, ister Tanrı; isterse, tarih, modernite, ulus, Batı, akıl, bilim vb. olsun; egemen varoluşların her türlü kurgusu başlı başına araştırılması ve gerekirse bozulması gereken bir soru, bir problemidir. Postmodernist marjinallik, bilimsellik bir yana, ne toplumsal yaşamda, ne devletin içinde ne de uluslararası alanda, "nesnel" bir gerçeği kabul etmektedir. Realizmi, egemenliğe verdiği önem kadar, Uluslararası İlişkiler teorisindeki egemen konumu dolayısıyla da reddeden postmodernizm, kuramlara karşı olan felsefesi gereği, kendisi bir kuram ortaya atmaya girişmediği halde, eleştirel teoriler arasında sayılmaktadır. Karşıtları, dışsal meşruiyetini az-çok kabul etseler de, postmodernizmi kuramsal bir iç tutarlılık göstermekteki aczi dolayısıyla, dilbilimsel bir "olay" olarak değerlendirmektedir. Postmodernist söylemin çokanlamlılığı ve belirsizliğine yönelen eleştirilerden biri de, "her şey aynı derecede geçerlidir" noktasına varan sınırlama yoksunluğudur.¹⁵⁵

Postmodernizmin kes yapıştır karakteri, bütünlükten yoksun oluşu hem güçlü hem de zayıf yanıdır. Herkes onda gönlüne göre bir şeyler bulabilir. Postmodernizmin, modernizmden bir kopma olduğunu savunanlar olduğu gibi modernizmin kendi içindeki bir eleştiri olduğunu iddia edenler de vardır. Örneğin Habermas, postmodernistlerin savunduklarının aksine, modernlik tamamlanmamış bir projedir ve postmodernizm içinde yer alan unsurlar Ona göre zaten modernizmin içinde vardır. İster bir yeniden yapılanma süreci olarak kapitalizmin gelişimine bağlansın ister hiçbir makro değişken ile ilişkilendirilmeden köklü bir değişimden söz edilsin, göz ardı

¹⁵⁴ BOSTANOĞLU, age, www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/

¹⁵⁵ BOSTANOĞLU, age, www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/

edilemeyecek olan şey son 25-30 yıl içinde yaşanan büyük ve evrensel dönüşüm ve bunu ifade eden postmodern durumdur. Postmodern bilgi modern süreç de oluşan bilimsel bilgi tekeline karşı bir özgürleşim çabasıdır. Postmodernizm parçalanmayı savunur.¹⁵⁶

Esas olarak postmodernizm, gelenekle yakın geçmişin eklektik bir karışımıdır. Postmodernizm, hem modernizmin devamıdır, hem de modernizmi aşmaktadır. Postmodernizm kapsamında yapılmış en iyi çalışmalar, çoğunlukla çifte kodlu ve alaycı bir özellik taşır; birbiriyle çelişen ve süreksizlik gösteren çok sayıda gelenekten yararlanır; çoğulculuğu sağlayan da en başta bu çeşitliliştir. Postmodernite, toplumsal ideoloji olarak ele alındığında, hem pragmatik, hem de teknokratiktir ve kuru (ya da klişeleşmiş) bir dili yeniden canlandırmak amacıyla 1960'lardan bu yana, modernizmin stilistik düşünce ve değerlerini uç noktalara götürmektedir.¹⁵⁷

Postmodern insan, ister toplumsal, ister bilgisel ve hatta estetik tarzda olsun her türlü bütünleşmeyi, sentezi hor görür, onları dışlar. Bu özgürleşmeyi Rorty şöyle ifade eder: “Yüceliği isteyenler postmodernist bir entellektüel hayat biçimini amaçlamaktadırlar. Güzel toplumsal ahenkler isteyenlerse, bir bütün olarak toplumun kendi kendisini temellendirme kaygısıyla canını sıkmaksızın kendisini teyid ettiği bir postmodernist toplumsal hayat biçimi istemektedir. Postmodern söylemin öznesi tabi kılma ve boyun eğdirme pratiklerini sorgulayabilen ve yeni öznellik tarzlarını inşa etmeye girişebilen bir öznedir. Bunun nedeni bizzat dilin kapalı bir sistem olmamasından ileri gelir. Dilin akışkan ve çok katlı doğası söylemlerin, ne kadar uğraşılırsa uğraşılısın, yekpare birer türdeşlik olmalarını engeller.”¹⁵⁸

Postmodernizm geleneksel modern kabulün aksine, bilgilerimizin gerçeğe birebir karşılık gelmediğini, gerçeğin hep yeniden üretildiğini iddia eder ve bunun için de hep yeni modeller geliştirilmesi gerektiğinin altını çizer. Altmışların başlarında “ideolojilerin sonu” ile başlayan bir eskatoloji furyası, yetmişlerde ve seksenlerde yeni Fransız düşüncesi namıyla “insanın sonu”nu ilan ederek devam etti. Bu furyanın

¹⁵⁶ ASLAN, YILMAZ, age, s. 98.

¹⁵⁷ Harvey, David, age, www.birikimdergisi.com

¹⁵⁸ ASLAN, YILMAZ, age, s. 99.

oluşturduğu karambolde proleterya, başkaldırıya, devrime, ideolojiye, hümanizme, kısacası Lyotard'ın sonradan “büyük anlatılar” olarak niteleyeceği bir sürü ideale veda edildi. Postmodernizmin bir başka özelliği, Marx'ın büyük özgürleşme anlatısı, Freud'un psikanalitik terapi ve Darwin'in evrim teorisi gibi total anlatılara ve yasalara karşı çıkmasıdır. Nitekim Rosenau'ya göre, postmodernizm ister siyasi, ister dinsel, ister toplumsal nitelikli olsun bütün küresel, her şeyi kapsayıcı dünya görüşlerine meydan okur. Marksizmi, Hıristiyanlığı, Faşizmi, Stalinizmi, liberal demokrasiyi, laik hümanizmi, feminizmi, İslam'ı ve modern bilimi (modern bilimin bir mit olduğu ve Aydınlanma mirasının totaliter ve tahakkümcü olduğu da vurgulanmaktadır) aynı dereceye indirir ve bunların bütün soruları önceden tahmin edip belirlenmiş cevaplar veren söz merkezci, aşkın ve totalize edici üst anlatılar olduklarını söyleyerek hepsini elinin tersiyle iter ve hayatı bütünüyle açıklama ve yönlendirme iddiasındaki özgürlük, eşitlik, adalet, evrim, rasyonalizm gibi Aydınlanma veya Aydınlanma öncesi ideallerin hepsinin meta anlatı olduğu ve tümünün geçerliliğini kaybettiğini ileri sürer. Kendi içinde de bir bütünlük göstermeyen postmodernist söylem toplum bilimi, daha da önemlisi bilimin temelini, yani epistemolojiyi radikal bir eleştiriye tabi tutmakta, bir bakıma son 250–300 yıllık tarihi ciddi ve kökten bir biçimde sorgulamaktadır. Postmodernizm ister sosyal kurumsal yanı ister epistemolojik yanıyla ele alınsın genelde bu hareketin Batıda ortaya çıkan aydınlanmacı felsefeye ve bizzat modernizme yöneltilmiş bir eleştiri olduğunu söylemek mümkündür.¹⁵⁹

Genel geçerlilik iddiası taşıyan önermelerin (teoriler, üst-anlatılar, evrensel üsluplar) reddedilmesi; (dil oyunlarında, ilgi kaynaklarında ya da bilim adamı topluluklarında) çoğulculuğun ve parçalanmanın kabul edilmesi; farklılığın (ya da başkılığın) ve çeşitliliğin vurgulanması ve son olarak da, her şeyin geçici olduğunun ruhsuzca ve alaycı bir şekilde kabul edilmesi. Aslında postmodernizm, öznenin ölümünü değil de, gündelik yaşamın değişen tarihsel coğrafyasına, bilgi üretimi, kültürel üretim ve politikaya karşı öznenin aldığı belli bir tavrı yansıtır. Farklı çalışma alanları ve disiplinler arasında, ortaya çıkan sonuçlar açısından farklar bulunmasına rağmen, postmodernizmin çeşitli akımlarını birbirine bağlayan da esas olarak bu

¹⁵⁹ ASLAN, YILMAZ, Abdullah, age, s. 99.

tavırdır. Postmodernizmin bilinçaltımıza ne ölçüde işlediğini ve etkilerinin ne kadar süreceğini söylemek kolay değildir.¹⁶⁰

Postmodernistler, gerçeğin pozitivistlik denklik ilkesi ile belirlendiğini kabul etmemekte, görünürde tarafsız, apolitik bilgi söylemlerinin ardında, gizli politik ve normatif içerikleri saptama çabasına girmektedirler. Postmodernizm, kültür, bilim ve epistemoloji, sınıf, kadın-erkek ilişkileri ve aile gibi konularda orta boy kuramlar üretmeyi başarmıştır. Postmodernistlere göre, modernist nesnellik, belli bir perspektiften hareket ederek, zamanın dışında, tarihi tek bir anlatıya sığdıran, bir gelişme yasası uyarınca insanlığın belirli bir sona doğru ilerlediğini ileri süren "apokaliptik" bir öz taşımaktadır(...) Postmodernizmde bilgi, özünde bir anlatıdır ve dolayısıyla, geçicidir; belli bir temeli olduğu söylenemez. Ya da başka bir ifade ile, gerçeğin "en iyi yorumunu" aramak veya bir yorumun ötekine üstünlüğünü ileri sürmek anlamsızdır. Her paradigma kendi kategorilerini yaratır ama, herhangi biri, diğerlerine üstün değildir. Sınıflamalar, yargıya dayandıkları için, doğaları gereği keyfidir.¹⁶¹

Postmodernistler, epistemolojiden tarih ve topluma yöneldiklerinde determinizme karşı çıkmalarının doğal bir sonucu olarak, tarihte bir amaç fikrine de karşı çıkarlar. Epistemoloji, tarih, toplum, ekonomi, kültür vb. alanlarda tek faktör, evrensel öz veya cevher fikrine karşı çıkan postmodernistler, sadece bir tek şeye karşı çıkmıyorlar, o da çoğulculuktur. Aydınlanma, kapitalizm, demokrasi, eşitlik, Marksizm gibi "büyük anlatılara" karşı bir başkaldırı olan postmodernizm, en genel anlamda modernliğin açmazlarına karşı bir savaşım ve modernleşmeyle bir hesaplaşmaktır. Postmodernistlere göre postmodernizm, ileri batı toplumlarının şu anki içlerinde bulunduğu aşamayı, bir bakıma modern sonrası/sanayi sonrası toplumu adlandırır. Geleceğin toplum bilimleri post modern olmayacaksa bile, hiç olmazsa bilimi geçmişte olduğundan daha eleştirel daha az naif bir biçimde kullanacaklardır. Hatta bilimin değeri ve ürünleri konusundaki beklentilerini azaltabilirler. Bilimin

¹⁶⁰ Harvey, age, www.birikimdergisi.com

¹⁶¹ Bostanoğlu, age, www.foreignpolicy.com/arkaplan.

ekonomik, toplumsal ve siyasal bağlamına yarar ve zararlarına daha fazla dikkat gösterebilirler.¹⁶²

3. Postmodernizmin Etkileri

Harvey, yaşananların böylesine yoğunlaşmasına “zaman-mekân sıkışması” diye tanımlayarak şöyle demektedir. Bu, kapitalizmin tarihinde ilk kez olan bir şey de değil üstelik (19. yüzyıl ortalarında demiryollarının, telgrafın ve günlük basının gelişi benzer bir sonuca yol açtı; tıpkı 1. Dünya Savaşı öncesinin zor yıllarında radyonun gelişi, demiryolu ağının tamamlanması, büyük kartellerin ortaya çıkışı ve ticaret imparatorluklarının parçalanması döneminde olduğu gibi). Sonuç ise çok basit: kendimize tanımladığımız kimliğin elimizden kayıvermesi. Konumumuz, ister istemez değişti, çünkü toplumsal yaşamın zaman-mekân koordinatları, sağlam bir zemine oturmak bir yana, tıpkı dağılıveren kum tanecikleri gibi. Postmodernizm bu zaman-mekân sıkışması çevresinde ve içinde kurulan geniş kapsamlı bir önermeler dizisiydi. Hem postmodernizmin sunduklarının, hem de postmodernizme yönelik eleştirilerin bu denli çeşitlilik göstermesini, ancak zaman-mekân ufukları değişen bir dünyada kimlik arayışı ile açıklayabiliriz. Postmodernizmin elbette ki, hem özgürleştirici, hem de yeni şeyleri müjdeleyici tarafları vardı. Eski şeylerden sıkılanlar, yeni açılımlar yaratıldığı için kendilerini yeni bir imajla yeniden yaratabilme fırsatını elde ettiler. Ekonomide devrimci türde girişimcilikten, sanattaki benzer yeniliklere dek uzanan yeni yaratıcı çabaların ortaya çıkışı, bu çabalar içinde yer alanlar açısından kesinlikle heyecan vericiydi. Ve zaman ve mekân eksenleri kökten değişmekte olan bir dünyada toplumun, mekânın, politikanın ve ekolojinin ne olduğuna dair ciddi arayışlar da insan çabasının olumlu yanını kanıtladı(...) Zaman ve mekânın tanımı, bireysel ya da toplu kimlik yaratımı açısından temel önem taşır - kim olduğumuzu büyük ölçüde, sırtımızı güvenilir zaman-mekân koordinatlarına dayayarak tanımlarız. Ama bu koordinatlar kaydığında ya da güvenilir olma özelliğini yitirdiğinde, kim olduğumuzu tanımlamamız güçleşir. Hangi zamanda yaşıyoruz? Borsa simsarının 24 saatinde mi, çoğu ulus devletin 100 yılı geçmeyen tarihinde mi, yoksa küresel ısınmanın uzun dönemli zamanında mı? Hangi mekânda yaşıyoruz? Köyde, bir ülkede, Avrupa’da, Batı’da, yoksa yerkürede mi? Çoğunun söylediğinin tersine, özne “ölmedi”, ama

¹⁶² ASLAN, YILMAZ, age, s. 102.

kesinlikle dayanaklarını yitirdi. Evet, 68 olayları birçok şeyden sıkılmış olduğumuzu gösterdi, ama eski olan şeylerden sıkıldığımız için değil, dünya olaylarının zaman ve mekânında kayma meydana geldiği ve dünyaya ilişkin konumumuz değiştiği için, kimliğimizi yeniden kurma arayışı içindeyiz. Öncelikle, dünyayı yorumlayıp, tasarlamamıza, tasvir etmemize ve yeniden çizmemize yarayan yeni bir tavrın kabul edilmesi, eski tavırların tükenmiş olduğu anlamına gelir ve eskisine karşı bir tepki olarak yorumlanabilir. Disiplinlerin ve kültürel formların içe dönük ve dar görüşlü tarihçelerinin tümünde, kişisel çekememezliklerin ve (kimi kez de kuşaklar arası) rekabetin ayrıntılı öyküsüne dönüşen bu iddiada, her zaman bir doğruluk payı vardır¹⁶³

Modernizm ya da postmodernizm gibi sınırlar ötesi bir hareketi, düşünce dünyasındaki ve yaratıcı çabadaki değişen ve bazen de dönemin gizli ruhu ile açıklayan ikinci tartışmaya getirir. Kültür ve düşünce tarihçileri görünürde birbirinden farklı faaliyetler arasındaki gizli bağıntıları açık bir şekilde ortaya koymuşlardır.¹⁶⁴

Bir önceki dönemde anlamsızlık olarak görülen, şimdi anlamın temelini oluşturmaktadır. Bu süreçte, sadece "yeni bir şimdiki zaman" değil, yeni bir "geçmiş" de oluşmaktadır. Bu açıdan da, Jameson'a göre, postmodernizm öncelikle bir "dönemselleştirme kavramıdır": Yeni beliren geç kapitalist dönem toplumsal düzeninin "iç gerçeğini" ifade etmektedir. Postmodernizm, Vaclav Havel'e göre, günümüz dünyasının ruh halini yansıtmaktadır. Dünyanın modernist kavramsallaştırılmasının temelinde yer alan bilimin dönüşümünden doğan bir krizin sonucudur. Dünya ile onu biçimlendiren modern bilimin ilişkisinde bir eksiklik vardır: Gerçeğin en içkin doğasıyla ve doğal insan deneyimi ile bağıntısı kopuktur.¹⁶⁵

Postmodernizm tartışmaları kültürel teori alanında, modernist sanat biçimleri ve pratiklerinden koptuğu iddia edilen bir dizi kültürel yapıyı tanımlayan mimari, edebiyat, resim vb. alanlarda yeni "Postmodern" kültür biçimlerinin işaretleri olarak başladı(...) Felsefe alanında, Kartezyen-Lockeçu-Kantçı gelenekler içinde kurulmuş bulunan bunalım içindeki felsefe geleneğinin yerini alacak yeni bir Postmodern felsefe

¹⁶³ HARVEY, age, www.birkimdergisi.com

¹⁶⁴ HARVEY, age, www.birkimdergisi.com

¹⁶⁵ BOSTANOĞLU, age, www.foreignpolicy.com/arkaplan

ihtiyaç olduğu iddiaları ortaya çıkmaya başladı. Postmodernizm, meta-anlatılar karşısında kuşkuculuğu savunur ve metafizik, tarih felsefelerini ve herhangi bir totalleştirici düşünce biçimini reddeder(...) Sonuç olarak, postmodern toplumsal teoriler üretilmediği gibi modern ve postmodern arasındaki kırılma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğu da yeterince teorileştirilemedi. Buna rağmen Postmodernizm entellektüel bir olgu olarak özellikle batı dünyasında etkisini gittikçe arttırmakta ve büyük tartışmalara neden olmaktadır.¹⁶⁶

4. Postmodernizmin Eleştirisi

Postmodernizmin olumsuz yanları çok güçlüydü: Dar anlamda girişimcilikle ve parasal değerlerle bu kadar sıkı fıkı olması; kültürel üretim, borsanın bir şubesinden başka bir şey değilmişcesine, geçici olan şeylere bu denli sıkı sıkıya bağlanması; sanki gerçek tarih ve coğrafya, çoğu kez en ağır şartlar altında yaşanan ve yitirilen hayatların mücadelesi değil de, süpermarket raflarındaki metaforlanmışçasına, tarih ve coğrafyayı birkaç fikir ve görüntü uğruna talan etmesi. En kötü anlamda postmodernizm, yitirilen zaman-mekân anlayışının yerine sahte ve taklitçi bir zaman-mekân anlayışı koymaya çabaladı; kültür mirasıyla alay etti; yitik geçmişten dem vurup, nostalji pezevenkliği yaptı; aşırı dar kapsamlı bir yerellik politikasına saplandı kaldı; ve en ufak bir karşı koyma belirtisi göstermeksizin ruhunu en yüksek fiyatı verene utanmadan sattı(...) Ekonomik ve politik gücün (ister mali sistemde, isterse uluslararası medyada olsun) aşırı yoğunlaşması; yerkürenin birbirine düşman ticaret imparatorluklarına ayrılması (Kuzey Amerika, Avrupa, Japonya); ve tüm bunların yanı sıra dünyanın her köşesinde hüküm süren yoksulluk ve çevre sorunları.¹⁶⁷

Postmodernizmin esas olarak bizlere öğrettiği, farklılığın ve çeşitliliğin önemli olduğu ve dünyayı betimlediğimiz dil ve söylem üzerinde büyük bir dikkatle durup kafa yormamız gerektiğidir. Tüm bunlara rağmen postmodernizm, farklılıkları üretken bir şekilde nasıl birbiriyle uzlaştırabileceğimizi belirtmediği gibi, her birimiz karşımızdakinin dilini parçalarına böldükten sonra, nasıl birbirimizle iletişim kurabileceğimiz konusunda hiçbir ipucu da vermedi. Bu açıdan bakıldığında da, “post”

¹⁶⁶ ASLAN, YILMAZ, age, s. 106.

¹⁶⁷ HARVEY, age, www.birkimdergisi.com

(sonra) öneki, neyin “öncesinde” (pre) olduğumuz gibi bir soruyla uğraşmamızı gereksiz kıldığı için yerindedir. Bu açıdan, realizme geri dönülmesi, metafor alanından uzaklaşılması, reel politika ve ekonomi ile yeniden ilgilenilmesi, hoş karşılanması gerekli şeylerdir. Şimdiden durup da geriye baktığımda, postmodernizmin hem çok şey öğrettiğini, hem de geride, ardından yas tutacağımız çok şey bıraktığını söyleyebilirim.¹⁶⁸

Öte yandan, Giddens “Modernliğin Sonuçları” adlı yapıtında postmodern bir döneme girildiğini yadsımaktadır. Giddens bu ünlü yapıtında modernliğin kurumlar düzeyinde çok boyutlu olduğunu sorgulamaktadır. Giddens’a göre modernliğin kurumsal boyutları: Kapitalizm (rekabetçi emek ve ürün piyasaları bağlamında sermaye birikimi), endüstriyalizm (doğanın dönüştürülmesi, ‘yapay çevre’nin gelişimi), askeri iktidar (savaşın endüstrileşmesi bağlamında şiddet araçlarının kontrolü) ve gözetleme (enformasyonun ve toplumsal denetlemenin kontrolü)’dir. Bu çerçevede Giddens “Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir” demektedir. Küreselleşmenin boyutları ise ulus-devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümüdür. Böylece Giddens’a göre postmodern bir dönemde değil, modernliğin sonuçlarının radikalleşip evrenselleştiği bir dönemde yaşanıyor. O’na göre, modernliğin temel parametreleri olan kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet belirleyici önemlerini hala sürdürmektedirler... Bu doğrultuda Agnes Heller ve Ference Feher’e göre de postmodernite, ne bir tarihsel dönem, ne de iyi tanımlanmış karakteristik özellikleri olan politik ya da kültürel bir eğilimdir. Tersine postmodernite; dış çizgilerini, moderniteyle ve moderniteye havale edilmiş sorunlarla problemi olanların, moderniteyi suçlamak isteyenlerin ve gerek modernitenin başarılarının gerekse çözümsüz açmazlarının bir dökümünü çıkaranların çizdiği, modernitenin daha geniş kapsamlı zaman ve mekanı içerisindeki bir özel kolektif zaman ve mekan olarak anlaşılabilir.¹⁶⁹

Gellner, Giddens, Touraine, Habermas gibi modernliği savunanlar, modernliğin önlenmesinin, sadece değerlerinin değil dayandığı temelin de önlenmesi anlamına geleceğini ve epistemik ve politik kaosa sebep olacağını belirtmektedirler(...)

¹⁶⁸ HARVEY, age, www.birkimdergisi.com

¹⁶⁹ ASLAN, YILMAZ, age, s. 102-103.

Kellner'e göre, ne Foucault ne de Derrida postmodern toplumsal teoriler ürettiler. Ayrıca ne Baudrillard ne de Lyotard modern ve postmodern arasındaki kırılma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğunu yeterince teorileştirdiler. Sonuçta, toplumsal teorideki ilk postmodernizm tartışmaları moderniteyi postmoderniteden açıkça ayırmada ve postmodern durumu ya da postmodern toplumu üreten tarih ve toplumdaki kopuşu neyin ürettiğini belirtmede görülen başarısızlık tarafından lekelenir.¹⁷⁰

Habermas değişik postmodern teorilerin moderniteye yönelttiği eleştirileri, aydınlanma karşıtı ve irrasyonel teorilerde görülebilecek tepkilerin bir biçimi olarak görmekte, dolayısıyla faşizmle tedirgin edici bir akrabalıkları bulunduğu uyarısında bulunmakta ve modernitenin tamamlanmamış bir proje olarak gelişme potansiyelinin olduğunu söyleyerek moderniteyi savunmaktadır.¹⁷¹

Habermas'ın eleştirisini yoğunlaştırdığı konular, postmodernistlerin argümantasyona rağbet etmemeleri, öznelciliği savunmaları, bilim, din, felsefe, sanat ayrımlarını hiçe saymaları, mantığın ve sözün hiyerarşik üstünlüğünü yıkarak, retorığı ve yazıyı öne çıkarmalarıdır, Habermas'a göre modernliğe muhalefet, bir yerde Batı demokrasilerinin elde ettiği başarıları, reformları meşru kılmaya yarayan kavramları hiçe saymak demektir. Postmodernistler sosyoloji bilimi ile ilgili olan, modern dünya, laikleştirme, rasyonalizasyon, merkantilizm, optimizasyon, batılılaşma, kapitalizm, endüstrileşme, post-endüstrileşme, teknikleştirme, entellektüelleştirme, nesnelleştirme, bilimselleştirme, ilerleme, aydınlanma, demokrasi ve pozitivizm kavramlarını genellikle birbirleriyle eş tutarak bunların hepsine karşı çıkmaktadırlar. Sosyolojinin konusu olan bütün bu kavramlar sonuçta modernliğin bir bilimi olan sosyolojinin geçersiz hale gelmesi demektir. Modernliğin bittiğini söylemek modernleşme ile birlikte bağımsız bir kimlik kazanan sosyolojinin de bittiği anlamına gelir. Gellner, postmodernizmi relativizmin bir türü olarak eleştirir. "Postmodernizm bir tür müsamahacılık; her şeye müsamaha gösteren toplumun entellektüel eşdeğeri. Bana göre tam bir saçmalık. Gerçeğin görelisi olduğu; bütün inançların eşit ölçüde geçerli olduğu fikri temelden yanlış. Bu fikir çok garip bir şekilde, ahlaki açıdan çok geçerli

¹⁷⁰ ASLAN, YILMAZ, age, s. 104.

¹⁷¹ ASLAN, YILMAZ, age, s. 103.

olan bir fikre, bütün insanların eşit haklara sahip oldukları fikrine gönderme yapıyor. Madem bütün insanlar eşit haklara sahiptir, o halde bütün inanışlar eşit ölçüde doğrudur, demeye getiriyor. Bu tam bir saçmalıktır. Çünkü bazı inanışlar doğrudur, diğerleri değildir. Postmodernizm çok yanlış olduğu gibi; feci derecede cilalı, anlaşılması mümkün olmayan bir yazın üretti. Postmodernizme şiddetle karşıyım, demektedir.¹⁷²

Gellner'in da vurguladığı gibi: Lyotard'ın teorisindeki boşluklardan ve çıkmazlardan genelleme yapacak olursak, uygun bir postmodern toplumsal teorinin birkaç merkezi tatmin etmesi gerektiği söylenebilir. İlk olarak, teorinizi tarihselleştirmeniz ya da dönemselleştirmeniz gerekir. Eğer modern toplumdan postmodern topluma bir geçişin olduğunu iddia ediyorsanız, önceki toplumsal düzenin (modernite), yeni toplumsal durumun (postmodernite) ve bu ikisi arasındaki kırılma ya da kopuşun görünümüne ilişkin bin açıklama ortaya koymanız gerekir.” Dolayısıyla ne Foucault, ne Baudrillard, ne Lyotard ne de Derrida postmodern toplumsal teoriler ürettiler. Postmodernistler, genel olarak, (Jameson istisna tutulabilir), modern ve postmodern arasındaki kırılma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğunu yeterince teorileştiremediler. Postmodernizm, her bakımdan modernite üzerinde bir “asalak” konumundadır; modernitenin başarıları ve açmazlarıyla yaşar ve beslenir. Postmodernizm, modernizme saldırmanın dayanılmaz hafifliğidir, belki de “modernlik projesi”ne karşı bir başkaldırıdır.¹⁷³

5. Postmodern Dönemde İnsan Hakları

Post-modernizm ve insan hakları, günümüzün en çok tartışılan kavramlarından. İnsan hakları, günümüzün yegâne “evrensel ideoloji”si olarak algılanmaktadır. Post-modernizmin ise müdahale etmediği, dokunmadığı hemen hiçbir entelektüel alan kalmadı. Aynı zamanda belirsiz bir kavram post-modernizm. Dahası bu belirsizlik, onu belirleyen en önemli özellik. Post-modernizm, diğer yandan negatif eğilimli bir kavram olup, daha çok “şu değil”, “bu değil” ya da “şuna karşı”, “buna karşı” kalıplarıyla ifade edilmektedir. Post-modernizm, kısaca modernizmin taraf

¹⁷² ASLAN, YILMAZ, age, s. 105.

¹⁷³ ASLAN, YILMAZ, age, s. 105.

olduğu ve savunduğu bir çok şeye karşı olarak belirmektedir. Bu karşı olunanlardan bir kısmı, insan haklarının yaslandığı temelleri teşkil etmektedir.¹⁷⁴

Post-modernizm, “Avrupa’da gezinen bir hayalet”, “Özne” de “modern düşüncenin üzerinde gezinen bir hayalet” olarak görülmektedir. Bu hayaletler arasında kıyasıya bir savaş yaşanıyor. Post-modernizm, gölgelerin gücü adına zehirli oklarını, aynı zamanda insan hakları düşüncesinin de temelini teşkil eden “Özne”ye yöneliyor(...) Post-modernistler, insan haklarının dayandığı temelleri eleştirirken iki noktada odaklaşıyorlar: “meta-anlatılar” ve “Özne”kategorisi. Bir taraftan meta-anlatıların baskıcı ve totaliter yönüne dikkat çekilirken, diğer yandan bireyin ve bireyselliğin sonu tezi ileri sürülmektedir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, post-modernistler “öznellik” kavramından ziyade, Descartes döneminden bugüne yasal, siyasal, bilimsel ve estetik söylemlere damgasını vuran tekil ve özcü “Özne” kategorisine karşı savaş ilan etmişlerdir. Bu anlamda Özne, aynı zamanda, post-modern söylemin karşı çıktığı meta-anlatılardan birini teşkil etmektedir. Althusser’in belirttiği gibi, bireylerin özneleştirilmesi “biricik” ve “merkezi” bir Özne’nin (büyük Ö ile) varlığını gerektirmektedir. Sözelimi, Hıristiyanlığın Tanrısı, (diğer dinsel ve politik ideolojilerin merkezi kavramları gibi) adına bireylerin özneleştirildiği Biricik ve Mutlak Özne’dir.¹⁷⁵

Otonom birey ve evrensellik gibi insan hakları düşüncesinin merkezi kavramlarına yönelik post-modern eleştirinin, kimi hak kuramcılarını pragmatizmin çekim alanına sürüklediği tezini gündeme getirmektedir. Sonuç olarak, bir yandan post-modernistlerin insan haklarını bir çırpıda yadsıyamadıkları, diğer yandan da hak kuramcılarının post-modern eleştiri karşısında özür dileyici bir tavır takındıkları tespitine ulaşılmaktadır.¹⁷⁶

Bu gelişmeleri tetikleyen ve meşrulaştıran düşünsel yaklaşımın arkasında, insan haklarını eşitlik, rasyonalite ve otonomi gibi değerlere dayandırmaya çalışan modernistler / temalciler karşısında yer alan ve insan hakları dahil her türlü etik ve

¹⁷⁴ ARSLAN, Zühtü, **Postmodern Söylem ve İnsan Hakları**, Bilkent Üniv. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/>

¹⁷⁵ ARSLAN, age, www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/

¹⁷⁶ ARSLAN, age, www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/

siyasal normların temellendirilmesine karşı olan postmodernistler/anti-temelciler yer almaktadır(...) Gerçekten, postmodernistler, klasik insan hakları düşüncesinin dayandığı temelleri eleştirirken iki noktada odaklaşmaktadırlar: “meta-anlatılar” ve “soyut özne” kategorisi. Postmodernistler, Aydınlanmanın “meta-anlatıları”ndan biri olarak kabul ettikleri “insan hakları düşüncesi”nin, “tekçi” (monist) ve “evrenselci” özellikleri dolayısıyla sahip olduğu baskıcı ve totaliter yönüne dikkat çekmektedirler. Onlara göre, geçmişte tek sesli anlam-taşıyıcıları olarak düşünülen meta-anlatıları (ve bu arada klasik insan hakları düşüncesi), radikal bir demokratik proje için tehdit oluşturmaktadır. Zira, demokrasi, kesinliğin mihenk taşlarının erimesi ve yok olmasıdır. Buna bağlı olarak da, özgürlük, tek bir anlatıya değil, ayrı ayrı anlatılara sahip olabilmektir. Bu bağlamda, toplumda eşzamanlı olarak mevcut olan anlatılar eşdeğerlidir; bunlardan hiçbiri, doğası gereği, diğerlerinden üstün değildir; dolayısıyla, kapsayıcı bir üst-söyleme çevrilemez ve değerlendirilemez.(...) Postmodernizmin, klasik insan hakları anlayışına saldırdığı ikinci nokta, insan hakları düşüncesinin dayandığı “özne” anlayışıdır. Bilindiği gibi, “insan hakları, modernitenin birey merkezli dünya görüşünün bir ürünüdür. ‘Olan’dan bağımsız bir ‘olmalı’ kategorisine yaslanan ahlâk anlayışı, özellikle de ‘insan haysiyeti’ kavramı, insan hakları fikrini temellendirmektedir. Başlangıçta vahiy kaynaklı bu fikir, daha sonra sekülerleşmiş, özellikle de Kant tarafından salt aklın alanına yerleştirilmiştir. Kant’ın haklara sahip ve özgür bireyi başkalarının aracı değil, kendi içinde amaçtır. Burada birey ya da insan, coğrafyadan, milliyetten ya da diğer özgül niteliklerden bağımsız bir varlıktır. Kısacası insan haklarının öznesi, soyut insandır. Dolayısıyla insan hakları, insanın sadece insan olmaktan dolayı sahip olduğu haklar olarak tanımlanmaktadır”¹⁷⁷

İşte, postmodernistlerin klasik insan hakları anlayışına yönelttiği eleştirilerin odaklaştığı nokta bu “soyut insan” kavrayışı ve buna tekabül eden evrensel “vatandaş-birey” kategorisidir. Onlara göre, bütün kimliksel özelliklerinden yalıtılmış soyut bir insan yoktur; aksine, çeşitli söylemsel pratiklerin ürünü olan olumsal kimliklere sahip “somut insan” vardır. Dolayısıyla, modernizmin “özne” kavramlaştırması bir soyutlamadan, hatta bir yanılsamadan ibarettir. Zira, soyut vatandaş-birey kategorisi, ne farklı kimlikleri temsil edebilmekte ve ne de bu kimliklerin taleplerine bir yanıt

¹⁷⁷ Erdem, age, s.11-12.

olabilmektedir. Bu nedenle yapılması gereken, çoğulcu bir yapı içerisinde kültürel, etnik ve dinsel “küçük anlatılar”ın yaşamasını sağlamak olmalıdır. Bu bağlamda postmodern siyasal proje, modernitenin ürettiği “dışlama ve marjinalleştirme”ye bir tepkiyi ifade etmektedir. Farklı bir söyleyişle, postmodern söylem, “öteki”ni, “bilinmeyen”i, “dışlanan”ı, “temsil edilmeyen”i ve “marjinalleştirilen”i kuşatacak ve koruyacak yeni bir kavramlaştırmaya yönelmektedir.¹⁷⁸

Postmodernistler, özne-merkezli ve evrenselci söyleminin bir ürünü olan klasik insan hakları düşüncesini bir “meta-anlatı” olarak kabul etmek suretiyle, bu düşüncenin temellerine sarılmaktadır. Her şeyden önce, evrensel nitelikli bu “hakikat iddiası”nı görecelileştiren postmodern eleştiri, kaçınılmaz olarak bir “temelsizlik”e yol açmaktadır. Zira, farklılıkların biraradalığına dayalı bir yaşam tarzı öngören postmodernist anlayış, bu yaşam tarzı içindeki güç ilişkilerinin ve direnç biçimlerinin nasıl bağlantılandırıldığını ve oluşturulduğunu gösteren kapsamlı bir haritanın (üst belirleyenin) olabilirliğini dışlamaktadır. Böylesine temelsiz bir duruş ise, meta-anlatılardan sonra meşruiyetin nerede ve nasıl sağlanacağı sorununu beraberinde getirmektedir. Öte yandan, bu temelsizlik, her türlü düşünce ve iktidar pratiğini meşrulaştırıcı; dolayısıyla da statükonun devamı doğrultusunda bir işlev görecektir. Habermas bu yaklaşımı, Aydınlanmadan bu yana Batılı demokrasilerin elde ettiği kazanımları haklılaştırmada kullanılan ve bugün için de özgür dünyanın sosyo-ekonomik ve siyasal kurumlarını eleştiride başvurulan evrensel ölçütleri ret ettiği için, “neo-muhafazakâr” bir tutum olarak değerlendirmekte ve karşı çıkmaktadır. Öyle ki, Habermas’a göre böyle bir tutum, toplumsal umutlara bir ihanet anlamına da gelmektedir.¹⁷⁹

Kısaca, postmodern bakış açısıyla insan hakları kavramı, siyasal rejimler için meşruluk ölçütü olmaktan çıkmaktadır. Bundan da öte, evrenselciliğin yadsınmasına ve farklılığa sınırsız bir saygıya yaslanan postmodern söylem, hem siyasal kimliği silikleştirmekte ve hem de siyasal eylemi olanaksızlaştırmaktadır. Bu yönüyle söz konusu söylem, adil olmayan kurulu düzenlere karşı direniş potansiyelini de zayıflatmakta; hatta, siyasal statükoya boyun eğmeye, onun kutsanmasına ve

¹⁷⁸ Erdem, age, s.12.

¹⁷⁹ ERDEM, age, s.13.

sürdürülmesine hizmet etmektedir. Yerleşik insan hakları anlayışının temellerine sarsan ve bir o kadar da tehlikeli (siyasal meşruluk ölçütünün kaybolması, farklılıkların barış içerisinde birlikte yaşamalarını sağlayan ortak zeminin yok olması gibi) sonuçlara gebe olan bu postmodern yaklaşım, modernitenin henüz tamamlanmamış (yarım kalmış) bir proje olduğunu ileri süren düşünürleri ortalama bir çözüm üretme arayışına sevk etmektedir. Postmodernistlerin haklı eleştirilerini dikkate alan bu düşünürler, bir yandan evrensel olan'a, diğer yandan da yerel olan'a gönderme yapmak suretiyle her ikisini bağdaştırmaya çalışmaktadırlar(...) İçinde bulunduğumuz bu dönemde, insan hakları düşüncesi, tarihsel evriminde belki de hiç rastlanmadık ölçüde radikal eleştirilere tabi tutulmaktadır. Gerçekten, modern insan hakları düşüncesinin bireyci ve kollektivist açıklama şemaları, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanan birtakım gelişmelerle birlikte ciddi eleştirilere maruz kalmakta, yetersizliği sorgulanmakta ve bu alanda yeni açılımların yapılması gerekliliği ortaya atılmaktadır.¹⁸⁰

Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'ne yönelik eleştirilerin de etkisiyle 19. yüzyılda gerileyen insan hakları, 20. yüzyılda yeniden dirildi ve tabir yerindeyse moda oldu. Almanya'da Nasyonal Sosyalizm'in pozitif hukuku insan hakları ihlalleri için kullanılması hukuksal pozitivizme olan güveni sarstı. Bu aynı zamanda normatif alanı düzenleyen doğal hukukun ve onun beslediği insan haklarının yeniden gündeme gelmesini sağladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bireysel hakların uluslararası arenada korunmasına yönelik gelişmeler “devrim” olarak nitelendi(...) İdeolojilerin tarihe karıştığı” tezinin hakim olduğu Soğuk Savaş sonrası ortamda insan hakları bütün demokrasilerin konuştuğu ortak dil, lingua franca haline geliverdi. Tarihin Sonu'nda insan hakları tacını takan liberalizm, diğer ideolojiler karşısında zafer ilan etti. Kimi post-modernistler, alaycı bir dille de olsa insan haklarının bu önlenemeyen yükselişini kabul etmektedirler. Sözelimi Baudrillard şöyle diyor: “İnsan Hakları'nın dünya çapında güncellik kazanması da günümüzde oluyor. Bugünlerde kullanılacak tek ideoloji bu. İdeolojinin sıfır noktası, tüm tarihin indirimli satışı adeta.”¹⁸¹

¹⁸⁰ ERDEM, age, s.13.

¹⁸¹ ARSLAN, age, www.foreignpolicy.com/arkaplan

Post-modernistler de insan haklarının “tarihsel” ve “yerel” özelliklerine rağmen, bu haklar üzerinde geniş bir mütabakatın varlığının farkındalar. Gerçekten de, bugün hemen bütün devletler, şu ya da bu şekilde uluslararası insan hakları normlarına uyduklarını, retorik düzeyde de olsa, bu hakları ihlal etmediklerini ilan etmektedirler. Bu durum, biraz da insan haklarının modern siyasi teoride meşruiyet temellerinden birini teşkil ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. “Haklar Çağı” olarak nitelenen günümüzde insan haklarının korunması, John Rawls'un kelimeleriyle, “bir rejimin meşruiyetinin gerekli şartı”dır.¹⁸²

Ancak insan haklarının bu önlenemeyen yükselişi, hakların teorik temellerine yönelik itirazları ortadan kaldırmış değildir. Bugün çoğu moral konularda olduğu gibi insan hakları konusunda da iki temel teorik yaklaşımın olduğunu görüyoruz. Bir tarafta insan haklarını eşitlik, rasyonalite ve otonomi gibi değerlere dayandırmaya çalışan modernistler/temelciler bulunurken, diğer yanda insan hakları dahil her türlü etik ve siyasal normların temellendirilmesine karşı olan anti temelciler yer almaktadır. İkinci grupta yer alan yazarların bir kısmı insan haklarının varlığını reddederken diğerleri aşkın ve metafizik temellere dayandırılmaması koşuluyla hakların gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Post-modernistlerin insan haklarına yaklaşımı bu son kategoride değerlendirilebilir. Pragmatist olarak nitelenebilecek bu yaklaşıma değinmeden önce post-modernizmin insan hakları düşüncesine yönelttiği eleştirilere bakmak faydalı olacaktır. Bu eleştirileri iki noktada toplamak mümkün. Birincisi post-modernizmin meta-anlatılara yönelik eleştirisi, ikincisi de özneye yönelttiği eleştiridir. Bu eleştiriler, doğrudan ya da dolaylı olarak insan hakları düşüncesinin temellerini sarsmaktadır.¹⁸³

Lyotard meşrulaştırıcı bir güç olarak meta-anlatıların tükenişiyle modernitenin bittiğini düşünmekte, oysa Habermas için modernite hâlâ bitmemiş, tamamlanmamış bir projedir ve Aydınlanmanın tarihi kesintilerle birlikte sürmektedir. Uzun yıllar bir misyoner edasıyla diğer ülkelere empoze edilmeye çalışılan, ekonomik ve siyasal modellerin sanıldığı gibi evrensel ilkelere değil, tamamen gelişmiş ülkeler lehine kurulmuş olduğu kabul edilmeye başlandı. Sözgelimi demokrasi ve insan hakları

¹⁸² Arslan, age, www.foreignpolicy.com/arkaplan

¹⁸³ ARSLAN, age, www.foreignpolicy.com/arkaplan.

anlayışlarının taşıdıkları çifte standartların ortaya çıkması, insan merkezli batı düşüncesinin tüm versiyonlarının sorgulanmalarını kolaylaştırmaktadır.¹⁸⁴

¹⁸⁴ ASLAN, YILMAZ, age, s. 100.

SONUÇ

Ulus devlet sisteminin koşullarını yaratan gelişmeler Ortaçağ Avrupa'sında ekonomik, dinsel ve sosyal alanlarda yaşanmıştır. Ekonomik sistemin değişmesi sonucu köy ekonomisinde kent ekonomisine geçilmeye başlanmıştır. Kent ekonomisinin sonucu olarak ulus devlet sisteminin temel yaratıcılarından olan burjuvazi sınıfı doğmuştur. Yine ticaretin önem kazanmasıyla kent yaşamı gelişmeye başlamıştır. Ekonomik sistemin değişmesi ve kent yaşamının gelişmesi sonucu Avrupa'da artık bir arada yaşama ve genel kuralların hakim olduğu bir sisteme ihtiyaç duyulmaya ve bir ülkeye dayalı yönetim anlayışı düşünölmeye başlanmıştır. Bununla beraber Ortaçağ Feodalite döneminde toplumun her alanında mutlak hakimiyeti bulunan Kilisenin de Ortaçağ'da iktisadi ve yaşam ilişkilerinin değişmesi sonucu, gücü sarsılmaya başladı. Yine dönemine göre ileri bir uygarlık olan doğuya yönelik Ortaçağ Avrupa'sının yüzyıllar boyu süren haçlı seferleri sonucu, Avrupa'nın sosyal büyük yıkımlara ve değişimlere uğradı. Seferlerle beraber doğu uygarlığından gördükleri yenilikleri Avrupa'ya taşıyarak bir sosyal dönüşüm yaşanmasına sebep oldu.

Ortaçağ Feodalite döneminde ekonomik sistemin değişmesi, kentlerin gelişimi, kilisenin gücünün sarsılması, haçlı seferlerinin sonuçlarının sağladığı gelişmeler sonucu, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da Reform Hareketleri, Rönesans, Aydınlanma ve Coğrafi Keşifler ile beraber bir dönüşüm hareketi başladı. Bu dönüşüm hareketleri sonucu Avrupa'da din birliği parçalandı, ulusallığını önem kazandı, kimlik ve aidiyet bağlılığı gelişti. Bu gelişmeler sonucu Avrupa'da ulusa dayalı bir siyasal sistem, önem kazandı. Artık milliyetler ulusa dayalı ülkeler kurmaya başladı. Derebeylik sistemi yıkılarak mutlak monarşi egemenliği hakim oldu. Mutlak monarşinin güç kazandığı bir dönemde ekonomik sistemin temel gücü burjuvaziydi, ekonomik sistemde merkantilizme dayalıydı.

11. yüzyıldan itibaren yaşanan gelişmeler sonucunda beliren ulusa dayalı yapı,17.yüzyılın ortalarına doğru tamamlanmaya başlamıştır. Avrupa'da yaşanan otuz yıl savaşlarının ardından 1648 yılında imzalanan Westphalia Antlaşması ile Avrupa'da milletlerarası bir sistem haline gelmiştir. Ulusa dayalı sistem, içinde aşınmalarıyla beraber yoğunluklu olarak II. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Ulusa dayalı devlet sisteminin çözülmeye başlaması yine temelde ekonomik sistemin değişmeye başlamasında yatmaktadır. 20. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan teknolojik değişimler, dünyanın her tarafında gelişmeye neden olarak sanayi toplumundan bilgi toplumuna ve fordist üretim biçiminden esnek üretim biçimine geçişe neden olmuştur. Bu dönemde küreselleşme, küresel göç, sosyal devlet politikalarındaki değişim, uluslar arası kuruluşlar ve yerleşen ve devlet anlayışı, bilgi yapılarındaki değişimlerin yarattığı etkiler, ulus devlet sisteminin aşınmasına ve çözümlenmesini getirmiştir. Çevresel etkenlerin çoğalması ve değişim için kendini dayatması, dünyada saf bir ulus devlet sistemine bağlı bir ülkeden bahsedilememesine neden olmaktadır.

Genel olarak, baktığımızda siyasal sistemlerin şekillenmesi ve özellikle değiştirmelerinin temel etmeni olarak sürekli ekonomik sistem değişikliklerinin yansımalarının neden olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ulus devletin ortaya çıkışında nasıl ki ekonomik sistemin değiştirmesi etkili olduysa, ulus devletin çözümlenmesi sürecinde de ekonomik sistemin sıkışması sonucu küreselleşme etkili olmuştur. Bu durum göstermektedir ki ekonomik sistemlerin şekillenmesi siyasal sistemlerin şekillenmelerinde temel kriterdir.

KAYNAKÇA

AĞAOĞULLARI, M. Ali - KÖKER, Levent, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Yayınları, Ankara, 1991.

ALATLI, Alev, **Aslında Her Şey Olması Gerektiği Gibi**, Zaman, 25 Ocak 2002.

AMİN, Samir, **Kaos İmparatorluğu Yeni Kapitalist Küreselleşme**, Çev. İ.Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

ARNASON, Johann P., **Ulusçuluk, Küreselleşme ve Modernleşme**, Çev. Mehmet Küçük, Birikim Dergisi, 1993, Mayıs, Sayı 49.

ARSLAN, Zühtü, **Postmodern Söylem ve İnsan Hakları**, Bilkent Üniv. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/>

ASLAN, Seyfettin, YILMAZ, Abdullah, **Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm**, C.Ü. İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2.

BELGE, Murat, **Elias'a göre ulus-devlet**, Radikal, 17 Kasım 2002

BİLGİN, Nuri, **Kimlik Sorununda Evrenselcilik-Farkçılık Gerilimini Aşmak**, Türkiye Günlüğü, Mart-Nisan 1995, Sayı 33.

BİRKÖK, Cüneyt, **Modernizmden Postmodernizme: Yeni Problemler**, 1998.

BOSTANOĞLU, Burcu, **Postmodernizm ve Uluslararası Politika**, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/>

BOTTOMORE, Tom, **Siyaset Sosyolojisi**, Çev. Erol Mutlu, Teori Yayınları, Ankara, 1987.

ÇETİN, Halis, **Liberalizmin Tarihsel Kökenleri**, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1.

ÇOPUR, Hakan, **Çok Kültürlülüğün Ritmini Bozan Modernlik, Modernleşme ve Çokkültürlülük**, Kolektif- Helsinki Yurttaşlar Derneği, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ÇOTUKSÖKEN, Betül, **Ortaçağ ve Rönesans Üzerine Kimi Bilgiler**, Gergedan, Sayı 13.

DEMİR, Fevzi, **Egemenlik Kavramına İlişkin Çeşitli Yaklaşımlar ve Ulusal Egemenlik**, ADD Mersin Şubesi'nin Aylık Dergisi, Sayı:11, Kasım 1996.

DEMİRCİOĞLU, Cemal, **Tarihsel Süreçte Devlet Ve Demokrasi Kavramı** www.sonbaski.com

- EKİNCİ, Tark Z., **Millet, Milliyetçilik, Devlet ve Anayasa Sorunları**, Cem Yayınevi, İstanbul 2004.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü, BAĞLI, Mahzar, **Modernleşme Ve Ulus-Devlet Olgusu Kısacasında Azınlıklar Sorunu: Süryaniler**, 16-18 Ekim 2003 Tarihleri Arasında Sivas’da Düzenlenen “4. Ulusal Sosyoloji Kongresi”nde Sunulan Bildiri.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü, **İnsan Hakları Düşüncesinin Evrimine Genel Bir Bakış**, Dicle Üniv. Hukuk Fakültesi, Batman Barosu Dergisi, Sayı 2, 2003.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü, **Türkiye’de Azınlıklar Sorununun Vatandaşlık Kavramı Bağlamında Genel Bir Analizi**, 14-15 Aralık 2002 Tarihlerinde Şanlıurfa’da Düzenlenen “Mazlum-Der İkinci İnsan Hakları Kongresi”nde Sunulan Bildiri.
- ERDEM, Fazıl Hüsnü, **Türkiye’de Azınlıklar Sorununun Vatandaşlık Kavramı Bağlamında Genel Bir Analizi, Süryaniler ve Süryanilik II** (Haz. Ahmet Taşğın ve diğerleri), Orient Yayınları, Ankara, 2005.
- ERIKSEN, Thomas Hyland, **Etnisite ve Milliyetçilik Antropolojik bir Bakış**, Çev.Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul, 2004.
- EROĞUL, Cem, Der. Kansu, Işık, **Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1996.
- ESGİN, Ali, **Ulus-Devlet Ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2001 Cilt: 25 No: 2
- GİDDENS, Anthony, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul Alfa Yayınlar, 2000.
- GÜVEL, Enver Alper, **‘Karmaşık Sistemler Kuramı’ Bağlamında Mutabakat-Temelli Demokrasi Anlayışının Sürdürülmezliği Üzerine Bir Deneme**, Demokrasi Platformu, Sayı 1 Kış 2005.
- HABERMAS, Jürgen, **Avrupa Ulus Devleti ve Küreselleşme Tazyikleri**, Çev. Alev Özkazanç, Mürekkep, Sayı 14. 2000.
- HAMİTOĞULLARI, Beşir, **Çağdaş İktisadi Sistemler**, Savaş Yayınları, Ankara, 1986.
- HARVEY, David, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.
- HUBERMAN, Leo, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Dost yayınları, Ankara,1974.

IMF World Economic Outlook 1997.

IŞIK, Murat, **Modernite ve Postmodernite Tartışmalarında Farklılıklar Politikası**, Dicle Üniversitesi Araştırma Görevlisi, Yayınlanmamış Yazı.

İNSEL, Ahmet, **Kimlikler ve Devletin Hukuku**, Doğu-Batı, Sayı 13, Kasım, Aralık, Ocak 2000-01.

KILIÇBAY, M.Ali, **Uyruktan Vatandaşa Geçimden İktisada**, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

KORAY, Meryem, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, www.stratejik.yildiz.edu.tr

MERİH, Kutlu, **Avrupa Birliği: Ulus-Devlet Sistemi**, Stratejik Yönetim Uzmanı, 09 Mayıs 2001.

ORAN, Baskın, **Türkiye’de Azınlıklar**, TESEV Yayınları, 2004.

PREECE, Jennifer Jackson, **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi**, Donkişot Yayınları, 2001.

SAĞ, Vahap, ASLAN, Mehmet, **Ulus, Uluslaşma ve Ulus Devlet**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2001 Cilt: 25 No: 2.

SARIBAY, A. Yaşar, **Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam, Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam** (Der. Fuat Keyman, A. Yaşar Sarıbay), Ankara, Vadi Yayınları, 1998.

SARIBAY, Ali Yaşar, **Globalizm ve Ulus-Devlet**, 03.01.2002 Zaman Gazetesi

SARICA, Murat, **Fransız İhtilali**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

SCHANAPPER, Dominique, **Yurttaşlar Cemaati**, Çev. Özlem Okur, Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1995.

SOYSAL, Mümtaz, **100 Soruda Anayasa Hukuku**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1987.

TANİLLİ, Server, **Uygarlık Tarihi**, Cem Yayınevi, 1994.

TANİLLİ, Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II**, Adam yayınları, İstanbul, 2001.

TANİLLİ, Server, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası III**, Adam Yayınları, İstanbul, 2001.

TILLY, Charles, **Avrupa’da Devrimler (1492-1992)**, Çev. Özden Arıkan, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1995.

TOURAİNE, Alain, **Modernliğin Eleştirisi**, Çev: Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

UYGUN, Oktay, **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, www.stratejik.yildiz.edu.tr

YILMAZ, Aytakin, **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

YÜKSEL, Esra, **Küreselleşme Olgusu ve STK'lar**, Üniversite ve Toplum Dergisi 1, 2005